

Zeszyty Naukowe
Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy

TOM
30

Europejskie dziedzictwo
Materiały konferencyjne – Lwów – Skole
7-8 czerwca 2017

TURYSTYKA I REKREACJA 14

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

dr Rafał G. Nowicki
dr Bożena Sowińska
dr Mariusz Barczak

RECENZENCI TOMU

prof. dr hab. Olga Ilyash
prof. WSG dr Swietlana Kashuba
prof. WSG dr Marek Chamot

KOREKTA

Elżbieta Rogucka

PROJEKT OKŁADKI

Marta Rosenthal-Sikora

SKŁAD I OPRACOWANIE**KOMPUTEROWE**

Adam Kujawa

Copyright © by Wydawnictwo Uczelniane WSG
Bydgoszcz 2017

ISSN 1734-6436

Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki

85-229 Bydgoszcz, ul. Garbary 2

tel. 52 567 00 47, 52 567 00 49

www.wsg.byd.pl, wydawnictwo@byd.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Резолюція Міжнародної конференції «Європейська спадщина Львів – Сколе» 7 – 8 червня 2017 року	9
Uchwała Międzynarodowej konferencji „Europejskie dziedzictwo Lwów–Skole”, 7-8 czerwca 2017	15
Історико-культурні пам’ятки, бойківські традиції населення Сколівщини, як унікальні ресурси для туризму	21
<i>Роман Берест</i>	
Відновлення культурної, соціальної та підприємницької спадщини родини Гределів у Сколе як шлях до ефективного розвитку району	33
<i>Любомир Безручко</i>	
Про потенційні можливості Карпатського Євгорегіону України по створенню Центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації імені Миколи Коперника для формування інноваційних місць праці та підвищення конкурентоспроможності економіки Сколівщини	43
<i>І. О. Бочан</i>	
Природні ресурси Сколівщини, їх раціональне використання та збереження екологічної рівноваги	51
<i>М. Я. Бомба</i>	
Про туристичну дестинацію Сколе та використання туристичних ресурсів Тухольки, Славське, Корчина, Жупани, Дубина, Верхнього Синьовидного для розвитку різних видів туризму та туристичної інфраструктури	63
<i>Михайло Володимирович Клапчук</i>	

Про інноваційні моделі організаційно-економічного механізму
функціонування міжнародних консорціумів для інвестиційного
зростання Сколівщини (вітчизняний та світовий досвід) 71
В. С. Марцин

Рекреаційно-туристичні ресурси національного природного
парку «Сколівські Бескиди», їх збереження та використання
для розвитку екологічного туризму в регіоні 79
Наталія Євгенівна Паньків

VARIA.

Badania ruchu turystycznego – klucz do sukcesu oferty turystycznej 95
Robert Brudnicki, Mariusz Barczak

Wybrane problemy zarządzania personelem w branży
gastronomicznej 109
Yana Smoliakova, Mariusz Barczak

Turystyczny transport wodny śródlądowy 127
Agnieszka Danielewicz

WSTĘP

W 2009 r. zainaugurowano w Pradze program Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa. Program ten zapoczątkowały działania polskiej dyplomacji. Jednym z jego celów miało być zacieśnienie współpracy m.in. z Ukrainą. Wyższa Szkoła Gospodarki, mając kilkunastoletnie doświadczenie w kontaktach z uczelniami z krajów europejskich, podjęła na szeroką skalę współpracę z uczelniami ukraińskimi. Wpisano się tym samym w europejski program Partnerstwa Wschodniego. W czerwcu 2017 r. odbyła się konferencja naukowa we Lwowie i Skolem. Inicjatorami konferencji i całego projektu byli doc. Krzysztof Sikora – Prezydent WSG i Konsul Honorowy Ukrainy w Bydgoszczy oraz prof. Ihor Bocian – Rektor Lwowskiego Instytutu Ekonomii i Turystyki. Organizatorami były następujące instytucje: Wyższa Szkoła Gospodarki, Lwowski Instytut Ekonomii i Turystyki i władze samorządowe rejonu Skole. Konferencja odbyła się w ramach polsko-ukraińskiego projektu WSG pt. „Skole – Centrum Rozwoju Turystyki, Edukacji Zawodowej i Rekreacji im. Mikołaja Kopernika”. Tytuł konferencji, która odbyła się 5-6 czerwca 2017 r., brzmiał: „Lwów i Skole: europejskie dziedzictwo kulturowo-turystyczne, partnerstwo, gospodarka i rozwój”. Referaty wygłosili naukowcy z Polski i Ukrainy. Obrady konferencji miały miejsce w siedzibie gubernatora obwodu lwowskiego we Lwowie i w pałacu Groedłów w Skolem. Organizatorzy konferencji wyszli z założenia, że Ukraina jest bardzo ważnym politycznym, gospodarczym i kulturalnym partnerem Polski. W myśl traktatu między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy podpisanym w Warszawie 18 maja 1992 r. ustanowiono i rozwinięto wiele bardzo pozytywnych kontaktów polsko-ukraińskich. Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy od wielu lat rozwija bardzo szerokie kontakty nie tylko z ukraińskimi uczelniami, ale także z samorządem oraz ze środowiskami

kulturalnymi. Rozwój współpracy regionu Europy Środkowo-Wschodniej jest oparty na partnerstwie polsko-ukraińskim, ale także na dobrych kontaktach ze Słowacją, Węgrami i Rumunią. W tym kontekście rozwój państw Europy Środkowej i Wschodniej jest rzeczą kluczową w jednoczącej się Europie. Regionem, który ma bogaty potencjał dla takiej współpracy, jest Skole, miasto na Ukrainie i stolica rejonu skolskiego w obwodzie lwowskim. Skoliwszczyzna reprezentuje bogatą kulturę Bojków oraz ma historyczne i geograficzne położenie w euroregionie krajów karpackich. Dla organizatorów konferencji stanowiło to punkt odniesienia dla strategii rozwoju lokalnego Bojkowszczyzny, a także dla międzynarodowych, dobrosąsiedzkich stosunków tego regionu Ukrainy. Dziedzictwo historyczne Lwowa oraz jego znaczenie kulturalne w sposób naturalny stanowi wsparcie dla polsko-ukraińskich przedsięwzięć. Społeczności lokalne opierają swoją aktywność i współpracę na wartościach europejskich. Strategicznym celem projektu dotyczącego Skolego jest nawiązywanie szerszych kontaktów w społeczności ukraińskiej i polskiej, przełamywanie barier, wzajemnych uprzedzeń, lepsze zrozumienie, poszukiwanie nowych płaszczyzn współpracy pomiędzy środowiskami akademickimi i biznesowymi. Celem konferencji było wykazanie wspólnego potencjału przedsiębiorczości i aktywizacja ekonomiczna regionów przygranicznych w celu podnoszenia konkurencyjności i rozwoju Skoliwszczyzny pod względem turystycznym i promocyjnym. Aby osiągnąć ten cel, należy przede wszystkim dobrze wzajemnie się poznać. Służyła temu konferencja, debaty oraz wyjazdy studyjne i biznesowe w 2017 r. Do współpracy włączona została także społeczność lokalna Skolego, rejonu skolskiego, obwodów lwowskiego i zakarpackiego. Rejon Skolego należy do jednych z najatrakcyjniejszych terenów o znacznym potencjale turystycznym. Ponadto od roku 1886 Skole znalazło się w rękach rodziny Groedlów, która zapisała w jego dziejach najpiękniejszą kartę. Spowiła historię tego malowniczego miasta wieloma legendami i wydarzeniami. Za sprawą Groedlów i dzięki ich wyobraźni i przedsiębiorczości Skole stało się do 1939 r. ośrodkiem europejskich myśliwych. Materialnym śladem po tych wielkich przedsiębiorcach pozostał pałac w Skolem. Ponadto powstały centra turystyki medycznej i uzdrowiskowej w Truskawcu i Morszynie. Organizatorzy konferencji pragną wspólnie przywrócić pamięć o tym niezwykłym dziedzictwie kulturowym i przemysłowym Groedlów i Skolego. Związana z tym współpraca, wymiana myśli i doświadczeń przyczyni się również do budowania lepszych relacji pomiędzy narodami zamieszkującymi ten region, współtworzącymi jego historię, w pierwszej kolejności: Polaków i Ukraińców, ale także Słowaków, Rumunów i Węgrów. Lwów i Skole to miasta z wielokulturowym dziedzictwem, stają się symbolem pojednania różnych narodów. Przywracanie dawnego wyglądu i blasku pałacu w Skolem przyczyni się do rozwoju lokalnego. Utworzone podczas czerwcowej konferencji „Centrum

Rozwoju Turystyki, Edukacji Zawodowej i Rekreacji im. Mikołaja Kopernika” w Skolem służy wymianie kulturalnej, rozwojowi przedsiębiorczości, tworzeniu pomysłów na rozwój regionu, wsparcie dla rozwoju turystyki w tym turystyki kulturowej. Centrum Rozwoju pełni także rolę ośrodka edukacyjno-informacyjnego. W jego ramach realizowane będą projekty badawczo-rozwojowe oraz analizy dla przedsiębiorców (strategie rozwoju turystyki, strategie marketingowe, programy zagospodarowania turystycznego, analizy rozwoju produktu turystycznego).

Partnerami organizatorów konferencji były następujące instytucje: Ministerstwo Oświaty we Lwowie, Rada Obwodu Lwowskiego, Fundacja Porozumienie Polsko-Ukraińskie, Euroregion Karpacki. Językami konferencji były: ukraiński, polski i angielski. Tematyka konferencji obejmowała: europejski i wielokulturowy wymiar dziedzictwa zachodniej Ukrainy, Lwowszczyznę jako region turystycznego partnerstwa Ukraińców, Polaków, Słowaków i Węgrów, rejon skolski i jego potencjał historyczny, przyrodniczy i turystyczny, dziedzictwo rodu Groedlów, rewitalizację pałaców w Polsce na przykładzie Malborka, Ostromecka, Lubostronia i Słaboszewka. Konferencji towarzyszyły warsztaty i key study przeprowadzone w Skolem w pałacu Groedlów. Tematyka warsztatów dotyczyła rozwoju turystycznego rejonu skolskiego i południowo-zachodniej Ukrainy. W pałacu Groedlów zorganizowano także wystawę prac artystów polskich z Bydgoszczy i województwa kujawsko-pomorskiego. Uczniowie ze szkoły w Skolem wzięli udział w warsztatach artystycznych, a efekty ich twórczości były eksponowane w trakcie konferencji.

W Zeszycie Naukowym zamieszczone zostały referaty wygłoszone podczas pierwszej edycji konferencji w czerwcu 2017 r. Druga edycja konferencji odbędzie się we Lwowie i Skolem w 2018 r.

Na to wydarzenie już dzisiaj serdecznie zapraszamy wszystkich zainteresowanych.

*Marzena Sobczak-Michałowska,
Marek Chamot*

РЕЗОЛЮЦІЯ

Міжнародної конференції
«Європейська спадщина Львів – Сколе»
7 – 8 червня 2017 року

Міжнародна конференція «Європейська спадщина Львів – Сколе» відбулася 7 червня 2017 року у м. Львові за участю Львівської обласної державної адміністрації та 8 червня у м. Сколе в приміщенні палацу Гределя. Співorganizаторами конференції були: Львівська обласна державна адміністрація, Львівська обласна рада, Львівська міська рада, Сколівська районна рада, Сколівська державна районна адміністрація, Сколівська міська рада, Університет Економіки у м. Бидгощі (Польща), Львівський інститут економіки і туризму.

Мета конференції – обговорення теоретичних і прикладних аспектів сприяння розвитку туризму та рекреації, налагодження міжнародного співробітництва місцевої влади, науки, освіти, культури та бізнесу між Україною та Польщею шляхом створення «Європейського центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації ім. Миколи Коперника» у м. Сколе, а також прагнення використовувати європейський досвід для спільної підприємницької діяльності, щоб активізувати прикордонний регіон Сколівщини для покращення економічного, соціально-культурного рівня життя та підвищення туристичного іміджу Карпатського краю на вітчизняному та європейському рівні.

У роботі конференції взяли участь діячі науки та культури з України, Польщі та Угорщини, представники місцевої виконавчої влади, бізнесу, органів місцевого самоврядування, ректори ВНЗ, представники громадських організацій Львівщини. Конференція відбулася під патронатом ЛОДА, Міністерств і Відомств України та Польщі.

Програма конференції включала пленарні засідання, на яких було представлено доповіді, що стосувалися питань сучасного стану

та перспектив розвитку туризму у Сколівському районі; створення «Європейського центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації ім. Миколи Коперника» для формування інноваційних місць праці та підвищення конкурентоспроможності економіки Сколівщини; стратегічних ініціатив і порозуміння нових можливостей співпраці між польськими, українськими, румунськими та угорськими академічними та підприємницькими структурами; інноваційних моделей організаційно-економічних механізмів функціонування міжнародних консорціумів для інвестиційного зростання Сколівщини; формування різних джерел фінансування створення освітньо-інформаційного осередку підвищення кваліфікації кадрів, розвитку освіти і науки, проведення тренінгів, майстер-класів на базі палацу Гределя та його сучасної інфраструктури.

Учасники конференції обговорили туристичні ресурси Сколівщини, зокрема, природно-рекреаційні, історико-культурні, соціально-економічні; збереження екологічної рівноваги в регіоні; перспективи розвитку лікувально-оздоровчого, культурно-пізнавального, гірськолижного, етнічного, сільського, мисливського, відпочинкового та інших видів туризму; вдосконалення туристичної діяльності в Національному природному парку «Сколівські Бескиди».

Окрему увагу звернули на взаємодію вищих навчальних закладів та місцевих органів влади в процесі активізації економічного потенціалу громад; відновлення культурної, соціальної та підприємницької спадщини родини Гределів; розвиток туризму та інфраструктури на теренах Сколе; розбудову закладів розміщення і харчування як інноваційних об'єктів для проведення бізнесових та професійних заходів у палаці Гределя – центрі мотивації унікальних можливостей туризму Сколівщини.

Польські вчені представили вагомий європейський досвід профільної діяльності у сфері економічної, культурно-історичної діяльності. Запропонували сучасні стратегії розвитку туризму в умовах євроінтеграційних процесів та вимог і потреб європейського туристичного ринку. Вивчивши і проаналізувавши історико-культурні та природні ресурси Сколівщини, знайшли глибоке порозуміння, підтримку та мотивацію для міжнародної співпраці.

Заслухавши та обговоривши доповіді, учасники конференції визнали пріоритетність економічного розвитку на Сколівщині в контексті розвитку туризму з його феноменальними можливостями матеріального і духовного збагачення населення, а також важливість популяризації туристичних та рекреаційних можливостей Сколівського району

з метою зростання інвестиційної привабливості територій, збільшення туристичних потоків та розширення географії подорожі мандрівників; констатували необхідність врахування європейського досвіду професійної освіти під кутом зору євроінтеграційних освітніх процесів та ринкових перетворень та актуальність створення «Європейського центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації ім. Миколи Коперника».

Учасники міжнародної конференції обґрунтували започаткування розвитку підприємницької діяльності на засадах інноваційної моделі «Бізнес-наука, освіта-влада» у формах корпоративних об'єднань, консорціумів за досвідом європейської та світової практики публічно-приватного партнерства, перш за все, через науковий підхід апелювали до численних проблем на шляху до впровадження інноваційно-інвестиційних проектів у регіоні. При цьому досягти інтеграції інноваційної, інвестиційної, наукової, науково-технічної діяльності з метою забезпечення їх комплексного впливу на економіку можливо лише шляхом стратегічного планування змін, з обов'язковою формалізацією цілей, напрямів і пріоритетів інноваційної політики у стратегії соціально-економічного розвитку регіону на довгостроковий період. Особливо успішними можуть бути транскордонні проекти. Ми відкриті до потужних інвесторів, як партнерів міжнародного проекту.

На підставі представлених доповідей та матеріалів учасниками конференції прийнято низку рекомендацій щодо налагодження міжнародного співробітництва між країнами шляхом створення Європейського центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації у м. Сколе. Зокрема, в ході обговорення учасники конференції вирішили:

1. Об'єднати зусилля всіх зацікавлених сторін: представників туристичного бізнесу, міжнародних і вітчизняних інвесторів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, освітніх та наукових закладів, громадських організацій навколо проекту відновлення палацу Гределя та створення на його базі спільного міжнародного навчально-консультативного центру «Європейський центр розвитку туризму, професійної освіти та рекреації ім. Миколи Коперника» у м. Сколе.

2. Здійснювати на базі Центру розвивально-дослідницьку і комерційну діяльність, що стимулюватиме активність впровадження інновацій та розвиток депресивного регіону, об'єднувати новоутворені осередки культури, туризму та освіти, що популяризуватиме визначні об'єкти регіону серед населення та гостей.

3. Створити на базі палацу Гределя музейний центр «Туризм на Сколівщині: історія та сьогодення». Для наповнення експозиції розробити серію інформаційних стендів, а також зібрати архівні матеріали та документи, старі фотографії, вироби народних майстрів тощо.

4. Залучити місцеві громади до проведення щорічного фестивалю народних промислів та ремесел з інтерактивними майстер-класами, ярмарку продуктів харчування від місцевих виробників, а також до популяризації етнічних сувенірних брендів і гастрономічних традицій Сколівщини.

5. Центру спільно зі Сколівською районною державною адміністрацією оновлювати туристичний Інтернет-сайт; створити електронну програму-додаток до смартфонів та інших гаджетів «Туристичний путівник по Сколівщині», Календар туристично-привабливих подій Сколівщини; дослідити реальну чисельність агроосель в районі з метою подальшого їх залучення до розвитку агротуризму, сільського та інших видів туризму.

6. Львівському інституту економіки і туризму започаткувати формування програм перепідготовки профільних кадрів (готельєрів, рестораторів, фахівців туристичного супроводу, працівників туроператорських та турагентських компаній тощо) на базі Європейського центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації ім. Миколи Коперника із залученням науковців відповідного профілю та фахівців-практиків туристичної галузі. Сформувати тематику та розпочати розробку програмного забезпечення тренінгів, семінарів, майстер-класів та інших форм навчання з врахуванням сучасних потреб ринку, а також створення інформаційної бази тренерів за різними напрямками.

7. Університету економіки з м. Бидгощі (Польща) започаткувати практику проведення періодичних зустрічей у форматі круглих столів для представників бізнесу, науки, культури та громадськості з метою зміцнення польсько-українських взаємин у сфері економіки та інновацій і проводити періодично комерційні майстер-класи із залученням відомих тренерів з Європи за тематикою перепідготовки персоналу сфери послуг.

8. Науковим установам спільно з органами місцевого самоврядування та виконавчої влади розробити та виготовити презентаційну продукцію про туристично-рекреаційну привабливість Сколівщини; здійснити ребрендинг туристичного логотипу та гасла району «Сколівщина: відкрий по новому» для використання його на туристичній презентаційно-довідковій та сувенірній продукції, виставкових банерах,

сувенірах тощо; представляти туристично-рекреаційну привабливість Сколівського району на міжнародних та вітчизняних виставках, форумах, презентаціях; розробляти, впроваджувати та популяризувати спільні туристично-екскурсійні маршрути та програми по Сколівщині; організувати та проводити інформаційно-пізнавальні промотури для представників українських і польських туроператорів та працівників ЗМІ.

9. Місцевим органам самоврядування, Львівській філії Дніпропетровського Національного університету залізничного транспорту ім. академіка Лазаряна активізувати роботи з підготовки інвестиційного проекту «Відновлення вузькоколіїної залізниці за маршрутом Сколе – Турка, як туристичного трамваю» та пошуку інвестора для його реалізації.

10. Консолідувати зусилля наукових, культурно-освітніх та громадських інституцій, а також суб'єктів туристичного бізнесу для вивчення та збереження культурно-історичної спадщини баронів Гределів, популяризації маловідомих населених пунктів регіону та розробки на їх основі оригінальних туристичних продуктів.

11. Залучити вітчизняних і закордонних інвесторів, підприємства, організації та установи до програм транскордонного співробітництва в рамках операційних програм європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки; спрямувати їх зусилля на використання можливостей міжнародної технічної допомоги та пошук шляхів фінансування проектів, розвитку і реалізації бізнесових проектів за видами туризму, потреб професійної освіти, культури та рекреації.

12. Оргкомітету видати збірник доповідей учасників конференції.

13. У наукових дослідженнях та на практиці висвітлювати актуальні питання щодо реалізації спільних навчальних і науково-дослідних проектів в засобах масової інформації та сайтах партнерів міжнародного проекту.

Ухвалено учасниками конференції
7-8 червня 2017 р., Львів - Сколе

UCHWAŁA

Międzynarodowej konferencji
„Europejskie dziedzictwo Lwów – Skole”
7-8 czerwca 2017

Międzynarodowa konferencja „Europejskie dziedzictwo Lwów – Skole” odbyła się 7 czerwca 2017 r. we Lwowie przy udziale Lwowskiej Obwodowej Administracji Państwowej, 8 czerwca 2017 r. w Skolem w pałacu Groedla. Współorganizatorzy konferencji: Lwowska Państwowa Administracja Obwodowa, Lwowska Obwodowa Rada Lwowskiej Rady Miejskiej, Skolska Rada Rejonowa, Skolska Państwowa Administracja Rejonowa, Skolska Rada Miejska, Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy (Polska) i Lwowski Instytut Ekonomii i Turystyki.

Cel konferencji – omówienie teoretycznych i praktycznych pytań promocji turystyki i rekreacji, nawiązywanie współpracy międzynarodowej z rządami lokalnymi w zakresie nauki, edukacji, kultury i biznesu między Ukrainą a Polską poprzez stworzenie Europejskiego Centrum Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Szkolenia Zawodowego im. Mikołaja Kopernika w Skolem; stworzenie możliwości do korzystania z europejskiego doświadczenia współpracy biznesowej w celu aktywizacji skolskiego obszaru granicznego, do podniesienia poziomu gospodarczego, społecznego i kulturowego oraz turystycznego obszaru Karpat na poziomie krajowym i europejskim.

W konferencji wzięli udział naukowcy i artyści z Ukrainy, Polski i Węgier, przedstawiciele władz lokalnych, przedsiębiorstw, samorządów, rektorów uczelni, przedstawiciele organizacji społecznych Lwowa. Konferencja odbyła się pod patronatem Lwowskiej Obwodowej Administracji Państwowej, ministerstw i departamentów Ukrainy i Polski.

Program konferencji zawierał obrady plenarne, na jakich zostały przedstawione raporty dotyczące kwestii stanu obecnego i perspektyw rozwoju turystyki w tej dzielnicy; stworzenia Europejskiego Centrum Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Szkolenia Zawodowego im. Mikołaja Kopernika; stworzenia nowych

miejsc pracy i podwyższenia konkurencyjności gospodarczej skolskiego rejonu; strategicznych inicjatyw i nowych możliwości współpracy pomiędzy polskimi, ukraińskimi, rumuńskimi i węgierskimi strukturami akademickimi i biznesowymi; innowacyjnych modeli mechanizmów organizacyjnych i ekonomicznych międzynarodowych konsorcjów dla podwyższenia inwestowania rejonu skolskiego; znalezienia różnych źródeł finansowania dla stworzenia ośrodków edukacyjnych i informacyjnych w celu rozwoju umiejętności, edukacji i nauki, prowadzenia szkoleń i warsztatów w pałacu Groedla; nowoczesnej infrastruktury.

Uczestnicy omówili kwestie zasobów turystycznych skolskiego rejonu, w tym naturalnych i rekreacyjnych, historyczno-kulturalnych, społecznych i ekonomicznych; zachowania równowagi ekologicznej w regionie; perspektywy rozwoju turystyki medycznej i zdrowotnej, kulturalnej, edukacyjnej, narciarskiej, etnicznej, rolniczej oraz łowiectwa i innych rodzajów turystyki; doskolenia turystyki w Parku Narodowym „Skolskie Bieszczady”.

Szczególne uwagi zwrócono na współdziałanie uczelni i władz lokalnych w procesie aktywizacji potencjału gospodarczego społeczności; odbudowę kulturalnego, społecznego dziedzictwa oraz przedsiębiorczości rodziny Groedlów; rozwoju turystyki i infrastruktury na terenie Skolego; rozbudowy bazy noclegowej i żywnościowej w pałacu Groedla jako obiektów innowacyjnych, wyposażonych dla działalności gospodarczej i zawodowej – unikalnych cech turystycznych skolskiego rejonu.

Polscy naukowcy przedstawili znaczące europejskie doświadczenie w strefie gospodarczej, kulturalnej i historycznej. Zaproponowano strategię rozwoju nowoczesnej turystyki w zakresie europejskich procesów integracyjnych, wymagań i potrzeb europejskiego rynku turystycznego. Po dokonaniu analizy historycznych, kulturalnych i naturalnych zasobów skolskiego rejonu stwierdzono głębokie zrozumienie, wsparcie i motywację do współpracy międzynarodowej.

Po wysłuchaniu i omówieniu sprawozdania uczestnicy uznali jako priorytet rozwój gospodarczy skolskiego rejonu w kontekście rozwoju turystyki jako zasobu duchowego wzbogacenia obywateli; znaczenie popularyzacji turystyki i rekreacji w Skolem w celu podwyższenia atrakcyjności inwestycyjnej regionu; polepszenia przepływów turystycznych i rozszerzenia geografii podróży; zwrócono uwagę na potrzebę wzięcia pod uwagę europejskiego szkolenia ze względu na doświadczenie perspektyw europejskiej integracji, procesów edukacyjnych oraz zmian na rynku i potrzeby stworzenia Europejskiego Centrum Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Szkolenia Zawodowego im. Mikołaja Kopernika.

Międzynarodowa konferencja uzasadniła rozwój działalności przedsiębiorczej opartej na modelu innowacyjnym „nauka – biznes, edukacja – rząd”

w postaci stowarzyszeń przedsiębiorczych i konsorcjów, według doświadczenia europejskiego i międzynarodowej praktyki partnerstwa publiczno-prywatnego. Realizacja innowacyjnych projektów inwestycyjnych w regionie jest możliwa głównie poprzez podejście naukowe. Osiągnięcie integracji innowacyjnej, inwestycyjnej, naukowej, działań technicznych w celu zapewnienia ich skomplikowanych wpływów na gospodarkę jest możliwe tylko poprzez planowanie strategiczne zmian, obowiązkowe formułowanie celów, kierunków i priorytetów strategii polityki innowacyjnej dla rozwoju społeczno-gospodarczego w długim okresie. Szczególnie skuteczne są projekty transgraniczne. Jesteśmy otwarci dla inwestorów jako partnerów międzynarodowego projektu.

Na podstawie sprawozdań i materiałów uczestnicy konferencji przyjęli szereg zaleceń dla wspierania współpracy międzynarodowej między państwami poprzez założenie Europejskiego Centrum Turystyki, Edukacji Zawodowej i Rekreacji w Skolem. W szczególności uczestnicy dyskusji postanowili, co następuje:

1. Połączyć wysiłki wszystkich zainteresowanych stron, tzn. przedstawicieli turystyki, inwestorów zagranicznych i krajowych, władz państwowych i samorządu, instytucji edukacyjnych i badawczych, organizacji publicznych wokół projektu renowacji pałacu Groedla i prowadzenia wspólnych szkoleń międzynarodowych i centrum konsultacyjnego Europejski Ośrodek Turystyki, Rekreacji i Szkolenia Zawodowego im. Mikołaja Kopernika w Skolem.

2. Prowadzić na podstawie centrum działania badawcze i komercyjne pobudzające aktywność innowacyjną i rozwojową regionów depresyjnych, połączyć nowo stworzone ośrodki kulturowe, turystyczne i edukacyjne w celu promowania atrakcyjności rejonu wśród odwiedzających.

3. Stworzenie w pałacu Groedla muzeum „Turystyka w skolskim rejonie: historia i teraźniejszość”. Do wystawy dołączyć szereg stoisk informacyjnych, a także materiały archiwum i dokumenty, stare fotografie, wyroby rzemieślników etc.

4. Zaangażowanie lokalnych społeczności do udziału w corocznym festiwalu przemysłów ludowych i rzemiosł w celu prowadzenia warsztatów interaktywnych, jarmarku lokalnych produktów żywnościowych, a także popularyzacji etnicznych pamiątek i tradycji gastronomicznych skolskiego rejonu.

5. Centrum wraz z administracją państwową skolskiego rejonu powinno stworzyć witrynę internetową oraz program użytkowy do smartfonów i innych gadżetów pt. „Przewodnik po Skolszczyźnie”, prowadzić kalendarz turystycznie atrakcyjnych imprez w skolskim rejonie, zbadać aktualną liczbę agrodomów w regionie w celu dalszego ich zaangażowania do rozwoju agroturystyki, rolnictwa i innych rodzajów turystyki.

6. Lwowski Instytut Ekonomii i Turystyki musi zainicjować powstanie programów szkolenia wyspecjalizowanych pracowników (hotelarzy, restauratorów, przewodników turystycznych, pracowników biur podróży etc.) w Europejskim Centrum Rozwoju Turystyki, Rekreacji i Szkolenia Zawodowego im. Mikołaja Kopernika przy udziale naukowców z branży turystycznej. Określić tematy i rozpocząć opracowanie materiałów potrzebnych do prowadzenia warsztatów, seminariów i innych form kształcenia z uwzględnieniem aktualnych potrzeb rynku, a także zatrudnienie trenerów dla prowadzenia szkoleń w różnych kierunkach.

7. Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy (Polska) musi rozpocząć praktykę okresowych spotkań przy okrągłym stole dla przedstawicieli biznesu, nauki, kultury i społeczności w celu wzmocnienia stosunków polsko-ukraińskich w strefie gospodarki i innowacji oraz prowadzenia okresowych warsztatów na temat przekwalifikowania specjalistów w sferze usług z udziałem znanych w Europie trenerów.

8. Instytucje badawcze wraz z lokalnymi instytucjami władzy powinny stworzyć produkty prezentacyjne związane z turystyczną i rekreacyjną atrakcyjnością skolskiego rejonu; dokonać rebrandingu sloganu turystycznego „Skolszczyzna: odkryj na nowo” do wykorzystania w prezentacjach i pamiątkach turystycznych, banerach wystawowych; zapewnić przedstawienie turystycznej i rekreacyjnej atrakcyjności skolskiego rejonu na krajowych i międzynarodowych wystawach, forach i prezentacjach; projektować i promować wspólne wycieczki turystyczne i programy w skolskim rejonie; organizować i prowadzić wycieczki informacyjne i edukacyjne w celach promocyjnych dla przedstawicieli ukraińskich i polskich turystycznych firm i pracowników mediów.

9. Zjednoczenie wysiłków instytucji naukowych, kulturalnych, edukacyjnych i publicznych oraz działaczy biznesu turystycznego w zakresie badania i zachowania dziedzictwa kulturowego i historycznego baronów Groedlów, promowanie mniej znanych miejsc w regionie i oryginalnych produktów turystycznych.

10. Zaangażowanie krajowych i zagranicznych inwestorów, firm, organizacji i instytucji do współpracy transgranicznej w ramach programów Europejskiego Sąsiedztwa na okres 2014–2020; skoncentrowanie wysiłków na wykorzystaniu międzynarodowej pomocy technicznej i znalezieniu sposobów finansowania projektów, rozwoju i realizacji projektów biznesowych odpowiednio do rodzaju turystyki, potrzeby kształcenia zawodowego, kultury i rekreacji.

11. Komitet Organizacyjny powinien opublikować materiały uczestników konferencji.

12. Wyświetlenie w badaniach i praktykach aktualnych zagadnień dotyczących realizacji wspólnych projektów edukacyjnych i badawczych w mediach i na stronach internetowych międzynarodowych partnerów projektu.

Przyjęte przez uczestników konferencji
7-8 czerwca 2017, Lwów – Skole

Роман Берест, д.і.н., проф.,
Львівський інститут економіки і туризму

Історико-культурні пам'ятки, бойківські традиції населення Сколівщини, як унікальні ресурси для туризму

Резюме: Розглядаються основні групи історичних та етнокультурних ресурсів Сколівщини, а також перспективи й реальні потреби їх використання у різних видах туризму. Наголошено на важливості вирішення проблеми збереження та детального вивчення національної спадщини, відродженні забутих народних господарських занять, ремесел та промислів, як унікальної самобутності краю, важливості докладання спільних зусиль влади, бізнесу, науки, а також громадськості для зростання туристичної привабливості регіону.

Ключові слова: історія, культура, пам'ятки, населення, туризм, ресурси, народні традиції.

Вступ. Як свідчать результати найновіших науково-пошукових досліджень [1, с. 54–69; 2, с. 70–83], Сколівщина має потужні, багаті та різноманітні ресурси для успішного розвитку різних видів туризму. Серед них помітно виділяються історико-культурні пам'ятки, бойківські традиції, звичаї та обряди. Історично бойки з давніх пір заселяють землі Карпат, Прикарпаття та Закарпаття, умовно окреслюючи трикутник між містами Дрогобич–Івано-Франківськ–Ужгород, в центральній частині якого знаходиться містечко Сколе. На північному заході вони межують з лемками, а на південному сході – з гуцулами. Варто зауважити, що асиміляційні процеси помітно вплинули на формування у контактних етнічних районах змішаних

культурних спільнот. Бойківщина дала для України та світу багато відомих діячів науки, освіти й культури. Неповторною та унікальною залишається бойківська історико-культурна спадщина. Упродовж багатьох віків з покоління в покоління передаються народні етнокультурні традиції, ремісничі знання, вміння.

Вивчення та туристичне ознайомлення з традиціями, історією й культурою бойків фактично розпочалося наприкінці XIX ст. Вагомий внесок у зростання інтересу до населення Карпат зробило Татранське туристичне товариство, яке на початку XX ст. організувало з різних населених пунктів Галичини успішні мандрівки у Карпати. У той же час про зростання інтересу до бойківського населення та його культурної спадщини свідчить поява перших туристичних пугівників, створення й активна діяльність товариства “Бойківщина”, а також потоки туристів, які активізувалися у зв’язку з прокладенням австрійською владою залізничної колії і, зокрема, до містечка Сколе тощо. Доброю опорою для забезпечення потреб туристів стала вузькоколійка, яку на переломі XIX–XX ст. у Карпатах в межах своїх володінь збудували барони Гределі.

Зараз від тих далеких днів нас відділяє ціле століття, яке було наповнене двома світовими війнами, військовими конфліктами, розрухою, антиетнічними заходами владних структур, безвідповідальним ставленням тощо. Таким чином, багато цінних пам’яток історії було знесено, спалено, знищено і назавжди зникло з Бойківщини. Серед втрачених пам’яток значаться церкви, костели, кірхи, синагоги, єврейські, польські, австрійські, німецькі і інші цивільні та військові кладовища, господарські двори й виробництва. Періодичні війни, національно-визвольна боротьба, примусові депортації населення, розруха та інші чинники також сприяли знищенню архівних джерел, а плин часу, політика владних структур – поступовій втраті інформаторів й інформативних даних серед населення.

Метою статті є висвітлення основних груп історичних та етнокультурних ресурсів, які можуть слугувати для туристичного розвитку. Незалежна Україна одним із пріоритетних завдань свого існування поставила проблему відновлення історичної правди та пам’яті, народних традицій, забутих імен. Незважаючи на перенесені втрати, Сколівщина й зараз має потужний потенціал, який варто використати для розвитку різних видів туризму (культурно-пізнавальний; етнічний; ностальгійний; релігійний; віртуальний; спелеологічний; інші види туризму), а саме:

- городища, оборонні фортеці, літописні місця;
- пам'ятники та пам'ятні знаки;
- культові споруди (церкви, костели, кірхи, єврейські божниці і ін.);
- печерні порожнини;
- поховальні пам'ятки;
- бойківські житлово-господарські будівлі;
- особливості бойківських звичаїв, обрядів, одягу, побуту;
- традиційні заняття, ремесла, промисли та вміння бойків;
- матеріали музеїв, архівів, бібліотек, приватних колекцій;
- спогади населення.

Значний історико-культурний ресурс Сколівщини відкриває змогу організаторам турів використовувати наявну спадщину в різних комбінаціях пам'яток, що сприяє зростанню інтересу до мандрівок. Можливим та доволі ефективним вважається поєднання природно-рекреаційних та історико-культурних ресурсів.

Однією з унікальних гіпотетичних давньоруських пам'яток досліджуваного регіону є “Могила князя Святослава”, яка розташована в недалекій околиці містечка Сколе та села Гребенів. За побутуючою серед місцевого населення легендою під курганним насипом знаходиться поховання київського князя Святослава Володимировича, якого за літописними даними у 1015 р. вбив його брат Святополк (Окаянний) [3, с. 725–726].

Пам'ятку було споруджено у серпні 2012 р. Її прикрасили величним надгробним скульптурним творінням, у якому намагалися не лише увіковічнити пам'ять про трагічну загибель давньоруського князя Святослава, але й передати її основні сюжети. Автором художньої композиції є художник Євген Безніско, а його скульптурне втілення виконано під керівництвом відомої сучасної київської майстрині Теодозії Бриж.

Символічне княже поховання спроектовано на місці колишнього курганного захоронення у вигляді оновленого, потужного, округлої форми насипу на правому березі річки Опір в урочищі “Долина Святослава”, що неподалік від автомобільної дороги Сколе – Славське.

Діаметр кургана складає приблизно 30 м. Він має висоту майже 4 м від рівня долівки. На центральній частині насипу з білого вапнякового каменю встановлена кам'яна споруда-усипальниця кубічної форми (прибл. 3х3х3 м). Пам'ятник “Могила князя Святослава” має чітку просторову орієнтацію. Офіційний вихід на курганну вершину символічного

некрополю при допомозі сходинок влаштовано з західного боку пам'ятки. Зі східної сторони усипальні в стрімкому русі на вороному коні зображений ще живий князь Святослав, в якого намагаються влучити десятки списів та стріл дружинників його брата Святополка (Окаянного). У нижній кутовій частині на щиті виведено роки “1015–1995”, що свідчить про колишнє хронологічне приурочення поховальної пам'ятки (4, с. 35–37).

У її верхніх чотирьох куткових частинах княжої усипальниці знаходяться по одному соколу, які сидять на давньоруських шоломах-шишаках. Відомо, що доволі часто княжа верхівка використовувала приручених соколів у мисливських заняттях. Майстерно вирізьблений скорботний вигляд птахів ніби наголошує на незвичайному випадку, який їх зупинив у стрімкому пташиному пориві. І в той же час їхні розправлені крила та зосереджений вигляд вказують на характерно виражене очікування вказівки господаря кинутись на здобич.

Із західної сторони пам'ятки виділяється невелика камера з наполовину зрізаним куполоподібним склепінням, котра символізує княжу усипальню. В ній поміщено традиційний для високопоставлених осіб часів Давньої Русі (князів, єпископів, митрополитів та ін.) білокам'яний саркофаг. На верхню кришку саркофага “покладено” тіло важко пораненого молодого київського князя Святослава. В творчому скульптурному витворі він ніби лежить на земляній долівці, правою рукою прикриваючи на грудях глибоку рану. Його ліва рука вже безпорадно опущена. Поряд з пораненим князем лежать захисний щит, булава й інші військові обладунки. З фронтального боку на основі кам'яного саркофага близьким до кириличного письма вирізьблено епіграфічний напис “Князь Святослав – син Володимира Великого хрестителя Русі. 982–1015”.

На споруді встановлено масивний кам'яний хрест висотою приблизно 15 м, який також витесаний із білого вапнякового каменю. Центральна частина хреста зроблена у формі конусоподібних продовгуватих блоків. Пишним оздобленням у традиційному візантійському стилі відзначаються форми верхівки та ramen хреста (рис. 1).

Рис. 1. Символічний пам'ятник “Могила князя Святослава” біля Сколе

На основі аналізу літописних матеріалів, різночасових писемних публікацій, матеріалів, численних легенд та гіпотез дослідників XIX – XX ст. важко однозначно погодитися, що саме тут поховано руського князя. Адже літописець не надто деталізує подію та не вказує точного місця поховання, а лише наголошує на захороненні Святослава в підгір'ї Карпат, яке в територіальному вимірі охоплює кілька сотень квадратних кілометрів. Припущення в історичну науку, про ймовірність поховання вбитого князя під курганом біля Гребенова на Сколівщині, ще в минулому столітті вніс відомий український історик Іван Крип'якевич і на даний час воно міцно прижилося у місцевій традиції.

В 1971 р. зазначену насипну могилу розкопували львівські археологи Інституту суспільних наук під керівництвом відомого дослідника Олександра Ратича (зараз – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Під курганним насипом, який тоді мав висоту не більше 2 м та діаметр приблизно 10–12 м, було виявлено залишки тілопального поховання та незначний супровідний поховальний інвентар, котрі віднесено до давньоруського часу. Проте жодних менш-більш вагомих чи переконливих даних, щоб віднести захоронення до числа княжих поховань виявити не вдалося [5, с. 382].

Зараз поховальна пам'ятка поступово набуває важливого туристичного значення, що може бути добрим прикладом для використання курганних захоронень для потреб туристичної галузі. Зауважено, що часто на автомобільній дорозі Сколе – Славське поблизу пам'ятного

знака зупиняються туристичні автобуси з іноземними та вітчизняними туристами, які своєю допитливістю прагнуть почерпнути для себе цікаві історичні відомості, побачити легендарне місце загибелі князя. Важливо зазначити й те, що поблизу “Могили князя Святослава” розташований сучасний розважально-відпочинковий комплекс під одноіменною назвою “Святослав”. Він включає невеличкий історико-краєзнавчий музей, готель, бар, ресторан, сувенірний кіоск та відпочинкову прирічкову зону з різними атракціями, що помітно підсилює роль, місце та суспільне значення пам’ятки для розвитку туризму у зазначеному регіоні.

Неподалік від символічної могили, але з протилежного боку проїжджої частини дороги Сколе – Славське, знаходиться ще один пам’ятний знак, який своєю загадковістю і навіть занедбаністю часто привертає увагу мандрівників. Його зроблено у вигляді невисокого конусоподібного постамента, який викладено з тесаних каменів середніх розмірів квадратної, прямокутної, підтрикутної та інших форм. Кам’яні блоки добре підігнані між собою. З фронтальної сторони пам’ятного знака, дещо вище його середньої частини колись була прикріплена меморіальна плита з написом (6, с. 38).

Звичайно, теперішня відсутність епітафії ускладнює сприйняття пам’ятки, котру іноді навіть помилково трактують як могилу князя Святослава. За різними інформативними даними зазначену пам’ятку на місці загибелі свого скарбника Кованди від рук зловмисних нападників в 1925 р. встановив власник навколишніх лісів, численних тартаків, земельних угідь – австрійський барон Герман Гредель (рис. 2).

Рис. 2. Пам’ятний знак на місці загибелі Кованди – скарбника барона Гределя

У Галицько-Волинському літописі від Іпатія зазначено, що на Золотій Горі в Синевидську (зараз – с. Верхнє Синьовидне Сколівського р-ну) у княжі часи знаходився чоловічий монастир, у якому, повертаючись з Угорщини, зупинявся на ночівлю відомий правитель Галицько-Волинської держави Данило Галицький [7, с. 60]. Топонім “Золота гора” існує в селі ще й досі.

Наведена літописна інформація дає підстави припустити ймовірність існування в зазначеній чернечій обителі добрих оборонних укріплень. З писемних джерел, а також з результатів польових наукових досліджень відомо, що чимало давньоруських монастирів мали потужні фортифікації й слугували представникам княжої влади та духовного кліру надійною опорою.

Результати нашого попереднього поверхневого обстеження Золотої Гори у Верхньому Синьовидному в польовому сезоні 2012 р. засвідчили, що на території монастиря зараз знаходиться кладовище, а по його периметру помітно виділяється знівельований оборонний вал та рів. В переважній більшості своєї протяжності насип валу є прямим, а на кутових частинах має плавне заокруглення. Лише у місцях виходу до крутосхилу насип набуває характерного пристосування до гористого рельєфу [8, с. 41–43].

Варто підкреслити й те, що територія колишнього городища представляє собою високогірне рівнинне плато, яке, на нашу думку, має антропогенне походження. З результатів обстеження видається, що зазначене городище мало дві частини, яке за структурою світських укріплених поселень нагадує дитинець та посад – княжу та ремісничу. Однак, як свідчать результати досліджень, ці елементи для загалу залишаються малопомітними. Тому варто було б спорудити невеликий фрагмент оборонного укріплення або брами городища, що могло б привернути увагу туриста.

Помітно набувають свого туристичного значення окремі скельні та печерні пам'ятки Сколівщини. Зокрема, добре відомими далеко за межами Прикарпаття є давньоруська скельна фортеця фортеця “Тустань” (рис. 3; 9, с. 596–601), печерна пам'ятка в Бубнищі (рис. 4) та ін.

Рис. 3. Скель фортеця “Тустан”

Рис. 4. Печерна пам'ятка в Бубнищі

Проте поза увагою залишаються маловідомі печерні порожнини поблизу Сколе, наприклад, біля Кам'янецького водоспаду, де колись переховувалися опришки та інші народні месники. Для туристичного використання печерних порожнин потрібно провести велику роботу. Перш за все, слід створити умови, які будуть гарантувати безпеку туриста, що може опинитися у складних лабіринтах глибокого підземелля. Для створення легенди необхідно залучити висококваліфікованих фахівців (спелеологів, археологів, геологів, істориків, зоологів, картографів та ін.).

На шляху євроінтеграції України важливе значення має відновлення поліетнічної історії Галичини. У різні періоди, крім українців, її мешканцями були поляки, євреї, угорці, словаки, австрійці, німці, росіяни, литовці, вірмени та інші народи.

На загал, складним й трагічним випробуванням виявилось ХХ ст. для єврейського народу. Після трагічних подій в часи двох світових воєн число євреїв на Прикарпатті різко скоротилося. Перед початком Другої світової війни єврейська громада в Сколе налічувала приблизно 2 800 чол. [10, с. 85]. Радянська влада зневажливо поставилася до єврейської історико-культурної спадщини. Єврейські храми та божниці були перетворені на виробничі, ремонтні, господарські, побутові, складські та інші приміщення. Прикладом акту вандалізму стало повне знищення єврейського кладовища, що знаходилося на окраїні Сколе. Відновити пам'ятку на даний час вже неможливо. Подібна доля спіткала єврейські окописька у Львові, Бібрці, Старій Солі, Стрию, Самборі, Добромилі, Хирові, Мостиськах, Рудках, Судувій Вишні та інших населених пунктах.

Проте майже у кожному населеному пункті району зафіксовано польські цивільні захоронення. Окремими похованнями ще й досі опікуються місцеві мешканці. На колишніх німецьких господарських

колоніях (Аннаберг, Феліціенталь та ін.) зустрічаються німецькі поховальні пам'ятки. Цікавим видається поодиноке захоронення австрійського воїна Гайнріха Келлера в с. Ялинкувате Сколівського р-ну. Відповідно до фрагменту напису, збереженого на хресті він став жертвою війни. Напис "Krigsw..." неповний. Якщо збережене німецьке слово (krig) означає війна, то, ймовірно, що іншим було "welt", тобто "війна світова". Далі зазначено військове звання та номер військової частини воїна і те, що він тут загинув 1 лютого 1915 р., тобто в часи Першої світової війни (11, с. 46–47).

Воїн похований поблизу місцевої церкви. Ймовірно, що за протестантським звичаєм поховання має іншу просторову орієнтацію, ніж християнські могили, що вирізняє його серед місцевих захоронень. Варто відмітити й те, що від часу загибелі австрійського армієця пройшло понад сто років, але важливо підкреслити, що, незважаючи на це, місцеві мешканці й досі опікуються могилою чужинця і на даний час вона є доволі доглянутою.

Найбільш масовими є поховання часів війни та періоду національно-визвольних змагань. Привертають увагу захоронення українських січових стрільців, які мужньо боронили карпатські перевали від наступу російських солдатів в період Першої світової війни (1914–1918 рр.), інтернаціональні захоронення червоноармійців часів Другої світової війни (1939–1945 рр.), а також численні поховання українських повстанців.

Особливий інтерес для багатьох вітчизняних та зарубіжних туристів викликають бойківські дерев'яні церкви й каплички. Окремі з них були збудовані ще у XVIII ст. за проектами відомих галицьких архітекторів. Однак, підручних інформативних матеріалів про ці культові пам'ятки доволі мало. Багато цінних відомостей про будівництво храмів, дзвіниць, проведення церемоній посвяат, перебування відомих осіб, перелік парафіяльних священнослужителів, архаїчних ікон, рукописів, стародруків та інших реліквій зберігається у сільських церквах. Саме ці відомості варто використати для популяризації храмів.

Останнім часом вкрай негативного значення набули "модифікації" стародавніх культових пам'яток, що нерідко ведуть до втрати їх автентичного вигляду. Нерідко зустрічаються факти безвідповідального ставлення до цінних історико-культурних пам'яток, що іноді стають причиною пожеж, прискорених руйнуваних процесів, пропажі майна тощо.

Розвиток освіти, науки, техніки, виробничих технологій неодмінно веде до занепаду колишніх господарських, присадибних, домашніх занять й промислів бойків. Скажімо зараз ніхто на Бойківщині не використовує ручних прялок, не виготовляє домотканого полотна, яке ще порівняно

недавно виробляла майже кожна бойківська родина. Поволі зникло і далі зникає з практичного вжитку чимало традиційних домашніх промислів та занять бойків.

У великій мірі це соціальне явище також пов'язане з демографічною проблемою Карпатського регіону. Чимало мешканців бойківських сіл покидають рідні домівки у пошуку кращих умов проживання. Тому важливим та актуальним питанням є збереження давніх традицій, звичаїв, налагодження різних забутих промислів, створення місцевих музеїв, які повинні доповнити символічну візитку краю.

Висновки. Таким чином, незважаючи на значні втрати Бойківщина має потужний історико-культурний ресурс різночасових та різнотипних пам'яток, який може успішно й комбіновано з іншими туристичними ресурсами слугувати для розвитку різних видів вітчизняного та міжнародного туризму. Саме туризм відкриє для місцевого населення нові робочі місця, буде сприяти економічному зростанню регіону.

Лише спільними зусиллями представників влади, науки, бізнесу, а також громадськості земля бойків може стати привабливою для вітчизняного та зарубіжного туриста. Спільно треба берегти від неоправданого й випадкового знищення історико-культурні пам'ятки, сприяти формуванню в суспільстві стереотипу бережного та відповідального ставлення до національної історико-культурної спадщини, розширити наукове вивчення, популяризацію й практичне використання історико-культурних ресурсів, відродження традиційних бойківських промислів, ремесел та занять, що відкриє змогу зменшити відтік населення, що є носіями традиційної бойківської культури.

Також варто приступити до розроблення зважених державних проектів. Важливого значення слід надати міжнародним програмам з метою отримання підтримки у популяризації ресурсів бойківського краю, формуванні та розвитку міжнародної туристичної інфраструктури.

Література

Боднарчук М. Сакральні історико-культурні пам'ятки Сколівщини / Маркіян Боднарчук // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. – Львів, 2012. – Вип.1. – С.54–69.

Лисик Н. Туристичні ресурси Сколівщини / Наталія Лисик // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. – Львів, 2012. – Вип.1. – С.70–83.

Шуст Р. Святополк Володимирович // Довідник з історії України (А–Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза. – 1136 с.

Берест Р. Історичне минуле Прикарпаття та гірських районів Львівщини в поховальних пам'ятках і знаках / Роман Берест // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. – Львів, 2012. – Вип.1. – С.70–83.

Ратич О. Раскопки кургана “Могила Святослава” // Археологические открытия 1971 года. – Москва, 1972. – С.382.

Берест Р. Історичне минуле Прикарпаття та гірських районів Львівщини в поховальних пам'ятках і знаках / Роман Берест // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. – Львів, 2012. – Вип.1. – С.70–83.

Галицько-Волинський літопис / Відп. за вип. Р. Федорів. – Львів: Червона калина, 1994. – 255 с.

Берест Р. Історичне минуле Прикарпаття та гірських районів Львівщини в поховальних пам'ятках і знаках / Роман Берест // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. – Львів, 2012. – Вип.1. – С.70–83.

Гуцуляк Р. Концептуальні підходи щодо реставрації та збереження наскельного міста-фортеці “Густань” / Роман Гуцуляк // Фортеця. Збірник заповідника “Густань”. – Львів: Камула, 2009. – 720 с.

Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 1.1.1939. Національна статистика Галичини. – Wiesbaden, 1983. – 175 s.

Берест Р. Історичне минуле Прикарпаття та гірських районів Львівщини в поховальних пам'ятках і знаках / Роман Берест // Туристичними шляхами Прикарпаття. Збірник наукових праць. – Львів, 2012. – Вип.1. – С.70–83.

Roman Berest, Doctor of Historical Sciences, Professor,

Lviv Institute of Economics and Tourism

Historical and cultural monuments, Boyky's traditions of population of Skole region as a unique resources for tourism

Abstract: The paper considers the main groups of historical and ethno-cultural resources of Skole region and also prospects and real necessity to use them in different kinds of tourism. The importance of solving the problem of preservation and detailed research of the national heritage, revival of forgotten national traditional culture, craft as an identity feature of the region are represented. The importance to joint efforts of the authorities, business, science and the publicity for increasing the tourist attractiveness of the region is emphasized in the paper.

Keywords: history, culture, monuments, population, tourism, resources, folk traditions.

Roman Berest, doktor nauk historycznych, profesor,

Lwowski Instytut Ekonomii i Turystyki

Zabytki historyczno-kulturowe, bojkowskie tradycje mieszkańców Skolszczyzny jako unikatowe bogactwa turystyczne

Zarys treści: Artykuł dotyczy głównie historycznych i etnokulturowych bogactw Skolszczyzny, a także perspektywy i realnej potrzeby ich wykorzystania w różnych rodzajach turystyki. Omawia się tu istotny problem zachowania i dokładnego badania dziedzictwa narodowego, odrodzenia zapomnianych zajęć gospodarczych, rzemiosł i przemysłów jako unikatowej swoistości regionu, podkreśla się, jak ważne są wspólne starania władz, biznesu, nauki, a także całego społeczeństwa dla zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu.

Słowa kluczowe: historia, kultura, zabytki, ludność, turystyka, bogactwa, tradycje ludowe.

Любомир Безручко

Львівський інститут економіки і туризму

Відновлення культурної, соціальної та підприємницької спадщини родини Гределів у Сколе як шлях до ефективного розвитку району

Резюме: У статті проаналізовано підприємницьку, культурну та соціальну спадщину родини Гределів у м. Сколе. Вивчено особливості діяльності компанії баронів Гределів та соціально-економічний ефект від її підприємництва для Сколівщини. Визначено основні шляхи популяризації та відродження спадщини родини Гределів у м. Сколе.

Ключові слова: культурна спадщина, підприємництво, мисливство, туризм, вузькоколійна залізниця.

Карпатський регіон має тривалу історію ведення господарської діяльності. Особливі природні умови, багаті ресурси та складність ведення господарства, що пов'язана із рельєфом, визначили основні напрями природокористування на цій території. Відмітимо, що найбільш недоторканими залишаються високігір'я Українських Карпат, проте значна частина гірської системи має тривалу історію господарювання. Добре освоєною для ведення господарської діяльності є територія Сколівщини, проте промисловий розвиток цієї території пов'язаний із родиною Гределів. Адже саме вони започаткували промисловість на цій території. Варто зауважити, що діяльність баронів Гределів була різнопланова, що сприяло економічному, культурному та туристичному розквіту Сколівщини. Тому доцільним є вивчення досвіду господарювання

родини Гределів на цій території задля вироблення нових напрямів різнопланового розвитку Сколівського району.

Дослідженню передувало вивчення численний історичних, архівних та наукових джерел. Зокрема, вивчено статті у газетах, які стосуються періоду діяльності родини Гределів. Для написання статті використано такі методи, як: опрацювання наукової літератури, аналіз статистичних даних, архівний, аналогії, а також комплексний.

Сколівщина відноситься до тих територій Українських Карпат, де тривалий період не здійснювалась промислова діяльність. Основними видами господарської діяльності були традиційні для гірської місцевості скотарство та рільництво. Суттєві зміни у господарюванні на території району відбулись з приходом сюди родини Гределів.

Брати Герман, Бернхард і Альберт були народжені в землі Гассен (Німеччина) у сім'ї Цедика Гределя і Фанні Ахл. Гределі володіли однією із найбільших лісозаготівельних компаній у світі. Початок імперії Гределів дала, заснована їх батьком, фірма Transylvanian Forest Industry Co (Transylvanian Forestcraft Shareholder Group). У 1870-х роках родина емігрувала із Німеччини до Трансільванії. Саме тут розпочався їх лісопильний бізнес, згодом родина придбала значні території для ведення своєї діяльності. Зокрема, їх володіння були у таких тогочасних країнах, як:

- Польща: Сколе (36000 га);
- Чехословаччина: Богдан (2500 га),
- Трансільванія: колонії Гюльфальва (8000 га) і Калабукс (2000 га),
- Румунія: Муса Марє, Міклаос і Балєску, дистрикт Бузеу, Вигода-Велдіж (33 000 га) ().

Загалом, оцінюючи діяльність родини Гределів на території Сколівщини, можна виділити три основних напрямки: підприємництво, культурний розвиток та вдосконалення соціальної сфери. Варто зауважити, що родина Гределів комплексно підходила до питання розвитку Сколівщини, тому їх діяльність була різнопланова.

Підприємницька діяльність родини Гределів була спрямована на лісозаготівлю, тому усі інші їх підприємницькі впровадження були дотичними саме до цієї сфери.

Зокрема, серед основних напрямів підприємницької діяльності родини були:

- Лісозаготівля;
- Будівництво та функціонування вузькоколійної залізниці;

- Функціонування парових тартаків;
- Цегляний завод;
- Механічна ремонтна майстерня;
- Гідроелектростанція;
- Торгівля;
- Мисливство та рибальство.

Лісозаготівля була основним джерелом надходжень родини Гределів, їх компанія була одним із найбільших імпортерів лісу у світі. На території сучасного Сколівського району компанія володіла 36 тис. га лісу, що було найбільшою площею серед їх володінь. Про важливість Сколівщини для їх бізнесу свідчить і те, що центром їх промислової імперії було м. Сколе.

Ліси Сколівщини та недобудований палац у м. Сколе брати Гределі разом із своїм компаньйоном Вільгемом Шмідтом викупили у графа Євгеніуша Камінського у 1886 р. Саме цей рік прийнято вважати початком діяльності родини Гределів на Сколівщині. Територіально володіння Гределів та Шмідта включали села Ялинкувате, Коростів, Козьова, Либохора, Лавочне, Опорець, Плав'є, Погар, Рожанка Нижня, Рожанка Вижня, Сколе, Славсько, Тухолька, Стара Дебіна, Грабовець Скольський, Головецько, Гребенів, Гутар, Орява, Орявчик, Тарнавка, Тухля, Тисовець, Корчин Рустикальний, Корчин Шляхетський, Крушельниця Рустикальна, Крушельниця Шляхетська. Тоді ж вони створили приватну фірму «Transylvanian Forest Industry Co», яка відома під назвою «Transylvanian Forestcraft Shareholder Group».

Про масштаби діяльності компанії Гределів свідчить той факт, що у 1903 – 1904 р. у Великобританії компанія побудувала і зареєструвала судноплавну компанію «Groedel Brothers Company Ltd» для транспортування деревини по всьому світу. У її складі було чотири вантажні кораблі, три з яких мали назву згідно імен кожної з дружин братів: Мелані, Маргіт і Гізела.

Другим значним підприємницьким проектом братів Гределів було спорудження вузькоколіїної залізниці (ширина 800 мм), яка мала б забезпечувати потреби у перевезенні лісоматеріалів у межах володінь. Спорудження залізниці розпочалось у 1888 році, а вже до 1893 року було збудовано головну вітку Сколе – Коростів. Згодом були добудовані вітки Коростів – Гута – Лина, Коростів – Мала, Коростів – Велика. Цими шляхами курсували 4 паровози фірми «Крауслінц». Варто зауважити, що

ця вузькоколіяка була діючою до 1969 р. та була знищена внаслідок повені (Бассараб А. та ін., 2004).

Про переговорицькі здібності братів Гределів свідчить той факт, що жителям с. Коростів в замін на ділянки, які були віддані під залізницю, давалось пасовисько для громади, дерево на опалення та ремонт, а також самі жителі села наймались на роботу як чужосторонні (що оплачувалось у більшій мірі).

Цікавим є той факт, що першу ліцензію на туристичні мандрівки малими залізницями Європи отримала саме вузькоколіяка братів Гределів. Туристи мали можливість подорожувати маршрутом Сколе – Коростів (довжина 41 км.), для їх обслуговування курсували три потяги. Передбачено було також зупинки для огляду місцевості (Баччараб А. та ін., 2004).

Для обслуговування технічних засобів компанії було споруджено ремонтні майстерні, де здійснювалося обслуговування залізничного транспорту. Слід зауважити, що для спорудження залізниці, Гределями було запрошено найвідоміших тогочасних інженерів Європи.

Ще одним значним підприємницьким досягненням компанії Гределів було будівництво на території Сколівщини трьох парових тартаків, що суттєво спростило лісозаготівлю на цій території.

Для місцевих потреб було також споруджено цегляний завод, а також першу у районі гідроелектростанцію, що дозволили електрифікувати частину м. Сколе та суттєво пришвидшило розвиток території. Варто зауважити, що відпрацьована пара від підприємств йшла на опалення службових приміщень.

Перед початком Першої світової війни (1914 р.) у Гределя працювало близько тисячі робітників.

У Гределя існувала щотижнева оплата праці. Кожної суботи працівникам фірми видавали заробітну плату у конверті з печаткою і підписом касира. Так за виконані землерийно-будівельні роботи робітник одержував у день 3-6 австрійських корон. Пилорамщик та його помічник за 12 годин роботи отримували 2-4 корони. Трелювання та вивезення деревини з лісу своїм транспортом (кіньми) коштувало 4-6 австрійських корон (Nałaj M., 2016).

Окрім лісозаготівлі, компанія Гределів активно використовувала природні ресурси території району. Зокрема тут існувало шість мисливських ревірів (ділянок) по 10 тис. моргів (1 морг приблизно 0,6 га.). В кожному ревірі було збудовано колибу з кухнею, пивницею для збереження в літній період продуктів (впольованого звіра) та

туалетом. Колиби віддавались гостям у період полювання. Часто Гределі організовували масштабні полювання, а м'ясо впольованої дичини за дешево продавали місцевим жителям (Зелеський П., 2007).

Ще одним напрямом господарської діяльності родини Гределів було риболовецьке господарство, яке включало п'ять рибачьких ревірів, розташованих у 28 селах Сколівського повіту. Центром риболовецького господарства Гределів було с. Гребенів. У господарстві вирощували форель та інші види лососевих риб (головач, пир та ін.). Кожного року господарство випускало у верхню течію р. Опір близько 100 тис. малька форелі. А також для зариблення інших річок Сколівщини щорічно випускалось до 20 тис. рибин (Чудійович І., 2011).

Слід зауважити, що для ведення мисливського та рибного господарств Гределі наймали директорів із різних країн Європи. Зокрема, протягом різних років мисливським господарством баронів управляв саксонець, угорець, євреї та інші, які впроваджували найсучасніший європейський досвід організації мисливського та риболовецького господарства.

Для збуту продукції та товарів, які вироблялись на території Сколівщини, барони Гределі використовували ринок у м. Сколе, а також створили ринок неподалік костелу Єлизавети (сучасна церква Єлизавети і Ольги) у м. Львів. Володіння власним ринком у обласному центрі свідчить про масштабні об'єми виробництва різних товарів компанією Гределів.

Активний розвиток підприємницької діяльності у період Гределів сприяв покращенню і соціальної сфери. Зокрема, за кошти компанії Гределів у місті Сколе було збудовано низку інфраструктурних об'єктів, серед яких:

- школа;
- лікарня з амбулаторією;
- лазня;
- 14 п'ятиквартирних будинків з господарськими будівлями;
- дві касарні при дорозі;
- шість чотириквартирних будинків для керівників-службоців;
- казино;
- електрифіковано частину міста;
- проведено керамічний водопровід (фрагменти якого діють і до тепер) та збудовано водозбірник на горі.

Компанія Гределів проводила також низку заходів спрямованих на підтримку місцевого населення та робітників, які у них працювали. Зокрема:

- видавали допомогу при народженні дитини у робітника;
- оплачували похорони робітників, а також виділяли катафалк;
- утримували футбольну команду.

Окрім будівництва інфраструктури, Гределі проводили різноманітні заходи для покращення умов проживання своїх робітників. Зокрема, всі комунальні витрати покривала фірма Гределя. Ремонт квартир також проводили безкоштовно. На зиму для опалення завозили на подвір'я будинків порізані дрова. Біля кожної оселі була викопана криниця з питною водою, що дозволило залучити більше кваліфікованих працівників до діяльності фірми. Відмітимо, що будь-який працівник міг звернутись до баронів із власними потребами, і Гределі надавали допомогу, що сприяло великій повазі до них серед місцевих жителів.

Для боротьби з пияцтвом серед робітників, Гределями було введено марки, якими видавалась частина заробітної плати та можна було купити товар у їх фірмових магазинах. Таким чином, було обмежено продаж спиртного, а також збільшено оборот у магазинах власності Гределів.

Значні досягнення родини Гределів були і у культурній сфері, зокрема:

- закінчили будівництво палацу у Сколе;
- заснували власний музичний оркестр, який налічував 36 музикантів;
- святкували 1 травня, що було святом робітників;
- 31 грудня, під Новий рік, був бал у “Казино”, грав оркестр;
- Для дітей робітників в “Казино” відзначали свято Миколая та Ялинку;
- Володіння баронів відвідували відомі культурні діячі;
- Видавали з 1928 по 1939 р. газету «Вісті Демнянські»;
- Профінансували будівництво костелу Семи Печалей (1895 р.) у м. Сколе та церкви Здвиження у с. Ополець.

Окремо доцільно виділити діяльність родини Гределів, пов'язану із розвитком рекреації та туризму на території Сколівщини.

Серед рекреаційно-туристичних заходів організованих баронами були наступні:

- Організації мандрівки робітників із сім'ями гределівською вузькоколійкою в Бутивлю для відпочинку;
- Ліцензування для туризму вузькоколійки;
- Організація готелю в с. Демня, зал якого надавався для зустрічей учасників школи гірських провідників організованої Андрієм Малковським;
- В період осіннього риковиська до Сколе з'їжджалося багато відомих людей на полювання з різних околиць Польщі, зі столиці- Варшави, з Волині, Львова, Станіславова та інших місцевостей (зупинялись у численних мисливських будинках).

Відмітимо, що вже у цей період родина Гределів розуміла перспективність використання Сколівщини для туризму і максимально сприяла розвитку цього виду діяльності.

Враховуючи досвід діяльності родини Гределів, сьогодні доцільно зробити наступні кроки для розвитку Сколівщини:

- популяризація спадку родини Гределів;
- реставрація палацу;
- відновлення вузькоколійки з туристичною метою;
- відтворення "туристичної школи", яка діяла на теренах району;
- посилення комунікації між владою, бізнесом, наукою та місцевою громадою;
- відтворення традиційних форм господарювання у районі та їх популяризація серед туристів;
- посилення природоохоронної діяльності для відновлення популяції фауни району;
- функціонування школи гірських провідників (інструкторів);
- розвиток екотуризму із залученням території НПП "Сколівські Бескиди";
- залучення мисливських господарств, розташованих на території району (ТзОВ "Тустань" (7,2 тис. га.), ТзОВ МГ "Беркут" (3,9 тис. га.) та ТзОВ "Едельвейс Тур" (13,8 тис. га.). до туристичного розвитку району;

- організація музею присвяченому традиційному лісовому промислу у районі та розвитку господарства у період Гределів.

Загалом, оцінюючи діяльність родини Гределів на Сколівщині, варто виокремити декілька їх основних підходів, які актуальні і для сьогодення. Перше, це комплексний підхід до ведення господарської діяльності, адже ним використовувались усі ресурси території, що дозволяло здійснювати різнопланову діяльність. Друге, це сприяння соціально-культурному розвитку району, що дозволяло зацікавити до співпраці місцевих жителів та зацікавити місцеву громаду до розвитку території. Третє, це широка популяризація території району та промислів, які тут здійснюються, адже компанія видавала свою газету, запрошувала спеціалістів та відпочиваючих з Європи. Сьогоднішній ефективний розвиток Сколівщини можливий тільки за умови використання досвіду ведення діяльності баронів Гределів на цій території.

Література

Бассараб А., Гнатишин М., Чудійовича І.(2004) Вузькоколійки Сколівських Бескидів – Стрий, 68с.

Брати Гредлі Режим доступу: <https://zommersteinhof.dreamwidth.org/155088.html>

Зелеський П. (2007) Риковисько благородних оленів на Сколівщині/ Режим доступу: http://www.huntingukraine.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2343%3Arykovyska-blagorodnyh-oleniv&catid=49%3Astatti&Itemid=173

Чудійович І. (2011) До історії мисливства та рибальства на Сколівщині — Стрий : Рій, 40 с..

Comandau Forestry Railway Режим доступу: https://arrowgauge.hu/view_cikk.php?id=603

Hałas M. (2016) Miasta utracona: Skole – raj myśliwych Режим доступу: <https://polskaniepodlegla.pl/magazyn-patriotyczny/item/5148-miasta-utracona-skole-raj-mysliwych>

The Museum of Family History Режим доступу: <http://www.museumoffamilyhistory.com/pse-groedel.htm>

Lubomyr Bezruchko

Lviv Institute of Economy and Tourism

Proceeding in cultural, social and enterprise heritage of family of Groedel in will Skole as a way to effective development of district

Abstract: In the article enterprise, cultural and social heritage of family of Groedel is analysed in will Skole. The features of activity of company of barons of Groedel, and socio-economic effect, are studied from her enterprise for Skole district. The basic ways of popularization and revival of inheritance of family of Groedel are certain in will Skole.

Keywords: cultural heritage, enterprise, hunt, tourism, narrow-gauge railway.

Lubomyr Bezruchko

Lwowski Instytut Ekonomii i Turystyki

Odrodzenie kulturowej, socjalnej oraz przedsiębiorczej spuścizny rodziny Groedlów w Skolem jako droga do efektywnego rozwoju regionu

Zarys treści: W artykule przeanalizowano przedsiębiorczą, kulturową, socjalną spuściznę rodziny Groedlów w mieście Skole. Zbadano cechy charakterystyczne działalności przedsiębiorstwa baronów Groedlów oraz efekt socjalno-ekonomiczny owej przedsiębiorczości dla Skolszczyzny. Określono główne drogi do popularyzacji i odrodzenia spuścizny rodziny Groedlów w mieście Skole.

Słowa kluczowe: spuścizna kulturowa, przedsiębiorczość, polowanie, turystyka, kolej wąskotorowa.

I. O. Бочан

д. е. н. професор, ректор Львівського інституту економіки і туризму

Про потенційні можливості Карпатського Євгорегіону України по створенню Центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації імені Миколи Коперника для формування інноваційних місць праці та підвищення конкурентоспроможності економіки Сколівщини

Резюме: Проаналізовано розвиток сфери послуг і їх пріоритетне значення на гірських територіях Сколівщини (Україна). Охарактеризовано туристично-привабливий об'єкт — палац баронів Гределів у Сколе та їх історичний досвід господарювання у Карпатах. Мотивовано створення Європейського центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації ім. Миколи Коперника та його інноваційне функціонування за принципом публічно-приватного партнерства.

Ключові слова: сфера послуг, конкурентоспроможність економіки, Карпатський Єврорегіон, туристичні ресурси, гірські території, публічно-приватне партнерство, палац баронів Гределів.

Шановні організатори і учасники міжнародної конференції!

Україна вимагає сьогодні інноваційних змін на шляху до модернізації та структурної перебудови економіки, використовуючи європейський та світовий досвід економіки знань, для того щоби за досвідом постіндустріальних технологій відбувалася позитивна тенденція зростання галузей сфери послуг у ВВП, що значно збільшить кількість місць

праці, доходи населення, попит на товари вітчизняного товаровиробника, підніме рівень конкурентоспроможності економіки.

Для прикладу, розвиток сфери послуг у країнах ЄС, зокрема:

- у Німеччині — частка сфери послуг у ВВП — 68,9%, а індекс конкурентоспроможності — 5,49%;
- у Фінляндії — частка сфери послуг у ВВП — 70,6%, а індекс конкурентоспроможності — 5,5%;
- у Нідерландах — частка сфери послуг у ВВП — 74,8%, а індекс конкурентоспроможності — 5,45%;

А в Україні ця частка складає 45,1% ВВП, де працює 62,7% осіб.

Рушійною силою у сфері послуг є туризм, який мотивує більше як 50 секторів економіки. Національна економіка через ефективну частку туристичної індустрії має зайняти вагомe місце у світовій економіці; цей пріоритет переконливо реалізують очільники обласного і міських регіональних рівнів Львівщини. При будь-яких підходах забезпечення економічного зростання в нашому краї розвиток туризму завжди буде у пріоритеті.

Однією із найважливіших організаційних форм міждержавного та міжрегіонального туристичного співробітництва в умовах євроінтеграційних процесів є Карпатський Єврорегіон, котрий об'єднує гірські території Словаччини, Угорщини, Польщі, України та Румунії; він охоплює багатющі туристичні дестинації на території, в якій проживає понад 14,8 млн. мешканців.

З боку України до його складу входять Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області. Вони мали довгий час спільну історію, традиції, культуру, побут та ін.

У Карпатському регіоні існують хороші передумови для розвитку туризму:

- вдале географічне положення (близькість до регіонів Центральної і Західної Європи);
- розвинена транспортна мережа;
- природні багатства і мінеральні води, гори, ріки, озера, водоспади;
- історико-культурна спадщина: замки та палаци, старовинні міста з багатою історичною спадщиною;
- самобутнє народне мистецтво, традиції і звичаї;
- різноманіття ментальностей та національних кухонь.

Разом з тим соціально-економічна специфіка гірських територій створює специфічні, надзвичайно складні умови для проживання і господарювання понад 1,3 млн. осіб, котрі проживають зі сторони чотирьох карпатських областей України, перед ними надзвичайно гостро стоїть проблема зайнятості, а звідси і низький рівень матеріального добробуту жителів гір, обмеженні соціальні та інфраструктурні умови.

Серед пріоритетів економічного розвитку на гірських територіях має бути розвиток туризму з його феноменальними можливостями матеріального і духовного збагачення населення, там, де розвивається туризм — бідність відступає. Завдяки стрімким темпам зростання туристична галузь у XXI столітті стала лідером світової економіки. За останнє століття туризм перетворився на високорентабельну галузь, у якій тісно переплелися економічні та соціальні інтереси, в якій збільшуються місця праці, наповнюються бюджети різних рівнів, розширюється торгівля, заклади харчування, транспортні перевезення, розбудовуються нові дороги, готелі, туристичні бази, закладаються ринкові умови для міжнародного співробітництва. За інформацією ВТО за останні п'ять років щорічно міжнародний туристичний потік зростав на 3,8–5 %, що вище середньорічних темпів зростання світової економіки, які становили 2,2%. У 2030 р. чисельність туристів у світі буде становити 1809 млн. осіб, а надходження від туризму — 1,9 трлн. дол. США.

Україна об'єктивно має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму, щоби стати туристично потужною і найпривабливішою із країн Європи. Зокрема, транскордонний регіон України та Польщі володіють широким та унікальним діапазоном можливостей як природного, так й історико-культурного характеру. Наше плідне співробітництво, реалізація спільних проєктів дозволяють швидко і позитивно ствердити імідж транскордонного регіону Україна-Польща.

Науковці нашого інституту, реалізуючи наукові дослідження за темою «Дослідження історії, світової і вітчизняної культури та застосування їх результатів в туризмі», подали сигнали суспільству, науці, бізнесу, що серед багатющих туристичних ресурсів мальовничих Карпат неможливо обійти туристично-привабливий об'єкт — палац баронів Гределів у м. Сколе з багатющою історичною спадщиною, яку учасники нашої міжнародної конференції широко розкриють. У багатоаспектному господарстві Гределів ще перед початком Першої світової війни (1914 р.) працювало близько тисячі робітників, проживали вони у багатоквартирних будівлях із побутовими послугами, отримували щотижневу зарплату,

соціальну допомогу до свят та при святкуванні урочистих дат; особлива увага приділялась дітям, їх відпочинку та розвагам. Гаслом братів баронів Гределів було «Праця і честь є батьком доброї слави».

Поділившись цією історичною і культурною спадщиною тодішніх господарів Карпат з нашими партнерами від органів місцевого самоврядування зі сторони Сколівщини (п. Романишиним Миколою Стефановичем — головою Сколівської райради, п. Свистуном Ігорем Іллічем — головою Сколівської райдержадміністрації) науковці нашого інституту спільно з партнерами з Університету економіки в м. Бидгощ (Республіка Польща), Президентом, почесним консулом України в Бидгощі Кшиштофом Сікорою і його потужною командою, із вагомим європейським досвідом профільної діяльності у сфері економічної, культурно-історичної діяльності реалізуючи феноменальні можливості туризму, вивчивши і проаналізувавши історико-культурні та природні ресурси Сколівщини знайшли глибоке порозуміння, підтримку та мотивацію для міжнародної співпраці. Погодили наміри і розробили програму дій, з якою ознайомили голову ОДА Олега Михайловича Синютку. Точкою опори системної та ефективної діяльності має стати створення Європейського Центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації імені Миколи Коперника у м. Сколе на базі Палацу Гределя. Вона охопить три найважливіших складові діяльності Центру:

- інноваційно науково-практичну діяльність по створенню місць праці та розвитку підприємництва;
- підготовку і перепідготовку персоналу для розвитку готельно-ресторанного, туристично-рекреаційного бізнесу, використовуючи європейський досвід;
- раціональне використання багатючих туристичних ресурсів мальовничих Карпат для економічного зростання краю.

Головна мета створити можливості через створення інноваційних місць праці поліпшення якості життя місцевих жителів через відродження культурної та природної спадщини, забезпечити сучасний соціально-економічний, культурний та туристичний розвиток Сколівщини у Карпатському регіоні на рівні туристичних дестинацій в країнах Карпатського Єврорегіону. Туризм є найефективнішим євроінтеграційним чинником. За цивілізаційним призначенням нам необхідно зберегти багатство мальовничих Карпат, зелених легенів Європи, господарювати на сталих (здорових) засадах. Важливо зазначити,

що резолюцією Генеральної Асамблеї ООН — 2017 рік проголошено Міжнародним роком сталого розвитку туризму.

Вже зроблено перші кроки — 5 вересня 2016 року підписано договір про міжнародну співпрацю, проведено ряд ділових зустрічей і обґрунтування, особливо під патронатом голови ЛОДА Синютки Олега Михайловича вже розпочалися підготовчі роботи з ініціативи і за участі польських партнерів (це дуже важливий підхід і допомога персонально від почесного консула, Президента університету в Польщі пана Кшиштофа Сікори та органів місцевого самоврядування по благоустрою території навколо палацу Гределя, проведено зустрічі із різними сегментами мешканців, громадськості та релігійних громад.

Створення взірцевого Європейського центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації сприятиме розвитку сталого туризму на прикордонних територіях як економічної, соціальної, культурної згуртованості, це є міцним фундаментом для нових можливостей співпраці між польськими, українськими, румунськими, угорськими академічними та підприємницькими установами. Ми розраховуємо на вивчення, використання та апробацію європейського досвіду у співпраці в інноваційному трикутнику «Бізнес–наука, освіта–влада», реалізацію спільних бізнесових та науково-дослідних проектів, зокрема перепідготовка профільних кадрів: готельєрів, рестораторів, туроператорів, турагентів, проведення майстер-класів, тренінгів для проведення підприємництва у сфері послуг, використовуючи багатючі туристичні ресурси Сколівщини.

Адже працьовитий Карпатський людський ресурс є одним із найважливіших у складі економічних ресурсів. А у сфері туристичної діяльності він забезпечує більше половини дохідності підприємств, фірм. Підготовку такого кваліфікованого людського ресурсу здійснює наш Львівський державний інститут економіки і туризму та Університет економіки в м. Бидгощ (Республіка Польща). Це є важливим аргументом в успішній реалізації нашого спільного міжнародного проекту, адже дуже багато профільних функцій зможуть виконувати студенти-практиканти чи випускники, що фахово володіють іноземними мовами та інформаційними технологіями у сучасній інфраструктурі закладів розміщення (готелів), закладів харчування (ресторанів), туристичній і турагентській діяльності.

Багатючі туристичні ресурси Карпат повинні слугувати людині. Акцентую, проект передбачає розвиток наукової, професійно-освітньої

і підприємницької діяльності на засадах інноваційної моделі «Бізнес–наука, освіта–влада» у формі корпоративних об'єднань, консорціумів за найбільш динамічним і ефективним принципом європейської та світової практики публічно-приватного партнерства. Це невикористане джерело фінансування розвитку науки та освіти. Нам потрібні потужні партнери для участі і надання посильних (на першій стадії) благодійних інвестицій та допомоги.

Галузево-територіальне добровільне об'єднання кластерного типу зможе ефективно функціонувати за моделлю консорціуму через оформлення угоди учасників, навіть без утворення юридичної особи для реалізації конкретного проекту, при цьому його учасники збережуть свою економічну і юридичну самостійність. Вимагатиметься лише невеличкий апарат у структурі. В центрі діяльності — солідарна відповідальність. Про різні моделі функціонування таких об'єднань сьогодні доповідатиме проф. В. С. Марцин.

Партнери, меценати, інвестори створення «Європейського центру розвитку туризму, професійної освіти та рекреації ім. М. Коперника» у м. Сколе на базі палацу Гределів через інноваційні зміни піднімуть туристичну привабливість і бренд Сколівщини на вітчизняному і європейському рівні і їх місія буде історично закарбована в Книзі Пошани і Меценатства, котра буде презентована під час міжнародної конференції.

Час діяти!

Дякую за увагу!

I. O. Bochan

Doctor of Economic Sciences, Professor, Rector of Lviv Institute of Economics and Tourism

On the potential opportunities of the Carpathian Euro-region of Ukraine to establish Nicolaus Copernicus Center for the Development of Tourism, Professional Education and Recreation to form the innovative jobs and to increase the competitiveness of the economy of the Skoliv region

Abstract: The analysis of the development of the sphere of services and their priority in the mountainous areas of Skoliv region (Ukraine). The tourist attractive object is described – the palace of the Groedel barons in Skole and their historical experience of economy in the Carpathians. The creation of Nicolaus Copernicus European Center for the Development of Tourism, Professional Education and Recreation and its innovative functioning by the principle of public and private partnership is motivated.

Keywords: services sphere, competitiveness of economy, Carpathian Euro-region, tourist resources, mountain territories, public and private partnership, palace of Groedel barons.

I. A. Boczan,

E. N. Profesor, Rektor Lwowskiego Instytutu Gospodarki i Turystyki

O możliwości Karpackiego Euroregionu Ukrainy dotyczącej stworzenia Centrum Rozwoju Turystyki, Szkolenia Zawodowego i Rekreacji im. Mikołaja Kopernika w celu formowania innowacyjnych miejsc pracy i zwiększenia konkurencyjności gospodarczej Skoliwszczyzny

Zarys treści: W artykule dokonano analizy rozwoju sfery usług oraz wskazano na ich priorytetowe znaczenie w obszarach górskich Skoliwszczyzny (Ukraina). Scharakteryzowano atrakcyjny turystycznie obiekt – pałac baronów Groedlów w Skolem oraz zaznajomiono czytelnika z ich historycznym doświadczeniem gospodarowania w Karpatach. Wykazano motywację do stworzenia Europejskiego Centrum Rozwoju Turystyki, Szkolenia Zawodowego i Rekreacji im. Mikołaja Kopernika oraz jego innowacyjnego działania na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego.

Słowa kluczowe: sektor usług, konkurencyjność gospodarcza, Euroregion Karpacki, potencjał turystyczny, górzysty teren, partnerstwo publiczno-prywatne, pałac baronów Groedlów.

М. Я. Бомба, д. с.-г. наук, професор
Львівський інститут економіки і туризму

Природні ресурси Сколівщини, їх раціональне використання та збереження екологічної рівноваги

Резюме: У статті проведено системний аналіз природних ресурсів Сколівського району Львівської області в баченні автора, досліджено їх стан, екологічні проблеми та окреслено шляхи збалансованого використання для подальшого розвитку різних галузей цього унікального за природним, краєзнавчим, історико-культурним і духовним надбанням краю.

Ключові слова: Карпатський регіон, природні і мінеральні ресурси, екологічні проблеми і шляхи вирішення, розвиток туризму.

Вступ. Сколівщина як одна із неповторних перлин Львівської області є унікальним витвором природи, яка наділена досить потужним природно-рекреаційним потенціалом, який на превеликий жаль на сьогодні ще не сповна реалізований. Екологічне розмаїття ландшафтів цього благодатного краю та багатство історико-культурної спадщини сьогодні, як ніколи, повинні бути раціонально використані для сталого соціально – економічного та культурного розвитку регіону [2, 3, 5].

Цілі наукових досліджень. Дослідити природні і мінеральні ресурси гірських районів Карпат на прикладі Сколівського району Львівської області, встановити їх сильні і слабкі сторони, а також розробити рекомендації щодо збереження їх екологічної рівноваги та подальшого розвитку туристичного бізнесу.

Методи досліджень. У процесі наукового дослідження використано методи синтезу та аналізу, статистичний, балансовий, порівняльний, дедукції, індукції та прогнозування, що в кінцевому результаті створило можливість реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Обговорення проблеми. На сьогодні проблема розвитку гірських територій в Українських Карпатах є вкрай актуальною і вимагає об'єднання зусиль широкого кола науковців, владних структур і бізнесу з метою збалансованого розвитку цього унікального за природним потенціалом краю. Природні ресурси Сколівщини надзвичайно багаті, але суттєво відрізняються від більшості районів Львівської області. На думку окремих учених вони є найважливішим чинником виробництва туристичного продукту [7].

Загальна площа території Сколівського району - 147,1 тис. га, на якій проживає 47,8 тис. жителів, в т. ч. 26,2 тис. працездатних осіб.

Структура природних ресурсів виглядає так:

- сільськогосподарські угіддя - 36394,02 тис. га (24,7%);
- в т.ч. рілля – 12903,37 тис .га (8,7%);
- багаторічні насадження (сади) – 177,30 га;
- сіножаті – 13298,91 тис .га;
- з них пасовища - 10014, 42 тис. га;
- землі вкриті лісами та іншою рослинністю – 104863,60 тис. га (71,3 %);
- в. т. ч. лісами - 96372,9 тис. га;
- чагарниками – 1153,9 тис. га;
- землі без рослинного покриву (яри, піски, кар'єри, кам'яністі місця – 1063,4 тис. га (0,7%);
- землі під забудовою – 3100,00 тис. га (2,1%);
- водні – 1119,2 тис. га (0,8%);
- в т. ч. штучні водогони, канали, колектори – 3,1 га;
- ставки – 4,36 га;
- озера – 2,6 га;
- інші- 550,9 га (0,4%).

Наші дослідження показали, що земельні ресурси району дуже строкаті за показниками ґрунтової родючості, ґрунти в основному дерново-підзолисті, важкого механічного складу і дуже часто є еродованими, а ґрунти, що знаходяться в обробітку вимагають ретельного догляду та удобрення.

Весь обсяг сільськогосподарської продукції виробляють 10734 особистих селянських господарств, з них чотири фермерські. Вони є мізерні за розмірами і непристосовані до застосування сучасних прогресивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції. Виробничі процеси у них базуються в основному на застосуванні ручної праці членів селянської сім'ї. Ці господарства не є структурами підприємницького типу, і для них характерні порівняно невеликі масштаби використання в господарській діяльності покупних ресурсів.

Вироблена у них сільськогосподарська продукція реалізовується в основному на місцевих ринках та використовується для задоволення власних потреб самих виробників. Основна товарна сільськогосподарська галузь – скотарством'ясо-молочного напрямку. Задержавного субсидування можливий розвиток вівчарства, що дозволить використовувати полонинне пасовище.

Основні показники виробництва сільськогосподарської продукції наведені нами у табл.1.

Таблиця 1. Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції (усі категорії господарств), тис. тонн

Вид продукції	2015р.	2016р.	2017р. проект	2017р. до 2016р.,%
Зернові культури - всього	0,9	0,9	1,2	133,3,0
в т. ч. приватний сектор	0,9	0,9	0,9	100,0
Картопля - всього	28,4	28,4	28,4	100,0
в т. ч. приватний сектор	31,0	28,4	28,4	100,0
Овочі, баштанні культури – всього	2,6	2,6	2,6	100,0
в т. ч. приватний сектор	2,6	2,6	2,6	100,0
Реалізація худоби та птиці				
в живій вазі - всього	2,6	2,6	2,6	100,0
в т. ч. приватний сектор	2,6	2,6	2,6	100,0
у забійній вазі - всього	1,4	1,4	1,4	100,0
в т. ч. приватний сектор	1,5	1,4	1,4	100,0
Молоко – всього	22,5	22,5	22,5	100,0
в т. ч. приватний сектор	22,5	22,5	22,5	100,0
Яйця, млн. штук – всього	7,5	7,5	7,5	100,0
в т. ч. приватний сектор	7,5	7,5	7,5	100,0
Вовна (у фізичній вазі),	0,3	0,3	0,3	100,0
в т. ч. приватний сектор	0,3	0,3	0,3	100,0

Рівень механізації сільськогосподарського виробництва є і залишатиметься відносно низьким. Це пов'язано як з недостатньою кількістю технічних засобів у господарствах, так і складними природними умовами (крутизною рельєфу). У перспективі можливе збільшення використання техніки, пристосованої для роботи в гірських районах.

Зауважимо, що специфічність природних та соціально-економічних умов даної зони стримує тут розвиток сімейних фермерських господарств. Тому для гірських районів повинні бути розроблені спеціальні довготривалі цільові програми державної підтримки особистих селянських господарств. Вони повинні передбачати заходи з розвитку систем ветеринарного, зоотехнічного, агрохімічного та інших видів обслуговування, а також виділення пільгових кредитів для забезпечення їх прискореного розвитку, зменшення податкового тиску тощо.

Необхідно відмітити, що рівень використання пестицидів у землеробстві Сколівського району незначне (обробка картоплі і овочів). Велика щільність великої рогатої худоби дозволяє використовувати у значних обсягах органіку, зменшуючи використання мінеральних добрив. Внаслідок цього рівень біологічної чистоти продукції рослинництва високий. М'ясне скотарство також можна віднести до галузей біологічного сільського господарства.

За умови розвитку половинного вівчарства тут може бути налагоджена переробка овечого молока, що втім матиме помітне комерційне значення. Наявність великої отари овець поблизу гірськолижних курортів спричинить відродження багатьох видів промислів, які ще кілька десятиліть тому були поширеними в регіоні, але прийшли у занепад. Це, насамперед, виробництво овечої бринзи, яка вже давно зникла з прилавків магазинів, але багато споживачів з задоволенням купували б її. Набуде поширення виробництво ліжників з овечої вовни і гуцульських дублянок. Досвідчені майстри таких виробництв збереглися в сусідній Івано-Франківській області. Реалізація пропонованого проекту розвитку вівчарства та освоєння полонини призведе до пожвавлення розвитку галузі в усьому Карпатському регіоні. Буде створено багато нових робочих місць. Відродження вівчарства гармоніює з перспективами розвитку регіону як рекреаційного. Дотаційні виплати дозволять швидко наростити поголів'я овець, чисельність якого згодом підтримуватиметься за рахунок сприятливої цінової ситуації й економічної рентабельності.

Відтак, особливу увагу треба звертати на розвиток в цьому регіоні органічного виробництва, першочергово, м'ясо-молочної продукції,

налагодити її збут, а ще краще відкрити торговий центр у м. Львові з назвою «Екологічні продукти горян». Це, на нашу думку, дало б сильний поштовх для розвитку не тільки сільського господарства, але й для заготівлі лікарської сировини, ягід, грибів, розвитку агротуризму та ін. [7]/

Потрібно відмітити, що загальна кількість садіб які потенційно можуть займатися СЗТ чи агротуризмом у Сколівському районі нараховує близько 300 господарств, в той час як офіційно зареєстрованими лише 184 заклади різного роду діяльності (готелі, мотелі, оздоровчо-відпочинкові комплекси, в т. ч. офіційно зареєстрованих агроосель 4 і приватних селянських садіб 39). Це пов'язано, на нашу думку, з відсутністю постійного попиту на даний вид послуг, а відтак небажання легалізуватись. З іншого боку, агротуризм відноситься до видів бізнесу, в яких не можна розраховувати на швидку віддачу. Потрібен тривалий час для того, щоб територія стала відомою, набула популярного іміджу.

Проте, не важко зрозуміти, що на цей вид діяльності великий вплив має недолуге державне оподаткування та відсутність пільгових державних програм. Для прикладу, в Австрії існують довгострокові державницькі програми розвитку гірських територій, розраховані 100 років, якими передбачені вигідні і навіть безвідсоткові кредити, пільгове оподаткування з тим щоб зацікавити населення цих районів інтенсивніше розвивати туристичний бізнес і тим самим покращувати свій соціально-економічний стан.

Опираючись на світовий досвід з раціонального використання земель сільськогосподарського призначення можна рекомендувати такі форми землекористування:

- рільництво на наближених до села продуктивних угіддях, які розташовані на підвищених формах рельєфу з крутизною схилів до 3°,
- м'ясне скотарство на продуктивних ділянках природних кормових угідь і полонинах з крутизною схилів понад 3-5°,
- сінокосіння для заготівлі корму на зиму – на достатньо продуктивних, проте розміщених на понижених кормових угіддях.

Крім цього, значну частину сінокосів та сіножать, що вкрилися чагарниками пропонується повністю вивести з користування. Частину таких угідь можна запропонувати під створення регульованого мисливського господарства, розглядається також ідея запустити на ці угіддя невибагливих травоїдних тварин з метою створення

структурованого природного ландшафту на зразок природоохоронних проєктів, наприклад, впроваджених у Нідерландах і Німеччині.

Лісові ресурси. Завдяки мальовничим гірським лісовим та етнографічним особливостям Сколівщина має вагоме рекреаційне та екотуристичне значення. Збереження на її території лісових фітоценозів сприятиме з одного боку підтриманню нормального гідрологічного балансу Карпатського краю, а з іншого – збереження його ідентичності та підтримання благополуччя горян.

Загальна площа території, яка вкрита лісом складає 99,8 тис. га., і протягом останніх трьох років, ця цифра залишається, майже, незмінною. Середній вік насаджень складає 69 років. У 2016 році посадка лісових культур була здійснена на площі 747,8 га і якщо порівнювати із попередніми роками то цей показник збільшився приблизно в 50 га..

Станом на 1 січня 2017 року в районі налічуються шість лісгосподарських підприємств та близько 70 діючих суб'єктів підприємницької діяльності в галузі заготівлі та обробки деревини. Всіма лісгосподарськими підприємствами у 2016 році заготовлено 278,74 тис. м³ ліквідної деревини і у порівнянні з минулим роком це менше на 47,07 тис.м³. Реалізація деревини і виробів з неї складає 187 млн.435 тис грн, в т. ч. сума експорту складає 61 млн.519 тис. грн, або 33% від загального обсягу реалізації.

Разом з тим, переробці сировинного матеріалу, а також виробництву власного продукту з використанням місцевої деревини потрібно приділяти більше уваги, що значно покращить економічне становище горян.

Особливо цінним багатством Карпатських лісів є широке біорозмаїття рослин, сировину яких можна успішно використовувати в якості нетрадиційної медицини чи у приготуванні продуктів харчування, напоїв оздоровчо-профілактичного спрямування тощо. Багато з них можна вирощувати в селянських подвірних господарствах, ними можуть займатися фермери та господарі приватних агроосель. Тому виділимо лікарські рослини, вирощування яких пов'язане з меншими ризиками у зв'язку з:

- невибагливістю рослин до умов вирощування;
- відносною простотою технології вирощування;
- гарантованим збутом за цінами, що забезпечують відносно високу окупність витрат.

До цих рослин, з яких рекомендується вирощувати в якості лікарської сировини, віднесемо: *кріп запашиний, нагідки лікарські, ромашка лікарська, полин гіркий, хвощ польовий.*

Другою групою лікарських рослин, що можуть вирощуватись на території, окремих територіальних громад є кущові рослини, для вирощування яких не потрібно відводити орні землі. Під них можна відвести схили, природні кормові угіддя з підвищеною загрозою ерозії, які у даний час використовуються з низькою ефективністю чи взагалі не мають господарського використання. Найбільш перспективними для вирощування вважаємо *глід, шипшину, ялівець, бузину*.

Принагідно відмітити, що попит на сировину зі сторони фармацевтичних підприємств є стабільно високий. Населення України охоче споживає лікарську продукцію рослинного походження, очевидно, через їх відносну дешевизну. Крім цього значна частина населення займається збиранням грибів, ягід, реалізацію яких досить часто можна побачити уздовж шосейних доріг.

Разом з тим треба відверто сказати, що стан використання лісових ресурсів ще далеко не ідеальний. *До слабких сторін використання лісових ресурсів слід віднести:*

- несанкціоновані вирубки;
- несанкціоноване збирання ягід, грибів і лікарської сировини;
- ловля риби у гірських річках;
- відсутність належного контролю з боку контролюючих органів;
- порушення вимог щодо забудови санаторно-курортних комплексів.

Наслідками такого екологічного стану є:

- збіднювання фауни і флори;
- посилення ерозійних процесів;
- міліють гірські потічки та ріки;
- забруднення природних ландшафтів.

Необхідно зауважити, що згідно з фізико-географічним районуванням на території Сколівського району виділяють чотири типи ландшафтів [6]: *Орівський, Сколівський, Славський та Турківський* індивідуальні ландшафти. Названі вище індивідуальні ландшафти вирізняються своєю ідентичністю геологічної будови, генезисом і, звичайно, сучасними краєвидами та характеризуються низькогірними і середньогірними ландшафтами.

Орівський ландшафт – це окраїнні ланцюги карпатських хребтів. Низькогірні (абсолютні висоти 600–800 м, а відносні – 200–300 м) хребти, розірвані поперечними долинами на окремі відрізки та останцеві масиви.

Орівський ландшафт частково позбавлений лісового покриву. Тут поширені ялинові і буково-ялинові ліси, ландшафти частково розорані та використовуються під сільське господарство і випасання худоби. Завдяки великим площам орних земель досить високої якості ця територія має важливе сільськогосподарське значення. Саме в цьому ландшафті можна розвивати агротуризм. На перспективу туристичний імідж цього району визначатиметься також історико-краєзнавчими маршрутами (шляхами дерев'яної архітектури) та кваліфікованим туризмом (піший, водний, велосипедний та кінний). Розвиток зимової рекреації тут не є перспективним через невеликий перепад рельєфу – 200–300 м.

Сколівський ландшафт характеризується високогір'ям. Абсолютні висоти окремих вершин досягають 1200–1362 м, відносні – 600–900 м. Важкодоступний та густо заліснений Сколівський ландшафт не сприяє розвитку стаціонарної рекреації на більшості його території. У Сколівському ландшафті туристів приваблює середньогірний рельєф з добре вираженими гірськими хребтами Сколівських Бескидів та Стрийсько-Сянської Верховини, придатний для пішого туризму. Дуже популярними є сходження на одну з найвищих вершин – г. Парашка із сіл Коростів, Дубина, Корчин, Крушельниця. Формування тут осередку зимової рекреації буде стимулювати розвиток Верхньосиньовидненського та Коростівсько-Гребенівського рекреаційно-туристичного ареалу та покращить економічне становище довколишніх сіл, особливо с. Крушельниця та с. Коростів.

Славський ландшафт. Хребти та їхні останці досягають абсолютних висот 1000–1300 м, а відносні висоти – 500–700 м, що дає змогу віднести ландшафти до середньогірних. Лісистість порівняно висока. Славський ландшафт є одним із найпридатніших для зимового відпочинку та гірськолижного туризму, через придатність гірських схилів для влаштування спусків і великої кількості річок із достатнім запасом води та широкими долинами для створення бази прийому та обслуговування гірськолижних комплексів.

Турківський ландшафт. Характерним для нього є невеликі абсолютні висоти (переважно до 1000 м) і зовсім невеликі відносні (200–400 м). Поздовжні річкові долини є найширшими з усіх гірських ландшафтів Львівської області. Схили долин пологі, хоч і розчленовані гірськими западинами, проте майже до вершин хребтів розорані. Залісненими залишилися лише ділянки привершинних схилів хребтів. У місцевості переважають розчленовані ділянки межиріч, сформовані в м'якому фліші з бурими гірсько-лісовими та дерново-буроземними ґрунтами, переважно розорані і залужені.

Тут розвивається сільське господарство. Цей ландшафт займає невелику територію на півдні Сколівського району і добре підходить для розвитку агротуризму, зеленого туризму, але малопридатний для розвитку зимової рекреації.

Водні ресурси. Територія Сколівщини пронизана великою кількістю річок, великих і малих, потічків і маленьких струмочків. Вода, що наповнює їх може виходити з під каменю, розлого куща чи то смереки. Серед них річка Стрий, Опір, Велика Річка, Головчанка, Кам'янка, Тишивіця, Орява, Ровина, Дубрівка та ін., що разом з унікальними водоспадами (водоспад Кам'янка, водоспад Гуркало) збагачують мальовничі краєвиди. Тут також багато мінеральних водних джерел (табл.2).

Крім них, біля села Кам'янка є джерело з сірководневою мінеральною водою, яка подібна до Трускавецької «Нафтусі», поблизу с. Корчина на базі свердловин № 10 і № 19 видобувають мінеральну воду типу «Нафтуса Сколівська. Відоме також джерело мінеральної води «Під ялинкою», що знаходиться у смт. В. Синьовидне.

На Сколівщині, практично в кожному населеному пункті є унікальні екологічно-чисті водні джерела питної води, які прямо б'ють з під землі, виносячи на поверхню холодну, прозору і смачну воду. Біля багатьох таких джерел встановлено каплички чи просто статуї Божої Матері.

Однак реєстр таких джерел відсутній, а відтак потрібно провести їх інвентаризацію та визначити якість води, що значно б розширило у перспективі можливості для більш ширшого її використання [1].

Таблиця 2. Джерела мінеральних вод, розташовані в межах НПП «Сколівські Бескиди» [4]

№ п/п	Лісництво	Урочище	Кількість джерел
1	Майданське	«Вільхів»	2
2	Бутивлянське	«Кар'єр»	2
		«Житнє»	1
		«Дібров»	1
		«Халави»	1
		„Магура”	1
		„Нижній Ванч”	1
3	Сколівське	„Павлів потік”	2
		„Тішинське”	1
4	Підгородцівське	„Лазки” „Тустань”	1
		„Стинавки”	1
		„Стинавки”	1

№ п/п	Лісництво	Урочище	Кількість джерел
5	Завадківське	„Студільське”	1
		„Довга Кичера”	1
		„Дацівка”	1
		„Дацівка”	1
		„Кирнички”	1
		„Черенина”	1
6	Крушельницьке	„Нестерів” „Погар”	1
		„Зеленівське”	1
		„Мала Річка”	1

Сколівщина багата також на бальнеологічні ресурси. Наприклад, радонові джерела у с.Гребеніві. Їх віднайшов Йовжі Шматер, де й збудував лікувальні пансіонати. В лабораторії австрійських лікарів-аптекарів у 1906 році ця вода визнана лікувальною, дещо пізніше це було підтверджено вченими Львівського університету, відтак тут почали лікувати кістково-м'язові та нервові недуги. Але цей унікальний скарб природи використовується ще не сповна і вимагає серйозних капіталовкладень як і досліджень у цій царині знань.

Однак, як не прикро зауважити, екологічна чистота довкілля є стримуючою складовою розвитку туризму Сколівського району, як і Карпатського регіону загалом. В цьому контексті чистота довкілля виступає як один з вагомих чинників зростання туристичного іміджу цього унікального за природним ресурсом Карпатського краю.

До головніших екологічних проблем слід віднести:

- скиди забруднених та недостатньо очищених каналізаційних стоків у річки району;
- забруднення побутовим сміттям річок, потічків та інших водних джерел;
- недотримання встановлених законодавством України природоохоронних норм та правил у прибережних захисних смугах та водоохоронних зонах;
- руйнування берегів та мостів річок при повенях;
- забруднення узбіч доріг та лісів;
- накопичення побутового сміття біля житлових будинків і відсутність підприємств з утилізації та його переробки;
- витогування, засмічення парків, скверів;
- забруднення атмосферного повітря.

На нашу думку, покращення екологічної ситуації в Сколівському районі та в Карпатах загалом можна досягнути внаслідок розробки і прийняття довгострокової програми розвитку гірських територій, зокрема:

- перегляду принципів щодо забезпечення екологічно безпечного природокористування;
- докорінної перебудови господарської діяльності;
- заліснення екологічно-небезпечних територій;
- зменшення потоку автотранспорту на місцевості схильній до прояву водної ерозії;
- поширення електромобілів;
- чіткої системи з організації збору, переробки та утилізації побутових та промислових відходів;
- очищення скидів у воду, що полягає в ремонті, реконструкції існуючих та будівництві нових водоочисних споруд;
- укріплення берегів річок та розробка системи заходів щодо недопущення їх забруднення побутовим сміттям.

Висновок. Отже, Сколівщина володіє значним природним ресурсним потенціалом, який за умови раціонального використання та бережного ставлення до природного навколишнього середовища може принести цьому регіону суттєве соціально-економічне зростання. Крім цього, на державному рівні необхідно прийняти довгострокову програму з розвитку гірських територій Карпатського регіону, якою передбачити пільгове оподаткування та кредитування суб'єктів підприємницької діяльності в сфері туризму.

Література

Бомба М.Я. Екологічний стан водних ресурсів і шляхи вирішення прісноводної безпеки (2012). Вісник ЛДУВС. - №2. С.12-20.

Гнатів П. С. Зміна структури рослинного покриву і втрати екологічного потенціалу наземних екосистем у гірському регіоні Львівщини (2008).

Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. С. 264- 272.

Екологічний атлас Львівщини / За редакцією Б.М. Матоліча (2007). –Львів: ПП «Гараздовський А. Є.». 69с.

Крамарець В.О., Дубина Я.І., Коханець М.І., Приндак В.П. Об'єкти неживої природи (2005). – Сколе: ДП«Видавничий дім «Укропол», 35с.

Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території (2012). Монографія. – Львів: Новий Світ. 176с.

Онуфрив Я.О. Розвиток рекреаційних територій в структурі ландшафту Сколівського району Львівської області (2015). Вісник національного університету «Львівська політехніка»,- Львів. №816. С.133-143.

Bitter A., Bomba M., Kruhlov I., Tsarik Y. (2008) Transformation processes in the Western Ukraine : Concepts for a sustainabl land ust. Weisensee Verlag. - Berlin, S.185-195, 393-413.

M. Ya. Bomba, Doctor of Agricultural Sciences, Professor
Lviv Institute of Economics and Tourism

Natural resources of the Skole region, their rational use and conservation of ecological balance

Abstract: The paper analyzes the system of natural resources of the Skoliv district of Lviv region in the author's vision, their state is examined, environmental problems and the ways of balanced use for further development of various branches of this unique natural, ethnographic, historical and cultural and spiritual heritage of the region are revealed.

Keywords: Carpathian region, natural and mineral resources, ecological problems and ways of their solution, tourism development.

Михайло Володимирович Клапчук
Львівський інститут економіки і туризму

Про туристичну дестинацію Сколе та використання туристичних ресурсів Тухольки, Славське, Корчина, Жупани, Дубина, Верхнього Синьовиднього для розвитку різних видів туризму та туристичної інфраструктури

Резюме: Регіоном, що володіє багатим потенціалом для міжнародної співпраці, є Сколе – місто в Україні, районний центр Сколівського району Львівської області. Сколівщина з багатою культурою бойків, з огляду на прикордонне розташування, відтак історичне та географічне положення у євро регіоні Карпатських країн, становить для організаторів конференції відправну точку для стратегії регіонального розвитку Бойківщини, а також для розвитку міжнародних добросусідських відносин.

Ключові слова: туризм, Сколе, інновації, розвиток.

Територія Сколе та Славська, і їх навколишніх сіл, внаслідок віддалено гірського розташування була освоєна людиною пізніше, порівняно з іншими регіонами Львівської області. Уже наприкінці XIX ст. територія була відома своїм рекреаційним потенціалом, чому сприяла прокладена в 1887 р залізниця зі Львова до Мукачева. Вже у 20–30-их роках XX ст. в Славському були побудовані перші підйомники і трампліни на горі Погар. У цей період його часто називали «Закопане Східних Бескид». Серед інших відомих населених пунктів регіону передусім зазначимо с. Верхнє Синьовиднє, с. Тухолька, с. Тухля, с. Сможе, с. Хітар, с. Жупани та ін.

Рельєф території відповідає смузі таких скибових структур, як Сколівська, Парашка, Зелем'янка і Рожанка, що відзначаються великими абсолютними висотами (близько 1100–1200 м), а в найвищих точках перевищують 1300 м, усю групу хребтів, утворених скибами, називають Сколівськими Бескидами, які є середньовисотними хребтами [1, с. 32-40].

Характерними рисами природи Сколівських Бескидів є, по-перше, значна стрімкість схилів хребтів, особливо хребтів північної експозиції, що зумовлено лускуватою будовою скиб, насунутих одна на одну; по-друге, майже повна відсутність поздовжніх долин, характерних для низькогірних Бескидів і Стрийсько-Сянської верховини; по-третє, мала заселеність Сколівських Бескидів, що пов'язано з відсутністю поздовжніх терасових долин, зручних для поселень (тільки поперечні долини Опору і Оряви, по яких йдуть дороги на Закарпаття, є густо заселеними); по-четверте, значне поширення лісів, які вкривають понад 60% усєї території. Очевидно, що збереженню лісів сприяла мала заселеність території. Територія є достатньо зволоженою з помірним кліматом.

Серед природних туристичних ресурсів можна виокремити природоохоронні об'єкти: Національний природний Парк «Сколівські Бескиди», гідрологічна пам'ятка природи – криниця І. Франка в Тухлі, ландшафтний заказник “Бердо”, заказник «Сколівський», ботанічна пам'ятка природи – ділянка бузку угорського в Климці, пам'ятка природи – скеля «Турецький камінь» в Коростові, 2 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва XIX ст. (Сколе, Дубина), інші ботанічні, гідрогеологічні, геологічні, комплексні пам'ятки природи, заповідні урочища.

Територія Сколівщини є достатньо багатою на різноманітні історико-культурні туристичні ресурси. Це передусім пам'ятки архітектури, об'єкти монументального мистецтва, місця, що пов'язані з відомими людьми та подіями в історії українського та інших народів [2].

Знайомство зі Сколівщиною розпочинається з Верхнього Синьовидного. Цікавим є місцевість Золотої гори. Це знакове для Верхнього Синьовидного місце – саме звідси воно і розпочалось. Колись тут було давньоруське городище X-XIV століть та монастир (у якому й зупинявся король Данило). Укріплення входило до системи фортець Карпатської лінії, що охороняли гірські перевали. Серед найвідоміших фортець особливу увагу заслуговує Тустань. Тустань – це середньовічна наскельна фортеця-град і митниця IX-XVI сторіччя, давньоруський наскельний оборонний комплекс, залишки якого розташовані в Українських Карпатах (Східних Бескидах), у Сколівському районі

Львівської області, поблизу с. Урич, що на південь від міста Борислава та південний схід від селища Східниці. Унікальна пам'ятка історії, археології, архітектури та природи розташована серед лісового масиву Підгородцівського лісництва і входить до складу Державного історико-культурного заповідника «Тустань». Тустань була оборонним та адміністративним центром, а також митним пунктом на важливому соляному шляху, що вів з Дрогобича до Закарпаття та Західної Європи. Сколівщина має ще декілька відомих місць давньоруського часу – могила Святослава – курган XI-XII століття, давньоруське городище в с.Тухля, давньоруські земляні укріплення XII-XIII ст. в Корчині та ін.

Серед об'єктів культурної спадщини передусім потрібно виділити численні дерев'яні церкви і дзвіниці, побудовані здебільшого у т зв. «бойківському стилі». Більшість з них зведено у XIX ст. Найвідомішими дерев'яними церквами є храм великомученика Пантелеймона в м. Сколе (1597 р.), Церква Св. Духа у с. Верхня Рожанка (1804 р.), Церква Успіння Богородиці в с. Тухолька (1858 р.), Церква Воздвиження Чесного Хреста в с. Опорець (1858 р.) й ін. Окрему увагу варто приділити церкві Собору Пресвятої Богородиці кінця XIX ст. в с. Матків, хоча це вже й не Сколівський район, проте можливість залучення її до екскурсійних маршрутів зі Сколе присутня.

Значну цінність становлять також муровані церкви: Костел Семи Скорбот Діви Марії в м. Сколе (1895 р.), Церква Вознесіння Господнього в с. Волосянка (1804–1824 рр.), Церква Св. Василя Великого в с. Риків (1810 р.), Церква Вознесіння Господнього в с. Кальне (1820 р.) й ін.

Додаткову історико-культурну цінність пам'яткам архітектури надає також те, що їх побудова і функціонування часто пов'язані з відомими українськими митцями, діячами культури, громадськими діячами. Зокрема, чимало дерев'яних церков побудовано Лукою Снігурем (1853–1928) – бойківським майстром дерев'яного будівництва і різьбярем. У деяких церквах є іконостаси К. Устияновича, українського маляра, представник класицизму й академізму в Галичині, письменника і публіциста, сина М. Устияновича і А. Плешкевич [2].

Узагалі, на Сколівщині перебувало чимало відомих людей. Зокрема, у Славську відпочивали і лікувалися художники Іван Труш та Олена Кульчицька, етнограф Володимир Гнатюк, Соломія Крушельницька, Іван Франко та ін. Тут тривалий час (1842–1870 рр.) працював священиком Микола Устиянович – відомий український письменник, громадський діяч, автор багатьох оповідань, поем, статей.

З іменем І. Франка пов'язано особливо багато цікавих сторінок в історії краю. І. Франко неодноразово бував на Сколівщині, здійснюючи свої подорожі. Під час однієї із своїх подорожей він побував у містечку Сморже (тепер с. Сможе) на місцевому ярмарку. Свої спостереження письменник використав при написанні нариса «Ярмарок у Сморжу» – унікального матеріалу в етнографічній літературі про бойків. У цей період Сможе було типовим невеликим галицьким містечком з ратушею, кількома крамницями та ремісничими майстернями. Відомо, що Франко їхав до Стрия, а потім йшов пішки до Верхнього Синьовидного і по дорозі збирав матеріали до своїх творів.

Місцем основних подій одного з найвідоміших художніх творів І. Франка, історичної повісті «Захар Беркут» є с. Тухля. В цьому населеному пункті та в його околицях є численні об'єкти, що згадують про видатного українського письменника та його твір [2].

Територія Сколівщини в Період першої світової війни стала місцем жорстоких боїв між російською та австро-угорськими арміями. Найвідомішими є бої за гору Маківку — запеклі позиційні бої, що точилися з 29 квітня до 4 травня 1915 р. між підрозділами австро-угорської 55-ї піхотної дивізії (до складу якої входили 7 сотень 1-го та 2-го куренів Українських Січових Стрільців) та російськими військами 78-ї піхотної дивізії. Передусім завдяки героїзму січових стрільців австро-угорській армії вдалося зупинити спробу прориву російської армії в напрямку до Угорщини. У 1998–1999 рр. на г. Маківка було відбудовано Меморіал українських січових стрільців (який існував у період між світовими війнами), встановлено 50 хрестів на могилах січовиків та один пам'ятник на честь тих січовиків, котрих ідентифікувати не вдалось. Нині цей меморіал є одним з найвідоміших в регіоні історико-культурних об'єктів. Крім Меморіалу на г. Маківка, на досліджуваній території є також декілька інших військових поховань солдат австро-угорської та російської армії періоду Першої світової війни, а також військові поховання періоду Другої Світової війни.

На території регіону до Другої світової війни знаходилося декілька німецьких сільськогосподарських колоній: Аннаберг (нім. Annaberg) – тепер це с. Нагірне Сможенської сільської ради; Феліціенталь (нім. Felizienthal) – тепер це с. Долинівка Сможенської сільської ради; Карлсдорф (нім. Karlsdorf) – в околицях с. Климець. Німецькі колонії припинили своє існування на початку Другої світової війни, але місця їх розташування й нині приваблюють туристів з Німеччини, нащадків колишніх жителів цих поселень [2].

До найвідоміших пам'яток монументального мистецтва відносяться Пам'ятники Т. Г. Шевченку в м. Сколе та смт Славське, пам'ятник І. Я. Франку в с. Тухля. На Верецькому перевалі, що з'єднує Львівську та Закарпатську області Товариством угорської культури Закарпаття встановлено пам'ятний знак на честь 1100 роковин переходу через Карпати угорських племен.

Територія Сколівщини добре відомата кожна один з найважливіших осередків визвольної боротьби українського народу проти різноманітних окупантів, зокрема, тут активно діяли загони Української Повстанської Армії. Згадкою про ці події є численні могили та пам'ятні хрести на честь воїнів УПА. В смт Славське зведено меморіальний цвинтар-пантеон жертвам комуністичного режиму, де поховано понад 100 воїнів УПА і жертв національно-визвольного руху 1940–50-х рр. – Славська Млака.

Іншим важливим місцем визвольної боротьби, що заслуговує особливої уваги є с. Хітар. Неподалік нього з 1942 р. розташовувався вишкільний табір для офіцерського складу УПА. В 1947 р. табір ліквідовано НКВС, знищено понад 100 осіб. Усіх жителів з села примусово переселено. Хітар колись було третім за чисельністю жителів населеним пунктом на Сколівщині, зараз там живе лише близько 400 осіб. Щороку, на літнього Спаса, чимало колишніх жителів села з усієї України з'їжджаються щоб згадати про свою малу батьківщину [2].

У смт Славське діє приватний «Карпатський музей визвольної боротьби України Юрія Микольського». Експонати Ю. Микольського розміщено у двох невеликих будинках. Дві третини експонатів належать до військової тематики: ордени, шоломи, шаблі, гвинтівки, снарядні гільзи. Є багато оригіналів підпільних видань УПА. На підвір'ї збудовано криївку.

Окремо можна згадати про величний палац Гредлів, який знаходиться в Сколе. Після детальних досліджень і реконструкції він може стати серйозним осередком для розвитку туризму.

Найвідоміші заклади розміщення пропонують численні послуги пізнавального і розважального характеру. Оскільки найбільша кількість туристів відвідує досліджувану територію у зимовий період, крім послуг розміщення і харчування, головною послугою є катання на гірських лижах (прокат всього необхідного устаткування), снігоходах. Також великі відпочинкові заклади надають широкий спектр екскурсій по околицях, Львівщині, Закарпатті.

Найбільша кількість закладів розміщення заходить у смт Славсько та інших відомих туристичних місцях: с. Волосянка, с. Тухля, с. Верхня Рожанка і с. Нижня Рожанка.

За типом заклади розміщення ділимо на такі головні групи: пансіонати; бази відпочинку; відпочинкові комплекси; дитячі оздоровчі табори; готелі; агрооселі; інші [2].

У Славському прокладено кілька гірськолижних трас європейського значення, функціонують крісельні й бугельні підйомники. На території селища взимку працює більше десяти прокатних пунктів гірськолижного спорядження й аксесуарів, сервісних пунктів для ремонту та сервісної підготовки гірських лиж. Для гірськолижного відпочинку використовуються гори Тростян, Погар, Менчул, Кремінь, Великий Верх і Політехнік.

В м. Сколе на правому березі Опору, через автомобільний міст, облаштовано рекреаційну зону «Павлів потік», у складі якої — дві турбази («Гуцулка» і «Пролісок»), озеро з пляжами, реліктові смерекові масиви лісу, джерело «залізної» води, криниця «Оксана», з водою типу «Нафтуса».

На початку 2000-них промарковано туристський маршрут зі Скольного через гору Парашку до села Майдан, довжина якого становить 28 км; стежка «Долиною річки Кам'янка» (4 км); стежка «Бучина» (1.4 км); стежка «Сколе — г. Лопата» (12 км); стежка «Сколе — водоспад Гуркало» (13 км). В місті заснована і активно працює в сфері зеленого туризму громадська організація «Асоціація Курорт Сколівський».

Поблизу Славсько проходить 12 пішохідних туристичних маршрутів загальною протяжністю близько 135 км. Їх можна умовно розділити на 3 групи:

- 1) Еколого-пізнавальні стежки протяжністю найчастіше не більше 10 км та з невеликим перепадом висот (за винятком стежки на г. Високий Верх), облаштовані інформаційними знаками та описані працівниками Славського лісгоспу. Сюди належать маршрути «На гору Маківку», «На гору Високий Верх», «На гору Ільза», «На гору Погар», «На гору Кичерка», «На гору Тростян». Ці маршрути найчастіше є радіальними і починаються у смт. Славське, передбачають підйом на найближчі вершини та відвідування найвідоміших туристичних атракцій – пантеону Українських січових стрільців на г. Маківка та пам'ятки природи «Писана Криниця»;
- 2) 1-денні пішохідні маршрути протяжністю понад 10 км, зазвичай зі значним перепадом висот. Найчастіше вони є лінійними або кільцевими, можуть включати подолання кількох вершин. Це маршрути «На гору Кіндрат», «На гору Явірник» та «На гору Бердо»;

- 3) 2-денні пішохідні маршрути протяжністю 30 км і більше зі значним перепадом висот і передбачають подолання кількох вершин. До них відносяться маршрути «На гору Магура» та «На гору Чорна ріпа через Хащованя» [2].

Для Славського та його околиць є розроблені веломаршрути. Зокрема пропонується 8 різноманітних за складністю і місцем проведення веломаршрутів.

На Сколівщині періодично відбуваються фестивалі, серед них - фестиваль української середньовічної культури «Ту Стань!» в с.Урич, Міжнародний рок-фестиваль «Славське Рок» в смт Славське, Фестиваль української авторської пісні «Дикий мед» в м. Сколе, інші.

Туристичний потенціал досліджуваного регіону значний, проте розвинутий туризм тут не на найвищому рівні. Потрібні інвестиції та стратегічне бачення розвитку території.

ЛІТЕРАТУРА

Геренчук К.І. (1972). Природа Львівської області, Львів : Видавництво львівського університету, 151 с.

Кучинська І.В., Лозинський Р.М., Клапчук М.В. (2013) Туристично-рекреаційний потенціал Славського держлісгоспу і прилеглих територій та перспективи його використання [w:] Природно-заповідний фонд Львівщини: стан та перспективи розвитку: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю створення Яворівського національного природного парку. смт. Івано-Франкове, с. 256-262.

Mykhailo Volodymyrovych Klapchuk
Lviv Institute of Economy and Tourism

About the destination of Skole and the use of tourist resources of Tukholka, Slavske, Korchina, Zhupany, Dubina, Verkhnie Synovidne for the development of various types of tourism and tourism infrastructure

Abstract: The region with the rich potential for international cooperation is Skole – a city in Ukraine, the district center of the Skole district of Lviv region. Skolivshchyna, with a rich culture of boycotts, given the borderline location, hence the historical and geographical position in the Euroregion of the Carpathian countries, is the starting point for the conference organizers for the strategy of the regional development of the Boykivshchyna, as well as for the development of international good-neighborly relations.

Keywords: tourism, Skole, innovation, development.

Michał Wołodymirowicz Kłapczuk
Lwowski Instytut Ekonomii i Turystyki

O turystycznej destynacji Skole i wykorzystaniu zasobów turystycznych Tucholki, Sławska, Korczyna, Żupania, Dębiny, Synowódzka Wyżnego w rozwoju różnych rodzajów infrastruktury i turystyki

Zarys treści: Miejscem o dużym potencjale dla współpracy międzynarodowej jest Skole – miasto na Ukrainie, stolica rejonu skolskiego w obwodzie lwowskim. Skoliwszczyzna, z bogatą kulturą Bojków – położona granicznie, jeśli chodzi o jej lokalizację, a więc położenie geograficzne i historyczne w krajach Euroregionu Karpackiego – jest dla organizatorów konferencji punktem wyjścia dla strategii rozwoju regionalnego Bojkowszczyzny i międzynarodowego rozwoju relacji dobrosąsiedzkich.

Słowa kluczowe: turystyka, Skole, innowacja, rozwój.

Д.е.н., професор В. С. Марцин
Львівський інститут економіки і туризму

Про інноваційні моделі організаційно-економічного механізму функціонування міжнародних консорціумів для інвестиційного зростання Сколівщини (вітчизняний та світовий досвід)

Резюме: Державне регулювання інвестиційної діяльності є важливою умовою економічного зростання країни. Суттєвим важелем підняття економіки України і підвищення ефективності її функціонування є структурні зміни організаційно-економічного механізму формування інноваційно-інвестиційної діяльності на різних рівнях управління, та підтримка з боку держави, тобто дієве державне регулювання.

Інноваційна модель передбачає розробку та створення нових зразків, продукту, технологій, послуг. Вона є найбільш ефективним важелем не тільки для виходу із економічної кризи, а і технологічного розвитку економіки в цілому і конкретних суб'єктів господарювання, забезпечуючи їх конкурентні позиції.

Ключові слова: інноваційні моделі, інвестиційна діяльність, структура інвестицій, інвестиційний потенціал, нагромадження капіталу, інтелектуальний продукт.

Державне регулювання інвестиційної діяльності є досить важливою умовою щодо економічного зростання країни та істотного поліпшення умов життя українських громадян. Одним із суттєвих і важливих завдань піднесення економіки України і підвищення ефективності її функціонування є структурні реформування згідно з вимогами перехідного періоду до ринкових відносин.

Ринкові зміни в економіці України вимагають чіткого

організаційно-економічного механізму формування інвестиційно-інноваційної діяльності на різних рівнях управління.

Визначення і обґрунтування структури інвестицій в Карпатському регіоні потребують нових, сучасних методів, а фактичний досвід їх формування показує, що існуючі методи не завжди забезпечують підвищення ефективності, недостатньо повно враховують особливості оновлення і розвитку господарювання в умовах ринкових відносин.

Україна не зможе подолати кризи яка сьогодні існує в усіх галузях вітчизняної економіки, увійти у світовий економічний простір, якщо не буде проведено повну реструктуризацію економіки, не будуть задіяні і реалізовані сучасні новітні технології ефективного і економічного використання ресурсного потенціалу туристичної інфраструктури країни, не будуть запроваджені енергоощадні технології і високоефективне обладнання.

Сьогодні з найактуальніших проблем є структурне реформування організаційно-економічного механізму міжнародних організацій на різних рівнях управління, яке б забезпечувалось науковими, методичними і правовими положеннями, а також мало б підтримку з боку держави, тобто дієве державне регулювання.

Водночас економічні процеси на сучасному етапі перехідної економіки зумовлюють необхідність комплексного дослідження структурних змін з метою визначення у першу чергу регіональних аспектів, тенденцій та перспективних напрямів розвитку туризму і особливо державного регулювання його інвестиційних процесів.

В умовах, коли обмежені кошти, доцільним стає обґрунтування організаційно-економічного механізму інвестування структурних перетворень, міжнародне співробітництво, вміле його регулювання. Ця проблема, яка має як теоретичні, так і практичні аспекти, досить тісно пов'язана з інноваційними капіталовкладеннями без яких важко забезпечити стає економічне зростання регіону.

Як вважають зарубіжні та вітчизняні вчені і практики, одним із головних чинників економічного розвитку є інвестиції. Ці інвестиції, як іноземні, так і особливо вітчизняні, повинні поєднуватися з інноваційними процесами – впровадженням високоефективного і високопродуктивного обладнання, технологічним оновленням та глобальною реструктуризацією господарювання, особливо туристичних галузей і стратегічного їх призначення з метою підвищення ефективності і конкурентності окремих регіонів.

У свою чергу, збільшення внутрішніх інвестицій забезпечується зростанням валового внутрішнього продукту, в тому числі тієї його частини, яка використовується на нагромадження основного і оборотного капіталу.

В економічному аспекті інновація є одним із суттєвих елементів розвитку регіону. Вона потребує використання цілого комплексу науково-технічних моделей, які треба розглядати з точки зору їх впливу на економіку, політику, культуру та інші сторони життя конкретної місцевості.

Інновація бере свій початок з ідеї, проходячи такі фази, як дослідження, розробка та створення нових зразків продукту, технологій чи послуг. Вона є найбільш ефективним важелем не тільки для виходу із економічної кризи, а і технологічного розвитку економіки в цілому і конкретних суб'єктів господарювання, забезпечення їх конкурентних позицій.

Таким чином, інноваційна модель і, зокрема, її науково-технічна інновація, являє собою набагато більше ніж просто винахід чи відкриття. В даному випадку, вона відображає результат взаємодії між її творцями і споживачами. Особлива увага повинна бути приділена тому, що інноваційний процес не має лінійного характеру, який полягає у чітко визначеній ролі кожного із всіх його учасників, починаючи від замовника і закінчуючи виконавцем, що здійснює відповідно теоретичні дослідження і практичні розробки, включаючи організаторів і дослідників масового впровадження.

Неодмінними властивостями інноваційних моделей є науково-технічна новизна, виробнича застосовність, комерційна реалізація. Це по суті атрибути принципово нової технології, прогресивних міжгалузевих структурних зрушень, реалізація довгострокових науково-технічних програм, фінансування фундаментальних досліджень для забезпечення якісних змін спрямованих на розвиток і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального і екологічного стану навколишнього середовища.

Безпосередньо інноваційна модель як форма інвестиційної діяльності спрямована на використання і конкретизацію результатів наукових досліджень і розробок для розширення і оновлення номенклатури та вдосконалення якості продукції (робіт, послуг) із наступним впровадженням та ефективною реалізацією на внутрішньому та закордонному ринках.

Заслугує на увагу окрема інноваційна модель, що пов'язана з капіталовкладенням в інновації. Вона має ще назву інноваційна форма інвестування. Саме ця інноваційна форма моделі повинна стати об'єктом

державної інноваційної політики, де необхідно виокремити об'єкти інноваційної діяльності, а від так, акцентувати увагу на управлінні в інноваційній сфері.

В цьому плані заслуговують на увагу інноваційні моделі, що базуються на новітніх знаннях про інтелектуальний продукт, виробництво інтелектуального потенціалу, формування інтелектуального капіталу.

Окремий напрям наукового дослідження інноваційних моделей організаційно-економічного механізму формування туристичних послуг представляє дослідження споживчого ринку і збуту туристичного продукту, організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного та іншого характеру, що істотно поліпшують склад та якість інфраструктури та соціальну сферу в цілому.

Суб'єктами інноваційної діяльності є юридичні особи не залежно від організаційно-правової форми власності, держава, іноземні організації чи громадяни, а також особи без громадянства, які проводять в Україні інноваційну діяльність або залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію інноваційних проєктів в Україні.

Важливою стороною державного регулювання інвестиційної діяльності є експертиза інвестиційних проєктів. Згідно з українським законодавством обов'язковій державній експертизі підлягають державні, міждержавні і регіональні інвестиційні проєкти та програми, які реалізуються за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів. Інвестиції, що здійснюються за рахунок інших джерел фінансування, підлягають державній експертизі з питань дотримання екологічних, санітарно-гігієнічних вимог, пожежної безпеки тощо.

Особливі вимоги ставляться до експертизи інвестиційних проєктів із залученням іноземних інвестицій, коли інвестори претендують на отримання певних податкових, митних та інших пільг. Такі інвестиційні проєкти мають належати до пріоритетних сфер економіки, сприяти створенню нових робочих місць, передбачати впровадження сучасних чи перспективних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних видів технологій, сприяти зниженню енерговитрат на одиницю продукції, орієнтуватися на найбільш раціональне використання сировинної бази, бути конкурентоспроможними на міжнародних ринках.

Для забезпечення стійкого розвитку на інноваційній основі вітчизняної економіки, потрібно створити дієві інноваційно-інвестиційні системи і в першу чергу функціонування міжнародних консорціумів.

На перехідному етапі економічного розвитку, за твердженням багатьох дослідників, ключовим гравцем трансформаційних процесів, у тому числі і при формуванні інституційних умов інноваційно-інвестиційної діяльності має стати держава.

Для України проблема формування інноваційної системи полягає не у тому, що хтось не розуміє чи заперечує корисність інновацій, а у тому, що пряме перенесення неокласичних моделей, які розроблялися у високо розвинутих країнах світу є адекватними лише до їхніх умов, а у країнах з перехідною економікою, а Україна саме така є, не досягає очікуваних результатів.

Сучасна логіка інноваційного розвитку змінюється від позицій невтручання держави до активного державного стимулювання інноваційної діяльності на умовах державно-приватного партнерства. На наше переконання, проблеми державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності обумовлені недосконалістю діючого законодавства, розпорошеністю повноважень, у тому числі і регулятивних, між різними органами виконавчої влади, низький рівень державного фінансування інноваційної діяльності, нестабільність внутрішнього політичного середовища загалом.

Існує гостра необхідність у формуванні належної правової культури. Законодавство повинно створювати умови реалізації інноваційно-інвестиційної діяльності відповідно до національних інтересів, а не обслуговувати суб'єктивні погляди окремих державних посадовців, навіть найвищого рівня.

На даний час в Україні інноваційно-інвестиційною діяльністю займаються, без перебільшення всі і ніхто. Дійсно, якщо проаналізувати завдання діяльності та повноваження, закладені у положеннях про те чи інше міністерство або ж відомство, можна знайти формулювання на кшталт «бере участь у розробленні стратегії та механізму реалізації державної, науково-технічної та інноваційної політики, підготовці пропозицій щодо визначення обсягів і цільового спрямування бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності».

Важливим проблемним елементом державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності є розпорошеність повноважень між різними органами державної влади у зазначеній сфері. Тут доречно згадати Державне агентство України з інвестицій та інновацій, яке є спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності, рішення котрого згідно Положення в межах його

повноважень, обов'язкові для виконання іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності. Національному агентству України з іноземних інвестицій та розвитку, основними завданнями якого є сприяння реалізації проектів з іноземними інвестиціями, варто звернути увагу на розроблення проектів та цільових планів інвестиційного розвитку територій, удосконалення нормативно-правової бази з питань іноземного інвестування. Черговим проблемним елементом державного регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності є недостатнє бюджетне фінансування зазначеної сфери. Основну частину витрат, за умови ритмічної роботи економічної системи мають нести підприємства, однак, держава, особливо на перехідному етапі має взяти на себе значну частину витрат на інноваційну діяльність, тим самим буде сприяти підвищенню рівня інвестиційної привабливості інноваційної сфери.

Будучи центром Європи, Львівщина, а конкретніше Сколівщина, володіючи унікальними природними і людськими ресурсами потребує дієвих змін, опираючись на іноземний досвід, який показує, що інвестиційна діяльність є тим важелем, який дозволить зробити ривок у туристичній діяльності, що сприятиме стабільності і процвітанню в регіоні.

Література

Закон України «Про туризм». – № 1282-IV (1282-15)/ 4 від 18.11.2003р. / ВВР України № 29.

Закон України «Про інвестиційну діяльність». – № 1560-XII / від 18.09.1991р. / ВВР України доповнення N 2367-VI) від 29.06.2010

Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні». – № 1540а-XII / від 10.09.1991р. / ВВР України N 46 – 616 с.

Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні». – Держкомстат України/ К. 2015. – 347 с.

Єрмоєнко А. А. Мотиваційний механізм міжнародного руху капіталу та інвестиційного процесу / А. А. Єрмоєнко // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. – К. : КНЕУ, 2014. – С. 152-158.

Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Держкомстат України. – К. статистичний збірник за 2010-2015 рр. – 126 с.

Марцин В. С. Інвестиційна діяльність в Україні: шляхи її становлення та перспективи розвитку. – Львів «Апріорі» 2015. – 744 с.

Мокій А.І. Основні аспекти забезпечення інформаційної підсистеми Інноваційної моделі транскордонного співробітництва. – К. 2010. – 248 с.

Інноваційна діяльність малого і середнього бізнесу: основні засади управління : монографія / Т.С. Смовженко, А.Я. Кузнєцова, З.К. Шмігельська ; Нац. банк України, Ун-т банківської справи, НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – К. 2010. – 198 с.

Doctor of sciences, professor V. S. Martsyn

Lviv Institute of Economics and Tourism

On innovative models of organizational and economic mechanism of international consortiums functioning for Skole region investment growth (domestic and world experience)

Abstract: State regulation of investment activity is an important condition of economic growth of the country. Structural changes in the organizational and economic mechanism for the formation of innovation and investment activities at different levels of government, and government support, that is, effective state regulation, is a significant factor in raising Ukraine's economy and boosting its functioning.

The innovative model involves the development and creation of new samples, products, technologies and services. It is the most effective factor not only to overcome the economic crisis, but also as a factor of technological development of economy as a whole and specific economic subjects as well, ensuring their competitive position.

Keywords: r innovative models, investment activity, investment structure, investment potential, accumulation of capital, intellectual product.

Наталія Євгенівна Паньків

Львівський інститут економіки і туризму, к.б.н., доцент

Рекреаційно-туристичні ресурси національного природного парку «Сколівські Бескиди», їх збереження та використання для розвитку екологічного туризму в регіоні

Резюме: Розглянуто рекреаційно-туристичні ресурси Національного природного парку «Сколівські Бескиди», шляхи їх збереження та раціонального використання. Проаналізовано особливості розвитку екологічного туризму у Національних природних парках України. Висвітлено проблеми та перспективи використання рекреаційно-туристичних ресурсів Сколівщини для екотуризму.

Ключові слова: рекреаційно-туристичні ресурси, природно-заповідний фонд, Національні природні парки, НПП «Сколівські Бескиди», екологічний туризм.

Важливе рекреаційне туристичне значення у Львівській області мають заповідні території, хоч їх основне призначення – збереження типових для даної зони об'єктів, а також збереження та відновлення цінних та унікальних природних комплексів чи їх важливих складових елементів [5].

Завдяки багаторічній праці фахівців у сфері заповідної справи на території Львівської області, станом на 01.04.2017 р., функціонує 358 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 158129,32 га, що складає 7,2% від площі території області.

10 об'єктів природно-заповідного фонду є природоохоронними установами зі спеціальними адміністраціями, а саме: природний заповідник

«Розточчя», національний природний парк «Сколівські Бескиди», Яворівський національний природний парк, національний природний парк «Північне Поділля», ботанічний сад Львівського національного університету ім. І.Франка, ботанічний сад Національного лісотехнічного університету України, регіональні ландшафтні парки «Знесіння», «Равське Розточчя», «Верхньодністровські Бескиди», «Надсянський» та «Стільське Горбогір'я». Найбільшу площу в структурі природно-заповідного фонду області займають національні природні парки – Сколівські Бескиди, Яворівський і «Північне Поділля» – загальна площа 58,3 тис. га, або 39 % загальної площі територій та об'єктів ПЗФ, регіональні ландшафтні парки – 47379,0 га (35,74 % площі ПЗФ) та заказники – 30429,3 га (22,95 % площі ПЗФ).

З них у підпорядкуванні:

- Мінприроди України – 1 (Яворівський НПП);
- Держкомлігоспу України – 1 (НПП «Сколівські Бескиди»);
- Міносвіти України – 4 (природний заповідник «Розточчя», 3 ботанічні сади);

Органів місцевого самоврядування – 4 (РЛП «Знесіння», РЛП «Верхньодністровські Бескиди», «Надсянський», «Равське Розточчя») [6].

Охорона об'єктів природно-заповідного фонду забезпечується встановленням заповідного режиму, організацією систематичних спостережень і досліджень, здійсненням державного і громадського контролю, встановленням підвищеної відповідальності тощо. До того ж ці об'єкти можуть використовуватися тільки для природоохоронних, науково-дослідних, оздоровчих та освітньо-виховних цілей. Управління у сфері охорони природно-заповідного фонду здійснює Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та його органи на місцях. Безпосереднє управління більшістю об'єктів природно-заповідного фонду здійснюється спеціальними адміністраціями, до складу яких входять відповідні наукові підрозділи, служби охорони, господарського та іншого обслуговування. Згідно з Законом право участі в управлінні вказаними об'єктами належить і відповідним об'єднанням громадян.

Слід зазначити, що різні види природоохоронних територій характеризуються різними ступенями заповідності. Так, для рекреаційних потреб заповідники не використовуються. Найбільше значення для рекреаційно-туристичної сфери мають національні природні парки (рекреаційні зони), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, зоологічні сади, пам'ятки природи.

У національних природних парках (НПП) України активно розвивається екологічний туризм, який ґрунтується на наступних концептуальних положеннях:

- мінімізація негативного впливу туристів на природне середовище та його компоненти;
- гармонійне поєднання людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури;
- відвідування рекреаційних природно-заповідних територій та об'єктів;
- науково-пізнавальне освоєння природного (біотичного, ландшафтного, пейзажного) різноманіття і гуманістичного потенціалу рекреаційних територій;
- соціальна сумісність (злагода) з місцевою мораллю, звичаями і традиціями місцевого населення, територіальними громадами та органами місцевого самоврядування;
- економічні вигоди і переваги в регіональному розвитку природних територій;
- гарантія довготривалого збереження природних та культурних ресурсів рекреаційних територій.

Екологічний туризм – вид туризму, що передбачає відвідування відносно незмінених природних територій з пізнавальною метою, має мінімальний вплив на довкілля, сприяє екологічному вихованню й освіті туристів, а також стійкому соціальному, економічному та екологічному розвитку регіонів.

Екологічний туризм з його величезними рекреаційними і пізнавальними можливостями покликаний сформувати суспільну свідомість щодо охорони та раціонального використання природних багатств, донести до людей нагальність і важливість питань захисту навколишнього середовища. У багатьох країнах екологічний туризм стає супутником і невід'ємною частиною всіх видів туризму, інтегрує їх у загальний процес, а завдяки своєму максимально доступному (наочному) просвітницькому та освітньому потенціалу є чи не єдиним регулятивним та формуючим поведінку важелем управління урбанізаційними процесами, раціонального природокористування та охорони природи. Він дозволяє пом'якшити удари, що завдає природі бездумне ставлення до неї людини, зберігає кутки незайманої природи і сприяє примноженню

природних цінностей не тільки за допомогою екологічної просвіти, але і за рахунок коштів, що спрямовуються з прибутків від екологічного туризму на вирішення цих завдань.

У найбільш загальному розумінні екологічний туризм, є формою активного відпочинку з екологічно значущим наповненням – особливий інтегруючий напрямок рекреаційної діяльності людей, що будують свої взаємовідносини з природою та іншими людьми на основі взаємної вигоди, взаємоповаги та взаєморозуміння. Туристи отримують від такого спілкування з природою певний фізичний, психологічний, інтелектуальний та емоційний запас міцності та здоров'я, а природа при цьому зазнає мінімальних оборотних впливів і втрат, місцеві мешканці отримують соціальні та економічні стимули до збереження природи та традиційного природокористування. Найбільш поширеним видом екологічного туризму у природно-заповідних зонах є прогулянки екологічними стежками [2].

У національних природних парках України екотуристична діяльність здійснюється за такими видами:

- екскурсії маркованими екологічними стежками з короткостроковим відпочинком (розбиття наметів і розкладання вогнищ у спеціально облаштованих місцях) у зонах регульованої та стаціонарної рекреації – Карпатський НПП, НПП «Святі Гори»;
- науково-пізнавальний туризм – Карпатський, Яворівський НПП;
- піший спортивно-оздоровчий екотуризм – НПП «Вижницький», Ужанський НПП;
- лижні подорожі та прогулянки (лижний, включаючи гірськолижний, екотуризм) - НПП «Вижницький», «Сколівські Бескиди»;
- прогулянки, подорожі на велосипедах (велосипедний екотуризм) – НПП «Синевир», Ужанський НПП;
- прогулянки, подорожі на конях (кінний екотуризм) – НПП «Синевир», Шацький НПП;
- водний екотуризм – спуск гірською річкою на надувних плотах, човнах, катамаранах (рафтинг) – НПП «Вижницький»; подорож на яхті, катання на водних лижах, віндсерфінг, прогулянки на човнах – Шацький НПП;
- екскурсії у карстові печери (спелеологічний екотуризм, спелеотуризм) – НПП «Вижницький»;

- любительське (спортивне) полювання (мисливський екотуризм) – НПП «Синевир», Деснянсько-Старогутський;
- підводне плавання з аквалангом, екскурсії до підводних печер і гротів (підводний екотуризм, дайвінг) – Азово-Сиваський НПП;
- любительське і спортивне рибальство – Шацький, Азово-Сиваський НПП;
- прогулянки, подорожі на повітряних кулях (балунінг), прогулянки, подорожі на дельтоплані (дельтопланеризм) – НПП «Синевир», «Подільські Товтри»;
- скелелазіння (альпінізм) – НПП «Вижницький»;
- екстремальний екотуризм (стрибки з прив'язаним тросом) – НПП «Подільські Товтри» [1].

Проте, метою дослідження є не аналіз усіх рекреаційно-туристичних ресурсів України, а представлення наявних ресурсів сприятливих для розвитку екологічного туризму на прикладі Національного природного парку «Сколівські Бескиди», Сколівського району Львівщини.

«Сколівські Бескиди» — національний природний парк в Українських Карпатах. Розташований у південній частині Львівської області, в межах Сколівського і (частково) Турківського та Дрогобицького районів. Парк охоплює частини басейнів річок Стрий та Опір і займає площу 35684 га, з яких 24702 га передані парку в постійне користування.

Національний природний парк «Сколівські Бескиди» створено згідно з Указом Президента України від 11 лютого 1999 р. № 157/99 на території Дрогобицького, Сколівського і Турківського районів Львівської області на загальній площі 35684 га. НПП «Сколівські Бескиди» створено з метою збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення [10].

Парк є резерватом майже незайманої природи з мальовничими краєвидами західної частини Українських Карпат. Він включає північні макросхили Бескид на висоті 600-1200 м з віковими чистими буковими лісами природного походження та еталонними смерековими і ялицевими лісами. На території парку знаходяться понад 30 джерел мінеральної води, в т.ч. типу Нафтуся. Поряд з Карпатським та Шацьким НПП, Сколівські Бескиди є одним з найбільш залучених до рекреаційної сфери, оскільки поблизу функціонує близько 50 санаторіїв, пансіонатів, баз відпочинку та туристичних кемпінгів.

З метою забезпечення охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів НПП «Сколівські Бескиди» його територія поділяється на такі функціональні зони:

- *заповідна зона;*
- *зона регульованої рекреації;*
- *зона стаціонарної рекреації;*
- *господарська зона* [4].

Заповідна зона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів парку; на її території заборонена будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на її природні комплекси й об'єкти.

Зона регульованої рекреації призначена для короткострокового відпочинку та оздоровлення населення. У ній дозволяється:

- проведення санітарних рубок і заходів, пов'язаних із збереженням, відтворенням і ефективним рекреаційним використанням природних комплексів та об'єктів, згідно з Проектом організації території парку;
- регульований збір грибів, ягід, плодів дикорослих плодових рослин із додержанням природоохоронного та лісового законодавства;
- обладнання туристських та еколого-пізнавальних стежок, організація природоохоронної пропаганди, короткотривалі туристські екскурсії й відпочинок населення, збір наукової інформації;
- регулювання чисельності диких тварин до оптимальної, шляхом відлову з наступним переселенням та селекційного відстрілу, спортивне полювання у межах, визначених і закріплених мисливських угідь, з дозволу Мінекобезпеки України;
- використання природних ресурсів для задоволення потреб працівників НПП «Сколівські Бескиди» та громадян, які постійно проживають на його території, у сінокосах, випасах, городах і паливі, відповідно до встановлених нормативів;

Зона стаціонарної рекреації призначена для розміщення готелів, motelів, кемпінгів та інших об'єктів обслуговування відвідувачів

Національного парку. Рекреаційну діяльність на території НПП «Сколівські Бескиди» провадять спеціальні підрозділи, а також інші підприємства, організації на підставі угод з адміністрацією парку.

У межах господарської зони провадиться традиційна господарська діяльність, спрямована на виконання поставлених перед парком завдань, знаходяться населені пункти, об'єкти комунального призначення парку, а також землі інших землевласників і землекористувачів, включені до складу парку, на яких господарська діяльність провадиться з додержанням загальних вимог до охорони навколишнього природного середовища [7]. На територіях регульованої, стаціонарної рекреації та господарської зон забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території парку.

Перспективними для рекреаційного використання є долина р. Велика річка, фортеця «Тустань» (Підгородцівське лісництво), долина р. Кам'янки (Дубинське лісництво), урочища Павлів Потік, Зелем'янка (Сколівське лісництво), м. Сколе, урочище Панасівка (Коростівське лісництво). НПП «Сколівські Бескиди» має можливості для розвитку тут гірськолижного спорту на міжнародному рівні. Через територію парку проходять автомобільна і залізнична транспортні артерії міжнародного значення, що робить його економічно перспективним, особливо для іноземних рекреантів і туристів. Густа річкова мережа, яку утворюють притоки річок Стрий та Опір, робить цю територію особливо привабливою для літнього туризму, а довгі пологі гірські схили сприяють розвитку гірськолижного спорту. До послуг відвідувачів парку мисливські будиночки, розташовані у Завадківському, Майданському, Сколівському та Підгородцівському лісництвах [4].

Національний природний парк «Сколівські Бескиди» славиться своїми унікальними ландшафтами, бурхливими водоспадами, кришталево-чистими ріками і потоками, мінеральними джерелами, багатою і унікальною флорою і фауною, численними історичними пам'ятками.

Щоб задовільнити потреби відвідувачів та зменшити рекреаційне навантаження на природу на території парку облаштованні наступні рекреаційні зони:

- «Павлів потік» (Сколівське лісництво)
- «Джершин» (Сколівське лісництво)
- «Водоспад на річці Кам'янка» (Сколівське лісництво)
- «Манмансталь» (Майданське лісництво)

- «Явори» (Підгородцівське лісництво)
- «Могила касира» (Бутивлянське лісництво)
- «Альтана» (Бутивлянське лісництво)
- «Туристичний притулок Дубина» (Сколівське лісництво)
- «Еколого-пізнавальний рекреаційний майданчик в ур. Тустань» (Підгородцівське лісництво) [8].

На території НПП «Сколівські Бескиди» діють різноманітні еколого-пізнавальні стежки та маршрути одним із найцікавіших є маршрут:

«м.Сколе – г.Парашка – с.Майдан» протяжністю 28 км. Цей маршрут цікавий в усі пори року. Весною можна спостерігати пробудження природи на різних висотах над рівнем моря. Протягом літа на високогірних луках бує різотрав'я. Восени яскраві шати бука та берези відтіняють темно-зелену хвою ялиць та смерек.

Багатство рослинного світу, розмаїття фарб гірських квітів, приносять насолоду і знімають втому. Вабить сюди неповторна краса природи, чисте, напоєне ароматом хвої і різноманітних тра в, повітря. Хто хоч раз побував тут, ніколи не забуде чудових краєвидів, які відкриваються з гори Парашки.

Цікавий даний маршрут ще й тим, що при проходженні його туристи мають можливість побачити природні зміни, зумовлені висотною зональністю (маршрут починається на висоті 440 м н.р.м., а найвища точка маршруту – гора Парашка має 1268 м н.р.м.). Піднятися на цю найвищу вершину національного природного парку можна різними стежками, проте найзручнішими вважаються виходи з міста Сколе та з села Коростів.

На території Сколівського лісництва (квартали 4 та 7) по долині Павлового потоку проходить траса екологічно-пізнавальної стежки «Бучина» протяжністю 1,4 км.

Призначена стежка для короткотривалого відпочинку та може бути використана при проведенні «уроків природи» для учнів шкіл району. Стежка починається біля входу до зони відпочинку «Павлів потік» на березі ставу і проходить поряд із двома діючими туристичними базами: «Гуцулка» та «Пролісок», що робить її привабливою для відпочинку.

Початок стежки – на березі ставу, де силами національного природного парку влаштована рекреаційна ділянка обладнана дерев'яними лавками, місцями для розведення вогнищ, мангалами. Поряд із місцем відпочинку розташована криничка «Оксана», де завжди, навіть у дуже гарячу пору, витікає чиста холодна вода.

Еколого-пізнавальна стежка «Лопата» (12 км.) Одноденний маршрут середньої складності, загальнодоступний. Протяжність маршруту: 12 км, 750 м. вгору і 600 м. вниз. г. Лопата (1210,9 м) – найбільш доступна від м. Сколе вершина хребта Зелем'янка.

Маршрут починається у м. Сколе. Підйом на вершину г. Лопата триває близько 3-4 годин і проходить в основному буковим лісом, частково – мальовничими галявинами і полонинками, з яких відкриваються широкі краєвиди навколишніх гір. Наприкінці літа і восени тут багато ягід та грибів.

З вершини відкриваються краєвиди на хребет Зелем'янка та інші вершини Сколівських Бескидів.

Еколого-пізнавальна стежка «Долиною річки Кам'янка» (4 км.). Долина річки Кам'янки, правої притоки річки Опір – один із найцікавіших об'єктів території національного природного парку «Сколівські Бескиди». Чисте гірське повітря, ліси, що рано навесні вкриті зеленим серпанком молодого листя, крізь який просвічуються гілки дерев; пахощі гірських трав влітку; палітра осінніх барв; рідкісні рослинні угруповання роблять похід еколого-пізнавальною стежкою «Долиною річки Кам'янки» надзвичайно інформативним і незабутнім.

Еколого-пізнавальна стежка «Водоспад» Екологічна стежка прокладена між двома зонами відпочинку, які найчастіше відвідуються на території НПП «Сколівські Бескиди». Стежка промаркована жовтою лінією на білому фоні. Маршрут проходить у північно-західному напрямку паралельно річці Опір. Початок маршруту із урочища «Павлів потік», яке знаходиться недалеко від залізничного вокзалу м. Сколе. З вокзалу дорогою переходимо міст через ріку Опір. Тут можна помилуватися величністю цієї гірської ріки.

Історико-пізнавальний маршрут «Нижнє Синьовидне – Труханів – гора Ключ – Сколе» (20 км.) Даний туристичний маршрут розроблено як для досвідчених туристів, так і для початківців. Він може бути як одноденний так і двохденний. Для новачків рекомендується двохденний похід.

Маршрут не дуже складний. Складність для одноденного походу є середньою, а для двохденного легкою. Мета маршруту – гора Ключ. Тут на цій горі у 1914 році відбулися бої між підрозділами Українських Січових Стрільців та російською армією. Тут же на горі знаходиться могила Січових Стрільців.

Маршрут «Верхнє Синьовидне – Корчин – водоспад Гуркало – гора Парашка – Сколе» Бере свій початок цей цікавий туристичний маршрут з села Верхнє Синьовидне. Прибувши до села Корчин є можливість

побачити гору Парашку та її хребет. Далі – Водоспад Гуркало, який має дуже гарний вигляд і чарує око мандрівника. Потоки води спадають у невеличке озеро, де влітку можна сміливо скупатися, хоча вода у озерці доволі прохолодна. Поруч з водоспадом є зручна галявина, де можна розмістити намети. З вершини гори Парашки Вашому погляду відкриються чудові навколишні краєвиди. Звідси можна побачити долини річок Стрий та Великої Річки, села Верхне Синьовидне та Корчин. Побачите також і гору Тростян. Завершується маршрут поверненням до міста Сколе.

Велосипедний маршрут «Сколе – Ключ – Скелі Довбуша – Болехів – Стрий» (62 км.) Любителям велосипедних мандрівок пропонують велосипедний маршрут, який є доволі складний, бо проходить по місцевостях різної складності: - асфальтове покриття - 50%, - ґрунтові дороги - 28%, - стежки - 16%, - хащі - 6%.

З детальним описом еколого-пізнавальних стежок та маршрутів, які діють на території НПП «Сколівські Бескиди» можна ознайомитись на офіційному сайті Національного парку за посиланням: <http://skole.org.ua/skole-majdan.html>. [8].

Важливим завданням національних природних парків України та НПП «Сколівські Бескиди», зокрема є управління (планування, організація, координація, контроль) рекреаційною (туристичною) діяльністю, зокрема відвідуванням території. Здійснення такої екотуристичної діяльності (організація збуту туристських послуг, турів) на природно-заповідних територіях покладається на спеціалізовані державні і комерційні (а також спільні акціонерні) структури – туристські фірми [9].

Для розвитку екологічного туризму необхідно керуватися наступними засадами:

- спрямованість до природи і на використанні переважно природних ресурсів;
- збереження первозданності навколишнього середовища;
- пріоритетність екологічного утворення, формування відносин рівноправного партнерства з природою;
- збереженість місцевого соціокультурного середовища;
- економічна ефективність і стійкий розвиток тих районів, де проходять тури.

Основні завдання програми розвитку екотуризму:

- законодавче оформлення здійснюваної в межах території НПП екотуристичної діяльності;

- впровадження економічного механізму надання платних туристичних послуг, створення на засадах самозабезпечення, самофінансування та самоокупності госпрозрахункових рекреаційних структурних підрозділів НПП;
- забезпечення національних природних парків рекреаційно-туристичною інфраструктурою відповідно до міжнародних стандартів (умови проживання і харчування туристів, транспортні засоби, спостережні вежі тощо);
- розробка та облаштування науково-пізнавальних туристських маршрутів та еколого-освітніх екскурсійних стежок відповідно до параметрів внутрішнього та зовнішнього пейзажного різноманіття природних ландшафтів (малі архітектурні форми, інформаційно-охоронні знаки, інформаційні щити тощо);
- обґрунтування і механізм визначення допустимих величин рекреаційних навантажень па ландшафтні комплекси природно-заповідних територій, використовуваних в цілях відпочинку, туризму і лікування;
- інвентаризація та кількісно-якісна оцінка наявних на природно-заповідних територіях рекреаційних природних (бальнеологічні, кліматичні, лісові, пейзажні) та історико-культурних ресурсів;
- формування у туристів, відпочиваючих інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини країни [3].

Отже, рекреаційна діяльність на території НПП «Сколівські Бескиди» є прямою інвестицією в економічний розвиток регіону. Вона здійснюється шляхом створення сприятливих умов для відпочинку відвідувачів і включає: облаштування екологічних та туристичних маршрутів і зон відпочинку; організацію екологічних таборів для школярів та молоді; залучення місцевого населення до рекреаційної діяльності (надання платних послуг відвідувачам щодо розміщення, харчування та супроводу); надання інформаційних послуг через випуск друкованої, фото- та відеопродукції, виготовлення інформаційних стендів; залучення та співпраця з рекреаційними закладами регіону щодо відвідування території НПП.

Загалом, розвиток екологічного туризму у регіоні сприяє:

- вирішенню соціально-економічних проблем населення;
- зменшенню рівня безробіття на селі та розширенню кола зайнятості сільського населення, особливо молоді;
- розширенню можливостей реалізації продукції особистого підсобного господарства, зокрема, реалізації її на місці;
- покращанню благоустрою сільських садиб, вулиць, в цілому сіл;
- розвитку соціальної інфраструктури;

відродженню, збереженню і розвитку місцевих народних промислів, пам'яток історико-культурної спадщини; підвищенню культурно-освітнього рівня сільського населення [6].

Саме НПП створюють унікальну можливість узгодження завдань охорони природи з потребами збалансованого використання природних ресурсів та відпочинком населення.

НПП є каталізатором сталого розвитку регіону та базою для розвитку рекреаційної, туристичної, еколого-освітньої, природоохоронної, наукової діяльності, стимулом для розвитку супутніх видів підприємницької діяльності в районі.

Парк сприяє екологізації різних напрямків господарської діяльності, що здійснюються на його території (лісове, водне і мисливське господарство).

Раціональне освоєння потенціалу національних природних парків, а також регіональних ландшафтних парків забезпечить притік фінансових засобів, зайнятість населення у рекреаційній сфері, розширення сфери оздоровлення населення міст області.

Як бачимо, Сколівщина багата на рекреаційно-туристичні ресурси, тому туристичну привабливість регіону неможливо залишити поза увагою, коли мова йде про розвиток екологічного туризму Львівської області.

Попри багатство екотуристичних ресурсів екотуризм на Львівщині розвивається не на повну потужність. Серед чинників, що стримують розвиток екотуризму в Україні і на Львівщині зокрема, переважають економічні та організаційні [4].

До економічних належать: відсутність необхідного початкового капіталу для фінансування робіт із створення науково-природознавчих центрів, формування цільових програм екологічного туризму; незначними є інвестиції у туристичну інфраструктуру та, зокрема, у впровадження екологічних програм, що позначається на стані готельного, транспортного

обслуговування, рівні надання послуг; відсутність засобів з менеджменту та маркетингу екотуризму для залучення потенційних туристів для відвідування хоча б тих територій, які мають певну інфраструктуру з прийому, розміщення та обслуговування гостей; відсутність цілеспрямованих наукових досліджень та підготовки необхідних кадрів.

Серед організаційних гальмівних чинників: обмеженість туристських маршрутів у місцях екологічного туризму та їх незадовільна облаштованість; відсутність спеціалізованих турорганізацій у сфері екотуризму; бюрократичні заборони й обмеження на відвідування екотуристами привабливих у природному відношенні місць переважно через нерозробленість механізму взаємодії адміністрації природогосподарських і природоохоронних організацій з організаторами екотуристських подорожей та екскурсій; обмежений набір туристсько-рекреаційних послуг для туристів; відсутність суспільно орієнтованого інформаційного менеджменту та PR екотуризму, моди на екотуризм; нестача фахівців як у галузі екотуризму так і у відповідних державних установах, Міністерствах та відомствах; відсутність необхідної законодавчої бази.

Література

Воробйова О.А., Харічков С.К. Розвиток рекреаційно-туристичної діяльності на територіях природно-заповідного фонду України [Текст] : / Воробйова О.А., Харічков С.К. – О. ШПРЕЕД НАНУ, 2009. – 36 с.

Екологічний туризм. Департамент екології та природних ресурсів Київської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eko.koda.gov.ua/ekologichnyj-turyzm/>.

Екологія з основами екологічного туризму [Текст]: навчальний посібник / Укл. Паньків Н.Є., Бомба М. Я., Львів, ЛІЕТ, 2016. – 318 с. – іл., табл., рис.

Каднічанська Мирослава Особливості розвитку екотуризму у національних природних парках Львівщини. // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2008. - Вип.24. - С.101-105.

Паньків Н. Є. РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ ТА ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ / «Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації: стан та шляхи становлення» : [Текст] : Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23 березня 2017 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. — Львів : ЛІЕТ, 2017. — С. 214-224.

Природно-заповідний фонд (Департамент екології та природних ресурсів ЛОДА) <http://ekologia.lviv.ua/diialnist-departamentu/zberezhennia-bioriznomanittia/pryroдно-zapovidnyi-fond>

Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення. Довідник. - К.: Омега-Л, 1999. - 240 с.

Сколівські Бескиди офіційний сайт Національного природного парку <http://skole.org.ua/rekreationsijni-zony-na-terytoriji-npp-skolivski-beskydy.html>

Території та об'єкти ПЗФ України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://pzf.menr.gov.ua/pzf-ukraini/>

Указ Президента України „Про створення національного природного парку „Сколівські Бескиди”. – № 157/99 від 1 лютого 1999 року.

N. E. Pankiv

Lviv Institute of Economy and Tourism, PhD, dotsent

Recreational and tourist resources of the National Park «Skole Beskydy» conservation and use for development of ecological tourism in region

Abstract: Considered recreational and tourist resources of the National Park «Skole Beskydy» and ways of their conservation and management. The features of the development of ecological tourism National parks in Ukraine. The problems and prospects of tourism and recreation resources Skole District for ecotourism.

Keywords: recreation and tourism resources, natural reserves, national parks, national parks «Skole Beskydy» eco-tourism.

VARIA

Robert Brudnicki, Mariusz Barczak

Wyższa Szkoła Gospodarki

Badania ruchu turystycznego – klucz do sukcesu oferty turystycznej

Zarys treści: W warunkach pogłębiającej się na globalnym rynku turystycznym konkurencji istotne znaczenie należy przypisać badaniom monitorującym ruch turystyczny (popyt turystyczny). Ruch turystyczny z punktu widzenia gospodarki turystycznej należy traktować nie tylko jako immanentny składnik relacji rynkowych (popytowo-podażowych), ale przede wszystkim jako determinantę wzrostu i dalszego rozwoju rynku. Rola i znaczenie, jakie przypisuje się współcześnie turystyce w gospodarce, a także jej szerokie reperkusje społeczne i przestrzenne sprawiają, że dynamicznie wzrasta zapotrzebowanie na informacje, które mogą służyć podejmowaniu optymalnych decyzji dotyczących jej rozwoju. O sukcesie oferty turystycznej przedsiębiorstwa czy destynacji turystycznej – jak wskazują liczne studia – decyduje nie tylko to, co mają one do zaoferowania, ale szczegółowa wiedza na temat zachowań i postaw konsumentów wobec oferowanych im produktów i usług. Bez tego typu informacji trudno jest obecnie na rynku wypracować i utrzymać wysoką pozycję konkurencyjną.

Celem autorów artykułu jest zwrócenie uwagi na znaczenie badań ruchu turystycznego w lokalnym lub regionalnym modelu zarządzania rozwojem turystyki. Autorzy identyfikują problemy oraz charakteryzują potrzeby i czynniki determinujące konieczność prowadzenia badań ruchu turystycznego. Opisują model postępowania badawczego w badaniach regionalnych, wykazują „strategiczne wartości”, jakie dla praktyki gospodarczej wnoszą regionalne badania konsumentów usług turystycznych.

Słowa kluczowe: ruch turystyczny, zarządzanie regionem turystycznym, badania ruchu turystycznego, popyt turystyczny, konkurencyjność regionów turystycznych, konkurencyjność oferty turystycznej, jakość usług turystycznych.

Wprowadzenie – aktualne uwarunkowania i potrzeby prowadzenia badań ruchu turystycznego w destynacjach turystycznych

„Turystyka od wielu dziesięcioleci stanowi wyzwanie, zagadkę i nadzieję dla rozwoju społeczno-gospodarczego wielu regionów i państw” (Ziółkowski, Szpilko

2014). Podstawą polityki turystycznej, w tym tworzonych na przestrzeni ostatnich lat dokumentów i planów strategicznych rozwoju turystyki jest założenie, że turystyka jako bardzo złożona dziedzina gospodarki (posiadająca liczne powiązania z wieloma dziedzinami życia społeczno-gospodarczego) wnosi do niej wiele różnych wartości. Jak podaje P. Wiatrak (2014), ranga turystyki jako czynnika wzrostu gospodarczego wynika z faktu, że:

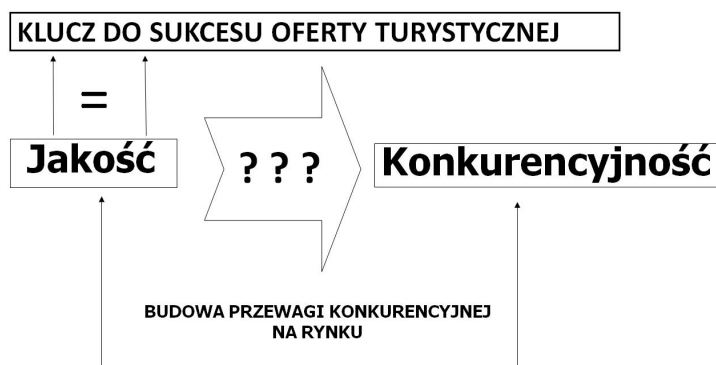
- „turystyka dynamizuje rozwój społeczno-ekonomiczny kraju i wzbogaca strukturę gospodarczą poprzez generowanie nowych miejsc pracy, przywracanie równowagi makroekonomicznej oraz pozytywnie oddziałuje na bilans płatniczy kraju;
- angażuje – ze względu na swój interdyscyplinarny charakter – kilkadziesiąt sektorów oraz dziedzin gospodarki, stając się jednocześnie kołem zamachowym rozwoju regionalnego i lokalnego oraz podwyższenia konkurencyjności regionów i podnoszenia jakości życia lokalnych społeczności, aktywizuje różne środowiska i potencjały endogeniczne, wyzwala i promuje przedsiębiorczość i aktywność społeczności;
- wzmacnia świadomość społeczności lokalnych oraz ich odpowiedzialność za swoje otoczenie, tworząc kapitał społeczny, pełniąc funkcje edukacyjne oraz kreując dbałość o ład przestrzenny, estetykę i środowisko przyrodnicze;
- przyczynia się do odkrywania najcenniejszych zasobów kulturowych i środowiskowych obszaru recepcji turystycznej oraz jego promocji;
- przyczynia się do rewitalizacji obszarów zdegradowanych i zagospodarowania regionów problemowych oraz wspiera zrównoważony rozwój poprzez wdrażanie nowych technik, technologii i procesów, które uwzględniają istniejące dziedzictwo i zasoby”.

W skali ogólnokrajowej, ale także w przypadku wielu regionów turystycznych, dynamiczny rozwój turystyki obserwujemy szczególnie w ostatnich dwóch dekadach. Jak słusznie zauważa M. Dębski (2014), w tym okresie systematycznemu wzrostowi ulegał popyt turystyczny, ale jednocześnie wyraźnemu nasileniu uległy także procesy rywalizacji o zasoby turystów. Nasiloną konkurencją o turystę na rynku turystycznym dotyczy obecnie państw, regionów, miast oraz przedsiębiorstw działających w szeroko rozumianej branży turystycznej i oferujących turystom swoje usługi lub produkty. Powoływane są wyspecjalizowane podmioty, takie jak np. narodowe i regionalne organizacje turystyczne, których zadaniem jest stymulowanie popytu turystycznego. Poszukuje się nowych źródeł przewagi konkurencyjnej, a kwestia konkurencyjności destynacji tury-

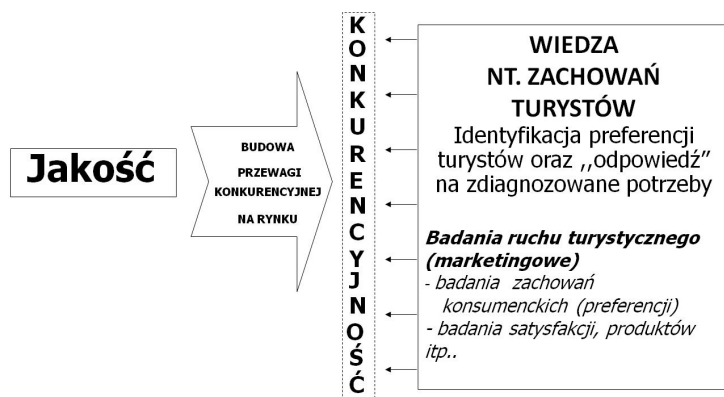
stycznej (regionu turystycznego, obszaru, miast, przedsiębiorstw turystycznych itp.) w kontekście jej rozwijania i wzmacniania stała się istotnym zagadnieniem i elementem badań naukowych. Jak stwierdzają K. Chojka (2010) i B. Dobiegała-Korona (2010), prowadzenie współcześnie walki o klienta na rynku oraz uzyskanie przewagi konkurencyjnej nie jest możliwe bez zarządzania wiedzą o nim. Wiedza taka musi mieć walor użytkowy i praktyczny, aby mogła wpływać na skuteczność stosowanych, bądź planowanych programów rozwojowych lub strategii działania (ryc. 1).

Konieczność tworzenia baz wiedzy na temat turystów i procesów towarzyszących migracjom turystycznym (a więc zarówno w sferze popytu, jak i podaży turystycznej) nie jest wyłącznie determinowana nasileniem i aktualną skalą konkurencji o zasoby turystów na rynku turystycznym, ale wynika również z przejmowania i wdrażania do praktyki gospodarczej nowoczesnych modeli zarządzania. Jak podają R. Brudnicki, M. Barczak i K. Słowiński (2012), w nowym podejściu do zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym coraz większy nacisk kładzie się nie tylko na poprawność diagnozy problemów oraz sposób formułowania celów strategicznych i operacyjnych, ale również skupia się na systematycznym monitoringu¹ sytuacji i zjawisk w danej dziedzinie życia społeczno-gospodarczego.

RYNEK TURYSTYCZNY

¹ Monitoring jest to systematyczne określanie dynamiki zmian danego zjawiska. Na gruncie zarządzania strategicznego monitoring rozumiany jest jako proces systematycznego zbierania i analizowania danych (informacji) ilościowych oraz jakościowych, dotyczących konkretnego zjawiska, procesu, działania itp. Istotą monitoringu jest stały i powtarzalny w identycznych sekwencjach czasowych pomiar zjawisk występujących w badanej przestrzeni, której obraz chcemy uzyskać. Na podstawie wielokrotnie powtarzanych obserwacji badanego obszaru można próbować postawić diagnozę rozwoju badanych zjawisk w perspektywie czasowej (krótkoterminowej, długoterminowej), jak i w perspektywie przestrzennej (obiekt, miejscowość, gmina, województwo, region, państwo) (Brudnicki, Barczak Słowiński 2012).

Rycina 1. Znaczenie badań marketingowych ruchu turystycznego w procesie kształtowanie przewagi konkurencyjnej na rynku turystycznym
Źródło: opracowanie własne.

Stosowanie powyższego podejścia w obecnych warunkach stało się koniecznością z wielu powodów, ale przede wszystkim wynika z faktu, że zmiany zjawisk społeczno-gospodarczych (w tym wywoływane rozwojem turystyki oraz w samej turystyce) zachodzą coraz szybciej i jednocześnie są coraz bardziej rozległe. Monitoring ma duże znaczenie w budowaniu scenariuszy dla przyszłości umożliwiających określenie właściwej ścieżki rozwoju. Ważna jest również funkcja monitoringu w podejmowaniu działań umożliwiających szybką reakcję na zmienne warunki makroekonomiczne. Innymi słowy, wyżej opisane postępowanie zdecydowanie zwiększa efektywność podejmowanych działań. Na rynku turystycznym w warunkach pogłębiającej się konkurencji monitoring ruchu turystycznego posiada niezwykle ważne znaczenie. Z punktu widzenia specyfiki zarządzania strategicznego ruch turystyczny – czynnik systemotwórczy dla gospodarki turystycznej – należy traktować nie tylko jako immanentny składnik relacji zachodzących na rynku turystycznym (popyt turystyczny – podaż turystyczna), ale przede wszystkim jako determinantę jego dalszego trwania i rozwoju. O sukcesie oferty turystycznej danego miejsca – jak wykazują doświadczenia – decyduje nie tylko to, co i ile ma ono do zaoferowania, ale także szczegółowa wiedza na temat zachowań i postaw konsumentów wobec oferowanych im produktów i usług. Jest to podstawa do utrzymania pozycji destynacji czy przedsiębiorstwa na mocno konkurencyjnym rynku turystycznym (por. Alejziak 2010, Dziedzic 2010). Według Nawrota i Zmyślonego (2009), regionalne badania ruchu turystycznego i związanej z nim konsumpcji mają podstawowe znaczenie dla polityki kształtowania produktu turystycznego regionu

oraz określania ich konkurencyjności (pozycji), zarówno na krajowym, jak i międzynarodowym rynku turystycznym. Potrzeba podejścia tego typu w zarządzaniu obszarami (miejscami) określanymi mianem atrakcyjnych turystycznie lub pretendującymi do takiej roli wynika ściśle z uwarunkowań popytowych (Jaroszevska-Brudnicka, Brudnicki 2013), obserwujemy bowiem zmianę modelu zachowań turystów, dla których emocje, wrażenia, autentyczne doznania kulturowe, wiedza i satysfakcja są ważniejsze od komercyjnej rozrywki (por. Hall i McArthur 1993). Tak rozumiany oraz skutecznie prowadzony monitoring ruchu turystycznego posiada niezwykle ważne znaczenie w przypadku budowania scenariuszy dla przyszłości, umożliwiających określenie właściwych ścieżek rozwoju i podejmowanie działań umożliwiających szybką reakcję na zmienne warunki makroekonomiczne. Systematyczne pozyskiwanie wiedzy o zachowaniach turystów i czynnikach je determinujących, oparte na odpowiednio przygotowanym postępowaniu badawczym, w sposób zdecydowany zwiększa efektywność podejmowanych działań w sferze turystyki (kreowanie ofert, wprowadzanie nowych produktów, budowa produktów sieciowych, promocja destynacji, podwyższanie jakości świadczonych usług turystycznych, zarządzanie atrakcjami turystycznymi itp.). Badania prowadzone bezpośrednio wśród konsumentów dóbr i usług turystycznych pozwalają rozpoznać ich zachowania, a także wydzielać odrębne segmenty tej zbiorowości statystycznej (profile) z uwzględnieniem ich cech społeczno-demograficznych (wiek, płeć, wykształcenie, kategoria zawodowa), ekonomicznych (sytuacja materialna, poziom wydatków na cele związane z turystyką), realizowanych form ruchu turystycznego, głównych celów przyjazdów, preferencji, sezonowości.

Obecnie, w związku z dynamicznym rozwojem turystyki w Polsce oraz znaczeniem, jakie przypisuje się turystyce w gospodarce (w tym w przeważającej liczbie gospodarek regionalnych), z powyższych potrzeb informacyjnych zdają sobie sprawę zarówno osoby i organy na szczeblu krajowym – kreujące krajową politykę turystyczną, jak i podmioty i osoby działające na szczeblu wojewódzkim czy lokalnym (por. Dziedzic 2010). Niestety, oceniając stan wiedzy w rozpatrywanym zakresie, należy stwierdzić, że jest on nadal niesatysfakcjonujący. Wynika to z pewnych niedoskonałości statystyki publicznej (luki informacyjne – zdecydowana większość informacji przydatnych do praktyki gospodarczej, analiz gospodarczych i badań naukowych znajduje się poza zasięgiem stałej rejestracji statystycznej), jak również z rozproszenia działalności badawczej (nieporównywalność wyników badań wskutek stosowania różnych założeń metodologicznych badań) oraz braku płaszczyzny do wymiany doświadczeń (brak integracji środowisk, bariery we współpracy).

Problemy metodologiczne w regionalnych badaniach ruchu turystycznego – doświadczenia polskie

„Badania naukowe wykazują, że ruch turystyczny oraz związana z nim konsumpcja dóbr i usług determinowane są przez wyjątkowo dużą liczbę różnych czynników, co czyni z tych zagadnień z jednej strony interesujący, z drugiej zaś dosyć trudny przedmiot badań” (Alejziak 2010). Pełne rozpoznanie rynku turystycznego wymaga zebrania informacji zarówno o popycie, jak i możliwościach obszaru w zakresie jego zaspokojenia (podaż). Niestety, kompleksowe zbadanie obu tych składowych rynku nie jest łatwe do zrealizowania. Do głównych barier w tego typu badaniach zalicza się: dynamikę zachodzących zmian (zarówno wewnątrz sektora turystycznego, jak i w jego otoczeniu), finanse (są to badania kosztowne) oraz czas, który należy poświęcić na realizację takiego przedsięwzięcia. Bariery te często determinują konieczność dokonania wyboru priorytetów badawczych, a w związku z tym zazwyczaj obejmują tylko wybrane obszary problemowe (por. Ziółkowski i Szpilko 2014).

W przypadku ruchu turystycznego dane gromadzone przez statystykę publiczną obejmują tylko rejestrowaną bazę noclegową, zaś wszelkie dane dotyczące struktury uczestników tego ruchu zdobywane są przy użyciu badań częściowych (niepełnych, tj. o ograniczonej reprezentatywności wynikającej ze specyfiki badanej populacji), co istotnie wpływa na ich jakość. Inne informacje i dane pochodzące z różnych instytucji lub obiektów oraz uzyskane podczas wydarzeń koncentrujących ruch turystyczny mają również charakter wycinkowy i jedynie w wąskim stopniu ilustrują badane zjawisko (por. Włodarczyk 2012). Powyższe przesłanki sprawiają, że badanie ruchu turystycznego na określonym obszarze (miejscowość, rejon, region) wymaga często zastosowania kompleksowej metodologii badawczej, która musi uwzględniać wiele metod wraz z wykorzystaniem danych pochodzących najczęściej z licznych, uzupełniających się źródeł. Zaprojektowanie takich badań wymaga nie tylko doświadczenia eksperckiego, ale także głębokiej wiedzy o specyfice ruchu turystycznego na danym obszarze.

W ostatnim dziesięcioleciu regionalne badania ruchu turystycznego i konsumpcji turystycznej przeprowadzono w większości województw (Por. Alejziak 2010, Włodarczyk 2015). Zakres badań był bardzo zróżnicowany, wykonywały je różne ośrodki naukowe, komercyjne instytucje i firmy oraz zespoły badaczy, różni byli także ich zleceniodawcy – najczęściej należały do nich: urzędy marszałkowskie, urzędy miast wojewódzkich oraz regionalne organizacje turystyczne.

W badaniach przeprowadzonych w Polsce po 2007 r. (por. Alejziak 2010; Włodarczyk 2012, 2015) najczęściej stosowano kilka wzajemnie uzupełniających i weryfikujących się metod badawczych, do których należą przede wszystkim: 1) badania oparte na źródłach zastanych (tzw. *desk research*; wykorzystujące dane

z oficjalnych statystyk, ale także innych instytucji) oraz 2) różnego rodzaju techniki badań kwestionariuszowych (badania częściowe). Pierwsza grupa metod, analiza źródeł zastanych, ograniczona jest – jak już wcześniej wskazano – jakością informacji gromadzonych przez oficjalne statystyki (najczęściej wykorzystywane materiały źródłowe, czyli dane Głównego Urzędu Statystycznego oparte są na informacjach pochodzących z obiektów noclegowych). Metody kwestionariuszowe (ankietowe) obejmowały różnorodne techniki badawcze (m.in. standaryzowane wywiady bezpośrednie, wywiady telefoniczne, wywiady przeprowadzane przy użyciu komputera, wywiady przeprowadzane w grupach fokusowych, wywiady eksperckie). Badania przeprowadzane były przede wszystkim wśród uczestników ruchu turystycznego (odwiedzających jednodniowych oraz turystów) i w zależności od zakresu przyjętego w danym regionie dostarczały następujących informacji i danych na temat: celów i motywów przyjazdów na dany obszar, oczekiwań wobec miejsca pobytu i oferty (ankieta, wywiad, metoda delficka), oceny atrakcyjności pobytu (ankieta, wywiad, metoda delficka), barier w realizacji potrzeb turystycznych (ankieta, wywiad, metoda delficka), preferencji turystycznych w odniesieniu do bazy noclegowej, żywniowej i innych elementów infrastruktury turystycznej (ankieta, wywiad, metoda delficka). Krytyczną analizę metodologii regionalnych badań konsumentów usług turystycznych w Polsce prowadzonych w ostatnich kilkunastu latach (2004–2009 oraz 2008–2015) zaprezentowali Wiesław Alejski (2010) oraz Bogdan Włodarczyk (2015). Wskazani autorzy analizowali m.in.: zakres przedmiotowy badań, techniki prowadzenia badań i gromadzenia materiału empirycznego, sposób doboru oraz reprezentatywność próby badawczej, czas, miejsce oraz cykliczność prowadzenia badań. Na podstawie wykonanych analiz i uzyskanych wyników można stwierdzić, że regionalne badania konsumentów usług turystycznych w Polsce – szczególnie w ostatnim okresie – cechuje znaczący postęp. W porównaniu z okresem 2004–2009 nie tylko wzrosła liczba tego typu badań (większość regionów w Polsce prowadzi mniej lub bardziej zaawansowane badania ruchu turystycznego – konsumentów usług i produktów turystycznych), ale coraz częściej mają one charakter cykliczny (całkiem duża liczba województw prowadzi je już od kilkunastu lat). Na uwagę zasługuje fakt, że znacznemu zniwelowaniu uległy wcześniej występujące pomiędzy nimi różnice metodologiczne (W. Alejski za lata 2004–2009 wykazał znaczne dysproporcje w zakresie stosowanych metod i technik badawczych, zarówno jeśli chodzi o gromadzenie materiału, jak i jego analizowanie), co, jak wskazuje B. Włodarczyk (2015), pozwala domniemywać, że możliwe jest w niedalekiej przyszłości opracowanie wspólnej metodologii pozwalającej znacznie zwiększyć porównywalność wyników badań prowadzonych w różnych regionach. Dla przykładu w tab. 1 przedstawiono zróżnicowanie zakresu przedmiotowego badań konsumentów usług turystycznych w regionach Polski za okres 2008–2015.

Tabela 1. Zakres przedmiotowy badań konsumentów usług turystycznych w wybranych regionach Polski w latach 2008–2015

Zakres przedmiotowy	Regiony/województwa										
	Dolinaśląskie	Kujawsko-pomorskie	Lubelskie	Łódzkie	Małopolskie	Opolskie	Podkarpackie	Śląskie	Warmińsko-mazurskie	Wielkopolskie	Zachodniopomorskie
Wielkość ruchu turystycznego – pomiar	2012	2009 i 2010	2013	2008–2012	2013	2012	2009 i 2011	2014	2013	2011 i 2013	2010–2014
Wielkość ruchu turystycznego – desk research	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Zmiany ruchu turystycznego w latach	X			X						X	
Struktura ruchu turystycznego	X	X	X	X	X	X				X	
Wydatki turystów	X	X		X	X	X		X		X	X
Cele i inne charakterystyki przyjazdów		X		X	X	X	X		X	X	X
Ocena atrakcyjności regionu/miejscowości		X	X	X			X		X	X	X
Opinie na temat jakości usług	X	X	X	X	X				X	X	X
Satysfakcja, chęć powrotu i rekomendacji		X		X	X					X	
Źródła informacji o regionie		X	X		X				X	X	X
Wizerunek regionu/miejscowości, mocne i słabe strony regionu	X	X	X						X	X	
Zauważalność promocji regionu										X	
Oczekiwania turystów w stosunku do infrastruktury regionu			X								X
Wpływ turystyki na gospodarkę regionu	X										X
TOP atrakcji regionu				X	X	X					
Pozycja regionu na tle innych				X				X			X
Perspektywy rozwoju turystyki w regionie/prognozy				X							
Charakterystyki rynków przyjazdowych do regionu				X	X						

Źródło: opracowanie na podstawie: B. Włodarczyk, 2015, *Badania konsumentów usług turystycznych w regionach – studia przypadków*, [w:] E. Dziedzic (red.), *Badania konsumentów usług turystycznych w regionach*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa, [online], <http://www.pot.gov.pl/component/rubbertdoc/doc/5396/raw>, [dostęp: 24.09.2017].

Doświadczenia Katedry Gospodarki Turystycznej WSG w Bydgoszczy w zakresie prowadzenia lokalnych i regionalnych badań ruchu turystycznego

W latach 2010–2011 w Katedrze Gospodarki Turystycznej Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy ukonstytuował się zespół badawczy, w skład którego weszli pracownicy etatowi Katedry (trzyosobowa grupa pracowników naukowo-dydaktycznych z dorobkiem metodologicznym oraz długoletnim doświadczeniem praktycznym w sferze badań naukowych w dziedzinie geografii turystyki i ekonomiki turystyki) oraz kiluosobowy zespół profesjonalnych ankieterów Pracowni Analiz Społecznych i Rynkowych WSG (posiadający doświadczenie i znaczące osiągnięcia w realizacji projektów zamawianych na rzecz praktyki społeczno-gospodarczej oraz innych zleceń o charakterze komercyjnym). Zakres prowadzonych dotychczas w Katedrze prac badawczych i projektowych obejmował m.in.: tworzenie diagnoz i strategii rozwoju turystyki (dla obszarów i podmiotów gospodarczych), audyty turystyczne, analizy przewag konkurencyjnych, komercjalizację produktów turystycznych. Jednak od początku działalności eksperckiej zespołu za priorytetowe i co ważne, nadal eksplorowane pole badawcze, należy uznać badania strony popytowej rynku turystycznego (badanie aktywności turystycznej różnych grup społeczno-demograficznych, preferencji turystycznych, badanie ruchu turystycznego). W latach 2012–2017 w ramach prac realizowanych na zapotrzebowanie praktyki gospodarczej zespół przygotował i wdrożył cztery duże projekty badawcze koncentrujące się na badaniach ruchu turystycznego, tj.:

- w latach 2012, 2013 i 2015 – zorganizował i wykonał trzy edycje badań przyjazdowego ruchu turystycznego do dużego ośrodka miejskiego („Badania ruchu turystycznego w Bydgoszczy”); badania obejmowały trzy sezony – wiosenny, letni i jesienny, koncentrowały się na identyfikacji profilu turystów, poziomu wydatków, ocenie jakości usług i produktów turystycznych, odbiorze działań promocyjnych, podejmowano także próby szacowania całkowitej liczby odwiedzających (przede wszystkim: turystów);
- w roku 2015 – jako wyłączny, wyłoniony w przetargu publicznym wykonawca – zespół odpowiadał za przeprowadzenie badań o zasięgu regionalnym („Monitoring ruchu turystycznego w województwie kujawsko-pomorskim – 2015”); była to trzecia edycja badań prowadzonych w naszym województwie, badania obejmowały okres przyjazdów turystów od początku maja do końca październi-

ka, ważnym zadaniem było stworzenie platformy informatycznej pozwalającej na tworzenie bazy danych w czasie rzeczywistym (online) i zarządzanie badaniami oraz wynikami (stworzenie aplikacji mobilnej, umożliwiającej zbieranie, gromadzenie i przetwarzanie danych zbieranych podczas wywiadów prowadzonych w terenie oraz zarządzanie organizacją badań).

Uwzględniając aspekty praktyczne podejmowanych prac badawczych oraz ich znaczenie dla skutecznego zarządzania badanymi obszarami recepcji turystycznej, uznano, że – po pierwsze – badania powinny stanowić odpowiedź na rosnące zapotrzebowanie informacyjne podmiotów sterujących rozwojem turystyki, po drugie – powinny stymulować integrację i pobudzanie współpracy różnych środowisk i podmiotów (w tym komercyjnych), działających lub zainteresowanych prowadzeniem działalności na rynku turystycznym.

Szczególne znaczenie w dorobku zespołu posiadają regionalne badania ruchu turystycznego przeprowadzone w obszarze województwa kujawsko-pomorskiego (por. Brudnicki, Barczak 2015). W roku 2015 przeprowadzono je po raz trzeci z inicjatywy Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej. W latach wcześniejszych, tj. 2009 i 2010, odpowiedzialnym za przeprowadzenie badań był zespół badaczy z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (we wskazanych latach badania przeprowadzono na próbach 5 tys. oraz 9 tys. turystów). Trzecią edycję monitoringu ruchu turystycznego przeprowadzono w zbliżonej konwencji metodycznej, co pozwoliło na uzyskanie porównywalnych danych i prowadzenie analiz w ujęciu dynamicznym (śledzenia zmian w okresie 2009–2015). Badania dotyczyły ruchu przyjazdowego oraz tranzytowego i zostały przeprowadzone na próbie 5058 odwiedzających w okresie od końca czerwca do końca września 2015 r. Zaprezentowany raport z badań dostarcza m.in. informacji na temat:

- zidentyfikowanych obszarów ciężenia rynkowego do regionu kujawsko-pomorskiego (siła, zasięg oddziaływania w turystyce przyjazdowej do województwa), dla kategorii odwiedzających krajowych i zagranicznych oraz podróży jednodniowych;
- struktury odwiedzających (znaczenie mieszkańców województwa w ruchu turystycznym i jednodniowym w regionie);
- struktury ruchu turystycznego z uwzględnieniem kategorii odwiedzających z noclegiem (turyści) oraz odwiedzających jednodniowych;

- profilu społeczno-demograficznego i ekonomicznego turystów i odwiedzających jednodniowych (w tym: płeć, wiek, wykształcenie, sytuacja materialna, status zawodowy, kraj stałego zamieszkania);
- ważniejszych parametrów opisowych ruchu turystycznego (powtarzalność i częstotliwość wizyt realizowane cele przyjazdów, długość pobytów, wydatkowane kwoty, sposoby organizacji przyjazdów, preferencje w wyborze bazy noclegowej, osoby towarzyszące w podróżach, wykorzystywane środki transportu, wykorzystywane źródła informacji nt. regionu itp.);
- percepcji wybranych elementów wpływających na ocenę atrakcyjności oferty turystycznej (analizowano wybrane cechy niematerialne: np. atmosferę miejscowości, gościnność, bezpieczeństwo, jak i materialne: np. oznakowanie turystyczne, transport lokalny itp.), jak również relacje jakości świadczonych usług do obowiązujących cen;
- oceny atrakcyjności turystycznej regionu i badanych rejonów z uwzględnieniem słabych i mocnych stron rozwoju turystyki oraz deklaracji chęci powrotu (ponownego odwiedzenia regionu i badanego rejonu).

Podsumowanie

Dostęp do informacji stanowi współcześnie jeden z ważniejszych elementów przewagi konkurencyjnej, wpływając na skuteczność stosowanych bądź planowanych programów i strategii rozwoju (Chojka 2010). Jak podaje R. Brudnicki (2012), w gospodarce turystycznej potrzeba gromadzenia danych, stanowiących podstawę różnych analiz, szacunków i prognoz wielkości, występuje obecnie na wszystkich poziomach, wszelkich rodzajów podmiotów zajmujących się turystyką, począwszy od jednostek naukowo-badawczych, instytucji publicznych, przedsiębiorstw poprzez władze lokalne, organizacje regionalne, a skończywszy na administracji państwowej oraz organizacjach międzynarodowych. Regionalne badania ruchu turystycznego mają podstawowe znaczenie dla kształtowania pozycji konkurencyjnej produktu turystycznego regionu, wpływają bowiem na racjonalne wykorzystanie zasobów i czynników wytwórczych zaangażowanych w gospodarkę turystyczną oraz optymalne zaspokojenie potrzeb turystycznych turystów (konsumentów). Oprócz badawczo-poznawczych i stricte aplikacyjnych celów takich badań – jak twierdzi W. Alejziak (2010) – ich ważną funkcją jest również pobudzanie do aktywności oraz integrowanie różnych środowisk zaangażowanych w rozwój turystyki w danym regionie.

Na zakończenie warto wymienić i podkreślić naszym zdaniem najistotniejsze wartości, jakie do szeroko rozumianego procesu planowania rozwoju turystyki mogą wnieść badania ruchu turystycznego. Dobrze przygotowany i wdrożony program badań wskutek praktycznego zastosowania otrzymanych wyników i rekomendacji pozwala:

- szybko reagować i podejmować optymalne decyzje rynkowe (ujęcie w modelu planowania i zarządzania rozwojem turystyki badań monitorujących ruch turystyczny (popyt turystyczny) pozwala uodpornić branżę na zmienne warunki panujące na rynku);
- dostosować jakość oferty (produktów i usług turystycznych) do oczekiwań turystów (uzyskanie wysokiego stopnia zgodności pozwala w sposób znaczący podwyższyć ich rynkową konkurencyjność);
- oszacować wielkość, strukturę (segmenty) oraz skutki ekonomiczne przyjazdów turystycznych (wydatki).

Bibliografia

Alejski W., 2010, *Aktualny stan badań konsumentów usług turystycznych w regionach*, [w:] E. Dziedzic (red.), *Regionalne badania konsumentów usług turystycznych*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa, [online], <https://www.pot.gov.pl/component/rubberdoc/doc/2696/raw>, [dostęp: 24.09.2017].

Brudnicki R., Barczak M., Słowiński K., 2012, *Metodologia badań ruchu turystycznego w Bydgoszczy – projekt długofalowego programu badawczego*, Instytut Gospodarki Turystycznej i Geografii WSG, Bydgoszcz, [online], [http://www.ithg.wsg.byd.pl/userfiles/files/Metodologia%20BRT%20BYDGOSZCZ%202012%20\(wersja%20skr%C3%B3na\).pdf](http://www.ithg.wsg.byd.pl/userfiles/files/Metodologia%20BRT%20BYDGOSZCZ%202012%20(wersja%20skr%C3%B3na).pdf), [dostęp: 25.09.2017].

Brudnicki R., Barczak M., 2015, *Monitoring ruchu turystycznego w województwie kujawsko-pomorskim 2015 – Raport z badań dla Kujawsko-Pomorskiej Organizacji Turystycznej*, Bydgoszcz, [online] <http://www.k-ot.pl/images/stories/2016/RAPORT%20MONITORING%20RT%20KPOT%202015.pdf>, [dostęp: 24.09.2017].

Chojka K., 2010, *Narzędzia pozyskiwania i gromadzenia wiedzy o nabywcach i konsumentach w turystyce*, [w:] B. Dobiegała-Korona (red.), *Zachowania konsumentów na rynku usług turystycznych*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa

Dębski M. (red.), 2014, *Wstęp*, [w:] *Konkurencyjność regionów turystycznych*, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź.

Dobiegała-Korona B., 2010, *Zarządzanie wiedzą o kliencie*, [w:] B. Dobiegała-Korona (red.), *Zachowania konsumentów na rynku usług turystycznych*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.

Dziedzic E., 2010, *Potrzeby i luki informacyjne u podmiotów zarządzających turystyką w regionach*, [w:] E. Dziedzic (red.), *Regionalne badania konsumentów usług turystycznych*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa, [online], <https://www.pot.gov.pl/component/rubberdoc/doc/2696/raw>, [dostęp: 24.09.2017].

Hall M., McArthur S., 1993, *Heritage Management: An Introductory Framework, Heritage Management in New Zealand and Australia: Visitor Management, Interpretation and Marketing*, eds. M. Hall and S. McArthur. Oxford University Press, Auckland and New York.

Jaroszevska-Brudnicka R., Brudnicki R., 2013, *Zastosowanie metody interpretacji dziedzictwa w kanalizacji ruchu turystycznego na przykładzie Borów Tucholskich*, Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej R.15, Zeszyt 37/4/2013, Rogów.

Kaczmarek G., 2003, *Turystyka – panaceum na problemy społeczności lokalnych?*, [w:] M. Krukowska, A. Górski, M. Wasiucionek (red.), *Turystyka siłą napędową w działaniach na rzecz zwalczania skutków ubóstwa, tworzenia nowych miejsc pracy i harmonii społecznej*, Wydawnictwo Wyższa Pomorska Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Bydgoszczy, Bydgoszcz.

Nawrot Ł., Zmyślony P., 2009, *Międzynarodowa konkurencyjność regionu turystycznego. Od programowania rozwoju do zarządzania strategicznego*, Proksenia, Kraków 2009.

Ziółkowski R., Szpilko D., 2014, *Regionalne badania ruchu turystycznego w województwie podlaskim*, Agencja Wydawnicza EkoPress, Białystok.

Włodarczyk B. (red.), 2012, *Ruch turystyczny w Łodzi i w województwie łódzkim w 2011 roku*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.

Wiatrak P., 2010, *Od redaktora naukowego*, Problemy Zarządzania 3/2010 (29) – Zarządzanie w turystyce, Wydział Zarządzania Uniwersytet Warszawski, Warszawa, [online], <http://pz.wz.uw.edu.pl/pl/numer/zarzadzanie-w-turystyce>, [dostęp: 24.09.2017].

Włodarczyk B., 2015, *Badania konsumentów usług turystycznych w regionach – studia przypadków*, [w:] E. Dziedzic (red.), *Badania konsumentów turystycznych w regionach*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa, [online], <http://www.pot.gov.pl/component/rubberdoc/doc/5396/raw>, [dostęp: 24.09.2017].

Yana Smoliakova, Mariusz Barczak
Wyższa Szkoła Gospodarki

Wybrane problemy zarządzania personelem w branży gastronomicznej

Zarys treści: Branża gastronomiczna stanowi jeden z podstawowych elementów sektora turystycznego, gdyż w większości przypadków odpowiada za rdzeń produktu turystycznego. W celu zapewnienia wysokiej jakości świadczonych usług menadżerowie zarządzający obiektami gastronomicznymi muszą jednak skupiać się nie tylko na wysokiej jakości produktach, z których powstaje usługa oferowana konsumentom, ale także na ich obsłudze. Czynniki ludzki odgrywa więc duże znaczenie w odbiorze całej usługi gastronomicznej. Wspomniane przesłanki stały się zatem podstawowym powodem podjęcia analizy zarządzania personelem w branży gastronomicznej w niniejszym artykule. Zaprezentowane w artykule rozważania obejmują wprowadzenie w problematykę zarządzania personelem, zarządzanie w organizacjach turkusowych, a także wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w branży gastronomicznej.

Słowa kluczowe: zarządzanie personelem, organizacja turkusowa, organizacje uczące się, gastronomia.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest analiza zarządzania personelem w branży gastronomicznej, w której czynnik ludzki odgrywa dużą rolę w odbiorze całej usługi gastronomicznej. Branża gastronomiczna stanowi jeden z podstawowych elementów sektora turystycznego, gdyż w większości przypadków odpowiada za rdzeń produktu turystycznego. W celu zapewnienia wysokiej jakości świadczonych usług menadżerowie zarządzający obiektami gastronomicznymi muszą jednak skupiać się nie tylko na wysokiej jakości produktach, z których powstaje usługa oferowana konsumentom, ale także na ich obsłudze.

Na podstawie pozyskanego materiału empirycznego możliwe było ustalenie związków pomiędzy:

- stażem pracy a poczuciem docenienia w pracy;
- wykształceniem a zachęceniem do dalszego rozwoju przez pracodawcę;
- stażem pracy a jego znaczeniem w pracy;
- wiekiem pracownika a poczuciem ważności ich zdania w pracy.

Przeprowadzone badanie empiryczne poprzedzono rozważaniami teoretycznymi, które podzielono na dwie części. W części pierwszej przedstawiono wybrane problemy zarządzania personelem, natomiast w części drugiej odniesiono się zarządzania w stylu organizacji turkusowej.

Wybrane problemy zarządzania personelem

Współczesna gospodarka, zarówno krajowa, jak i międzynarodowa, wymusza zmianę w podejściu do zarządzania personelem, które nierzadko staje się elementem wpływającym na przewagę konkurencyjną organizacji. To pracownik udostępniający pracobiorcy swoją wiedzę, kompetencje i umiejętności wpływa na ostateczny odbiór usługi. Można więc przyznać, że zasoby ludzkie posiadają zdolność do generowania zysków (Juchnowicz 2007, s. 13). Takie podejście sprawia, że mogą być one traktowane jako inwestycja, która może być także rozpatrywana pod kątem stopy zwrotu z tych inwestycji (Kunasz 2007, s. 75). Zatrudniający może jedynie poprzez tworzenie przyjaznego środowiska pracy ukierunkowywać działania kadr sprzyjające pomnażaniu zysków (Cascio 2001, s. 327-330). O wyniku ekonomicznym decyduje w dużej mierze skuteczne zarządzanie personelem zmierzające do maksymalizacji zaangażowania w pracę każdego indywidualnego pracownika oraz całych zespołów. Jedynym z istotnych elementów może okazać się dążenie każdego pracownika do osobistego mistrzostwa, które może być tożsame z celami organizacji.

Jedną z podstawowych trudności w zarządzaniu personelu w mikro, małych i średnich przedsiębiorstwach, którymi z reguły są organizacje z branży gastronomicznej, jest fakt, że nie posiadają one wyspecjalizowanych jednostek związanych z zarządzaniem personelem. Ponadto w takich organizacjach system szkoleń zastępowany jest przekazywaniem wiedzy przez bezpośrednich przełożonych bądź współpracowników. Takie rozwiązanie wzmacnia i podtrzymuje dotychczasową kulturę organizacyjną organizacji, ale może powodować także utrzymywanie się negatywnych zachowań.

Nowy pracownik wnosi do firmy doświadczenie, wiedzę i umiejętności, które są efektem zebranych doświadczeń w poprzednich miejscach pracy, szkoleń, talentów. Cechą wiedzy jest jej transferowalność (Świgoń 2012, s. 29), jednak nie każda organizacja jest na ten transfer przygotowana.

Aby transfer wiedzy odbywał się bez istotnych zakłóceń, należy stworzyć unikatowy dla danej organizacji system motywacyjny. Motywacja jest wówczas rozumiana jako stan wewnętrzny powodujący aktywowanie się ludzkiego zachowania i nadająca mu kierunek. Oznacza to, iż każdy człowiek posiada indywidualną motywację kształtującą poziom jego zaangażowania w wykonywaną pracę (Wieczorkowska 2007, s. 3). Natomiast motywowanie polega na wpływaniu na zachowanie pracowników za pośrednictwem takich bodźców, które zostaną przez niego przekształcone w działanie zgodne z celami organizacji (Kopertyńska 2008, s. 18). Podział narzędzi (środków) motywowania, za pomocą których wpływa się na motywację pracowników, jest różnorodny. Najczęściej w literaturze spotyka się trzy podstawowe grupy: środki przymusu, zachęty i perswazji (Borkowska 2006, s. 226-342).

W praktyce gospodarczej istnieją jednak organizacje nazywane turkusowymi, w których środki przymusu i zachęty zastąpione są podejściem procesowym.

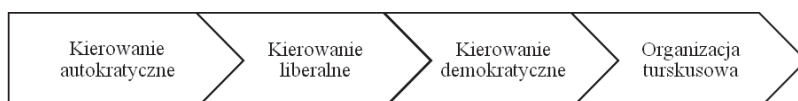
Zarządzanie personelem w organizacji turkusowej

Pojęcie „organizacja turkusowa” pojawia się bardzo często w praktyce gospodarczej w wielu organizacjach. Styl turkusowy został po raz pierwszy opisany w publikacji Pracować inaczej (Laloux 2015). Kontynuację tego podejścia zaproponował A. Blikle (2014), który w swojej publikacji rozszerzył pojęcie organizacji turkusowej. Styl turkusowy w zarządzaniu personelem ma stworzyć organizację, w której nie ma miejsca na menedżerów, a są miejsca tylko na wolnych, niezależnych od kogoś pracowników. Prezentowane podejście likwiduje podział na kierowników i podwładnych, a tym samym standardowy system motywowania, tj. kija i marchewki.

Motywatorem pracowników w takiej organizacji jest chęć do nauki, do osobistego rozwoju. Można stwierdzić, że pracownicy organizacji turkusowej cały czas uczą się, wdrażając koncepcję organizacji uczącej się (OUS) (Senge 2006), czyli organizacji uczącej się dla siebie, swoich klientów oraz dla podnoszenia jakości swojego produktu i przewagi nad swoimi konkurentami (tab. 1). Organizacje, które wykorzystują styl turkusowy, są bardzo podobne do siebie, gdyż panują tam demokracja i wolność. Ta niestandardowa sytuacja, przyjęta w stylu turkusowym, sprawia, że nie każda praktyka gospodarcza jest przygotowana do pracy bez menadżerów. Większość pracowników i pracodawców nie

potrafi zorganizować zadań bez procesu kontroli pracownika i skupiać się tylko na kontroli procesów. Mimo tego, że pracownicy dążą do takich rozwiązań, to w momencie osiągnięcia celu nie wiedzą, jak postępować. Od czasów taylorizmu modernizacja stylów zarządzania jest ciągłym procesem, którego nie można zatrzymać.

Styl turkusowy powstał w wyniku ewolucji stylów zarządzania personelem, pobierając z nich najlepsze cechy (ryc. 1).

Rycina 1. Progres ewolucji stylów zarządzania
Źródło: opracowanie własne.

F. Laloux porównuje styl turkusowy ze stylem hierarchicznym, a dla porównania wykorzystuje kolory (ryc. 2). Charakterystycznym elementem stylu turkusowego jest fakt, że jest on ukierunkowany na członków organizacji, a nie na jej wyniki. W takich organizacjach osoby, które są samoukierunkowane, nie potrzebują kontroli zewnętrznej. Tacy pracownicy mogą kontrolować sami siebie, sami stawiać sobie cele i dążą do nich, przy tym pamiętając o swojej osobowości i kompetencjach pracowniczych.

Tabela 1. Podstawowe dyscypliny OUS

Nazwa dyscypliny	Treść dyscypliny
Mistrzostwo osobiste	<ul style="list-style-type: none"> • Dążenie do ciągłego doskonalenia się • Zdolności do zrozumienia działających wokół sił i współpracy z nimi
Modele myślowe	<ul style="list-style-type: none"> • Umiejętność analizy założeń i mechanizmów, które tkwią w personelu organizacji • Wdrożenie korzystnych zmian, odrzucenie złych nawyków, przekonań
Budowanie wspólnej wizji	<ul style="list-style-type: none"> • Umiejętność jasnego formułowania i komunikowania wizji i celów • Stymulowanie procesu uczenia się • Integrowanie pracowników
Zespołowe uczenie się	<ul style="list-style-type: none"> • Wprowadzenie metod i technik komunikacji, które pozwolą wykorzystać potencjał zespołu, a nie tylko jednostki, dla bardziej efektywnej pracy organizacji i wzajemnego pozyskiwania nowej wiedzy
Myślenie systemowe	<ul style="list-style-type: none"> • Zdolność do postrzegania i analizy zjawisk, procesów przez pryzmat całości, dostrzegania wzajemnych relacji i powiązań oraz identyfikacji zasad działania systemów • Umiejętność dostrzegania wzajemnych powiązań między elementami organizacji

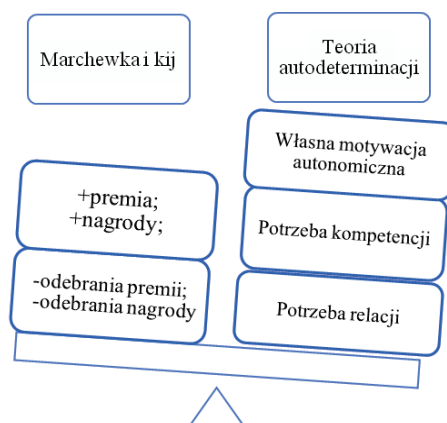
Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Senge, *Pięta dyscyplina*, Oficyna Ekonomiczna, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2006.

Czerwony	Bursztyn
Czerwień to krwawe wodzostwo oparte na strachu: jeden wódz i jedna kara — wykonywana publicznie kara śmierci. Najważniejszą wartością jest bezwzględne posłuszeństwo.	Bursztyn to styl, gdzie wodzów jest wielu i są oni rozmieszczeni na szczeblach sformalizowanej hierarchii. Główną wartością jest podporządkowanie pewnemu niepodważalnemu kodeksowi honorowemu lub etycznemu.
Oranż	Zieleń
Oranż to również organizacja hierarchiczna, jednakże jej najważniejszą wartością jest skuteczność, nierzadko uświęcająca środki. Organizacja działa jak maszyna, w której ludzie są „zasobami ludzkimi”, a miarą ich wartości jest użyteczność dla organizacji.	Zieleń, w której obowiązują demokratyczne reguły decyzyjne, a najważniejszymi wartościami są: równość, wolność i sprawiedliwość. Człowiek nie jest zasobem, ale podmiotem zasługującym na zainteresowanie nie tylko tym, co wytwarza, ale też tym, jaki jest.

Rycina 2. Style zarządzania według F. Laloux

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Blikle, *Doktryna jakości. Rzecz o turkusowej samoorganizacji*, Wydawnictwo Helion One Press, Warszawa 2016, s. 38.

Motywowanie w organizacjach turkusowych opierają się zatem na innym fundamencie, niż „marchewka i kij”. Teoria autodeterminacji, autorstwa Edwarda L. Deciego i Richarda M. Ryana, postrzega człowieka jako aktywny organizm posiadający potencjał do działania. Źródła ludzkiego potencjału umiejscowione są zarówno wewnątrz jednostki (np. popędy, emocje), jak i w środowisku, w którym funkcjonuje. Teoria ta opisuje człowieka jako system zdolny do samoregulacji, posiadający możliwość do samorozwoju i integrowania swojego funkcjonowania. Spójność tego systemu sprzyja osiągnięciu dobrostanu (Ryan, Deci 2001, s. 141-166; Deci, Vansteenkiste 2004, s. 33).

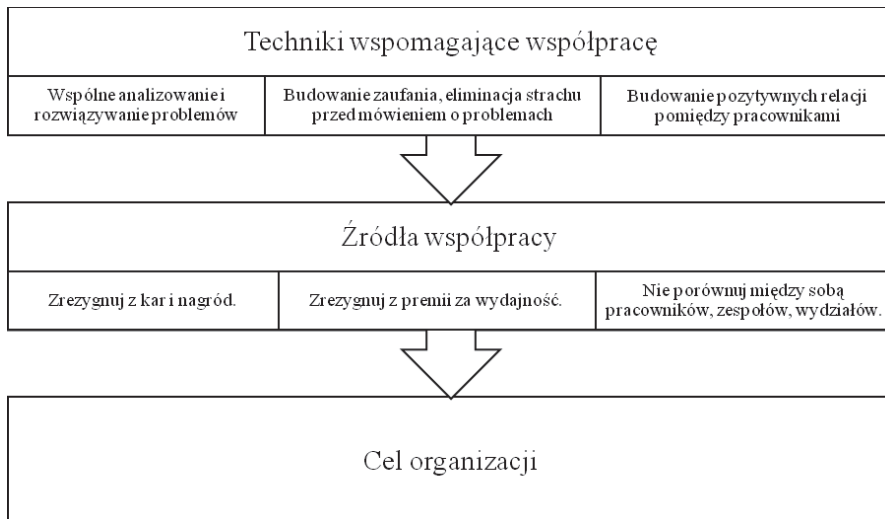

Rycina 3. Przewaga „teorii autodeterminacji” w organizacjach turkusowych

Źródło: opracowanie własne.

Znaczenie motywowania w organizacjach turkusowych jest tak samo istotne, jak i w innych organizacjach. Różnica polega jednak na tym, że motywowanie zawsze musi polegać na zaufaniu i na dążeniu do doskonalenia.

W organizacja turkusowych podczas motywowania zespół powinien pamiętać o korzyściach, nagrodach, zaufaniu, odpowiedzialności, współpracy, jak również o nieistnieniu hierarchii. Organizacje turkusowe funkcjonują bowiem przede wszystkim dla rozwoju swoich umiejętności. Najczęściej wykorzystywaną metodą motywacji w tego typu organizacjach jest zasada 4W. Istota tej metody opiera się na czterech czynnikach: wynagrodzeniu, współpracy, wartościach i wyborze. Jednak wszystkie te czynniki są ściśle powiązane między sobą. Dotrzymanie i realizacja każdych z tych zasad pomaga realizować cele organizacji, nie zapominając także o jej członkach. Trzeba zauważyć, że każdy z czterech elementów uzależniony jest od drugiego. Skuteczność stosowania metody jest możliwa tylko wówczas, kiedy menadżerowie wykorzystują wszystkie cztery elementy. Na ryc. 4 zaprezentowano sposób dążenia do celów przez współpracę.

Rycina 4. Dążenie do celów przez współpracę

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Blikle, *Doktryna jakości...*, op. cit., s. 203.

Podczas współpracy pracownika z menadżerem obie strony zaczynają odczuwać, że ich praca i ich obecność w pracy jest istotna. Takie odczucie nazywane jest wartością. W trakcie takiego poczucia pracownik zaczyna rozumieć, że nie tylko jego obecność jest istotna, ale że jego praca ma wartość dla całej

organizacji. Kiedy pracownik wie, że menadżer zwraca uwagę na jego prace i ją docenia to jego wydajność będzie wyższa niż zawsze, nawet jeśli pochwała będzie miała charakter ustny.

Kolejny trzeci czynnik nie istnieje bez pierwszych dwóch czynników. W organizacjach turkusowych każdy pracownik ma wolny wybór. Ten wolny wybór polega na tym, że pracownicy mają możliwość wyboru stanowiska, biorąc udział w podjęciu decyzji.

Wynagrodzenie (ostatni czynnik) jest najefektywniejszym sposobem motywacji. Wpływ wynagrodzenia w organizacjach turkusowych może być skuteczny tylko wówczas, jeżeli wynagrodzenie jest przydzielone równomiernie ze stanowiskiem i jest niezależne od czynników zewnętrznych. Kierownictwo przy takim stylu zarządzaniu powinno starać się unikać zależności wypłaty od wysokości sprzedaży.

Jedną z charakterystycznych cech stylu turkusowego jest model procesowy, który łączy dwie idee: zarządzanie jakością i zarządzanie wiedzą. Menadżerowie zaczęli rozumieć, że wiedza ich pracowników to jedna z głównych funkcji w organizacji. Zarządzanie wiedzą zaczyna być jednym z istotnych elementów w zarządzaniu. Podział wiedzy na grupy przedstawiono w tab. 2.

Tabela 2. Podział wiedzy według kryteriów

Według jej umiejscowienia			
Wiedza indywidualna		Wiedza organizacyjna	
Według jej przejawienia			
Wiedza dostępna/jawna (wyrażona w języku formalnym, można ją przekazywać innym)		Wiedza ukryta (trudno ją wyrażać w językach formalnych)	
Tradycyjny podział (wiedza know-...)			
know-what (wiedzieć co)	know-why (wiedzieć dlaczego)	know-how (wiedzieć jak)	know-who (wiedzieć kto)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Olszewski, *Zarządzanie wiedzą w procesie. Konkurencja przez jakość na rynku hotelarskim*, [online], Poznań 2011, [dostęp:20.02.2017], Dostępny w <<http://www.wbc.poznan.pl/Content/173423/S4237OlszewskiMarcin.pdf>>

Rozwój roli wiedzy w zarządzaniu jest spowodowany wieloma czynnikami, m.in. są to:

- a) rozwój pracowników;
- b) samorealizacja pracowników;
- c) rozwój rynku (zwiększenie liczby konkurentów, tworzenie produktów).

Wzrost znaczenia zasobów wiedzy polega również na tym, że nie posiada ona substytutów i jest dobrem trudnym do skopiowania przez konkurentów. Wiedzę więc można rozumieć jako ogół wiadomości i umiejętności wykorzystywanych przez jednostki do rozwiązania problemów (Probst, Raub, Romhardt 2002). Wiedza przedsiębiorstwa jest połączeniem wiedzy indywidualnej i wiedzy zbiorowej. Konieczne jednak jest efektywne wykorzystanie obu tych zasobów wiedzy. Przedsiębiorstwo powinno zapewnić możliwość transferu wiedzy pomiędzy pracownikami, jednostkami organizacyjnymi w celu jej agregacji i łączenia w nowe całości (GrzeganeK-Więcek 2017, s. 85-90).

Przez zarządzanie jakością można interpretować pragnienia firm do stworzenia wysokojakościowych produktów i osiągnięcia przy tym postawionych celów. W sferze technicznej dane pojęcie jest częściej postrzegane w ten sposób, że każda organizacja musi pamiętać o tym, aby produkt spełniał wszystkie normy, np. ISO¹. Kiedy organizacja jest bardziej ukierunkowana na swoich klientów, to najważniejsze staje się, jak klient odbiera wyprodukowany produkt, jakiej jakości jest ten produkt i czy dla personelu danego przedsiębiorstwa zostały stworzone komfortowe warunki pracy. Do takich warunków można zaliczyć: wyposażenie organizacji, wdrożenia nowoczesnych technologii, warunki funkcjonowania organizacji (przerwy obiadowe, stałe godzinny pracy). Spełnienie wszystkich wymienionych warunków dla organizacji będzie oznaczało zwiększenie szans do utrzymania się na rynku. Skutkiem połączenia zarządzania wiedzą i zarządzania jakością może być wzrost konkurencyjności organizacji.

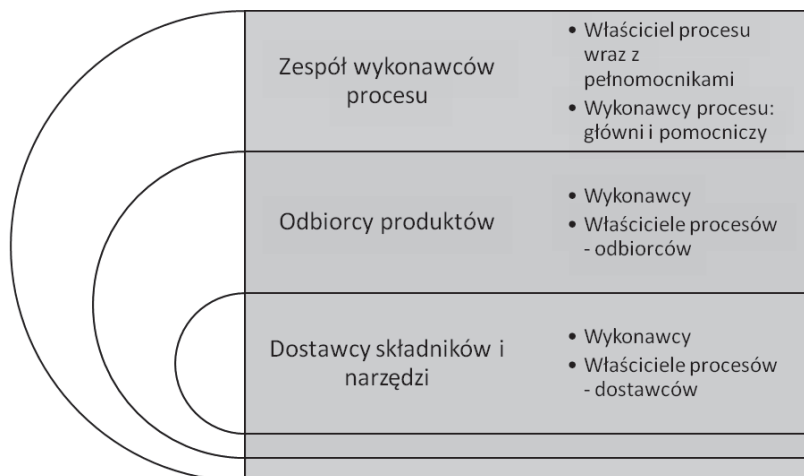

Rycina 5. Konkurencyjność jako skuteczne połączenie wiedzy i jakości
Źródło: opracowanie własne.

W trakcie rozwoju tego stylu właściciel procesu zastąpił menadżera, a wszyscy pracownicy zostali uzależnieni tylko od klientów. W trakcie takiego procesu klient stawia cel, do którego organizacja musi dążyć, wykorzystując przy tym odpowiednie środki i narzędzia. Rola menadżera procesu polega

¹ ISO – Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna, do podstawowych zadań ISO należy rozwój normalizacji w skali światowej.

na tym, że musi on pomagać w osiągnięciu postawionych celów przez klienta. Zespół wykonawców procesu został przedstawiony na ryc. 5.

Rycina 6. Interesariusze procesu

Źródło: opracowanie własne.

Powyższa rycina przedstawia, że pracownicy zespołu procesowego są częścią jednej całości. Każdy pracownik tego procesu ma swoje obowiązki, które zależą już od kierunku działania firmy. Podczas procesu każda osoba ma możliwość do zarekomendowania siebie jako osoby, która jest potrzebna tej firmie. Oczywiście, takie podejście ma też swoje słabe strony, tj. m.in.:

- trudności wdrożenia systemu procesowego w organizacji;
- nieprzygotowana kadra;
- słaba wiedza menedżerów, związana z tym procesem.

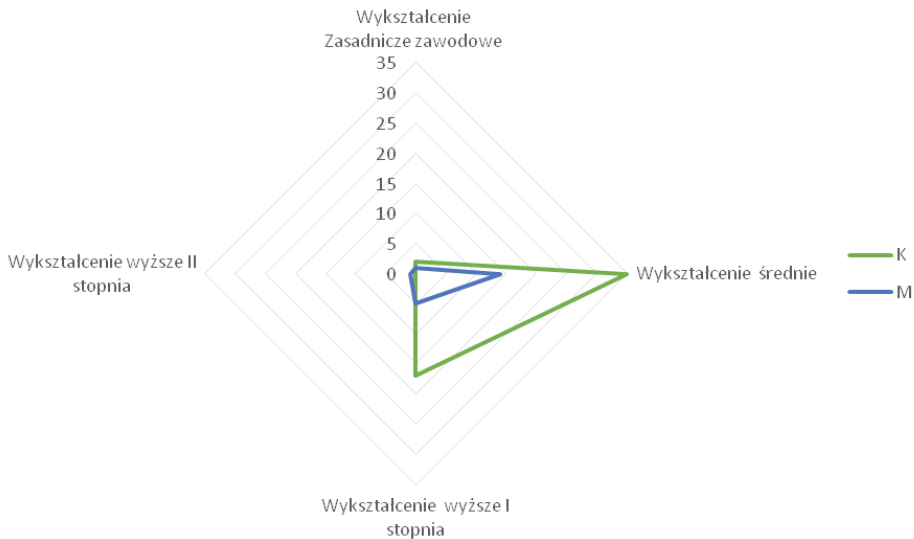
Badania empiryczne

Impulsem do podjęcia opisanych w niniejszym artykule badań były badania przeprowadzane przez Instytut Gallupa, który od lat interesuje się problematyką efektywnego wykorzystania potencjału personalnego w organizacjach². Celem tych badań było zidentyfikowanie wspólnych cech firm odnoszących długotrwałe sukcesy rynkowe. W wyniku tych badań ustalono, że statystycznie rzecz

² Opracowanie własne na podstawie <http://www.gallup.com/services/191558/q12-meta-analysis-ninth-edition-2016.aspx>, dostęp dnia 19.05.2016.

biorąc, na sukces „skazane są” te firmy, których pracownicy odpowiadają „tak” na dwanaście pytań zwanych dziś testem Q12. Mimo że badania autorów obejmowały wszystkie dwanaście pytań związanych z testem Q12 w niniejszym artykule zaprezentowano wyniki dotyczące wybranych problemów zarządzania personelem.

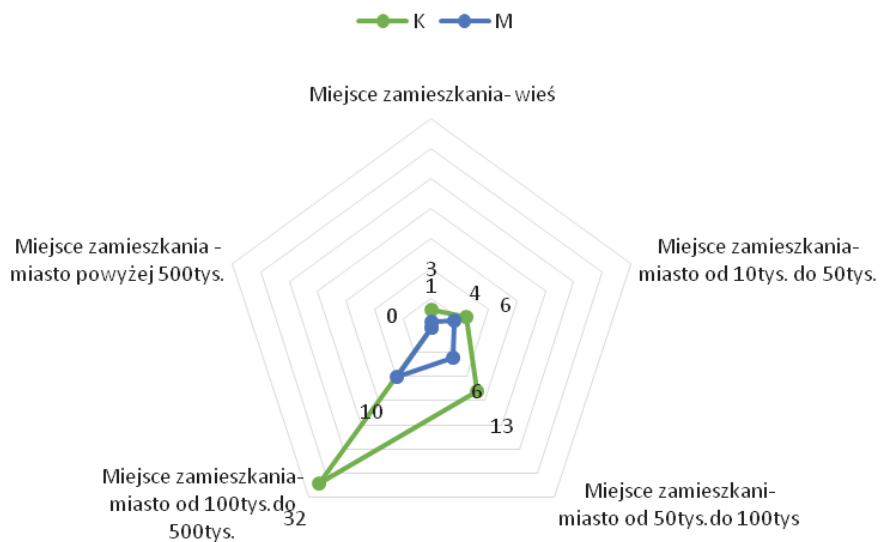
Badania dotyczące zarządzania personelem na rynku gastronomicznym w Bydgoszczy przeprowadzono w 2017 r. przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety. Punktem wyjścia do realizowanych badań był test wykorzystywany przez Instytut Gallupa, który zawierał w sobie dwanaście pytań i posiadał dwa warianty odpowiedzi. Próba składała się z 75 osób, wśród których było 54 kobiet i 21 mężczyzn³. Cała populacja reprezentowana była przez pracowników rynku gastronomicznego. W badanej populacji dominowały osoby z wykształceniem średnim i wyższym (ryc. 7), które pochodzą z miast powyżej 100 tys. mieszkańców (ryc. 8).

Rycina 7. Poziom wykształcenia badanej populacji

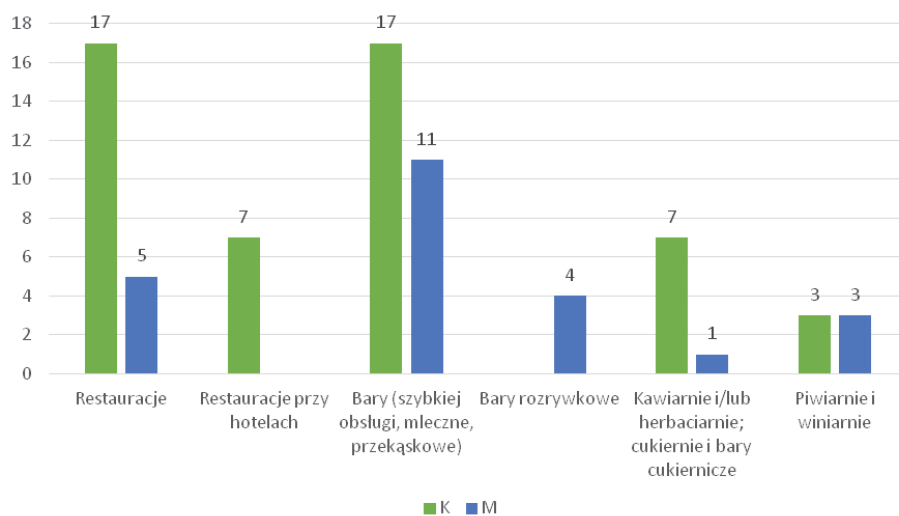
Źródło: opracowanie własne.

³ Ze względu na wielkość próby niektóre wyniki badań prezentowane są jako częstość występowania.

Rycina 8. Pochodzenie terytorialne badanej populacji

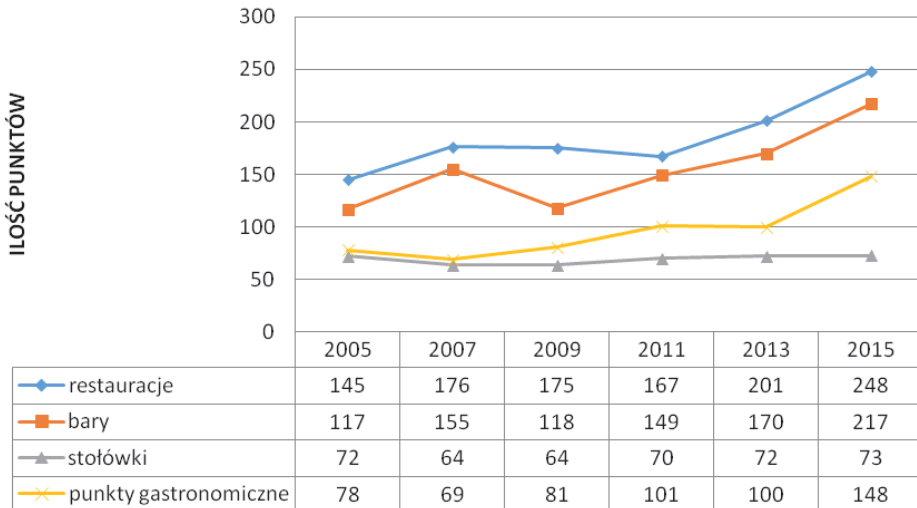
Źródło: opracowanie własne.

Rycina 9. Miejsce pracy badanej populacji

Źródło: opracowanie własne.

Rynek usług gastronomicznych został wybrany jako obszar badawczy, ponieważ wraz z rozwojem ruchu turystycznego w województwie kujawsko-pomorskim można zaobserwować jego dynamiczny rozwój. Do placówek gastronomicznych w badaniu zaliczono: restauracje (w tym hotelowe), bary typu fast-food, bary rozrywkowe, kawiarnie, cukiernie, piwiarnie i winiarnie.

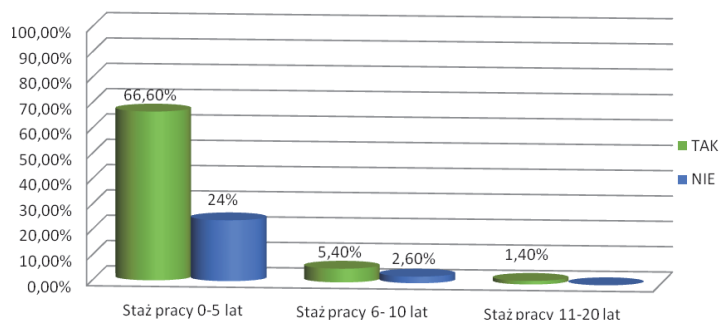
Rycina 10. Rynek gastronomiczny w województwie kujawsko-pomorskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://bdl.stat.gov.pl>

Przed przystąpieniem do badań sformułowano cele polegające na ustaleniu związku pomiędzy:

- stażem pracy a poczuciem docenienia w pracy;
- wykształceniem a zachęceniem do dalszego rozwoju przez pracodawcę;
- stażem pracy a jego znaczeniem w pracy;
- wiekiem pracownika a poczuciem ważności ich zdania w pracy.

Bez wątplenia każdy pracownik chce czuć swój wpływ na wykonywaną pracę i organizację, gdyż wtedy zwiększa się jego motywacja, a przez to jakość pracy. Osoby młode, które jeszcze nie mają wielkiego doświadczenia, powinny być ważne dla kierowników, dlatego że personel z mniejszym doświadczeniem o wiele łatwiej szkolić i dostosować do potrzeb organizacji.

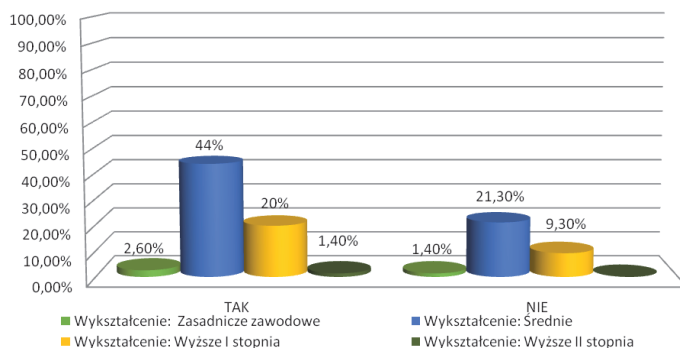

Rycina 11. Poczucie docenienia a staż

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie wyników badań ustalono, że osoby, które mają mniejszy staż pracy, czują się bardziej doceniane przez przełożonych (ryc. 11). W grupie pracowników ze stażem pracy nie dłuższym niż 5 lat odsetek wynosił 66,6%.

W organizacjach, którym daleko do utożsamiania się z organizacją uczącą się czy też organizacją turkusową, zazwyczaj wiedza daje władzę. Dzieje się tak, ponieważ menadżerowie boją się, że transfer ich wiedzy w kierunku pracowników niższego szczebla spowoduje, że ich rola w organizacji okaże się zbędna. Dzielenie się wiedzą pomaga rozwijać każdą organizację, ale nie każda organizacja jest gotowa na wprowadzenie tego mechanizmu wśród swoich pracowników. Jak już wspomniano, chęć do nauki i rozwoju to jeden z ważnych mechanizmów w organizacjach. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych pracowników poprawia bowiem konkurencyjność firmy.

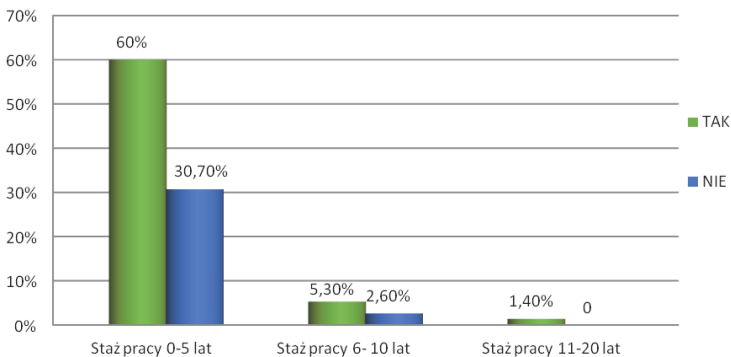

Rycina 12. Relacja pomiędzy zachętami do rozwoju a wykształceniem pracownika

Źródło: opracowanie własne.

Osoby, które mają wykształcenie średnie najczęściej zachęcane były do dalszego rozwoju (ryc. 12) przez przełożonych (44%), ale trzeba zaznaczyć, że wśród badanych, którzy deklarowali wyższe wykształcenia grupa ta była także wysoka (20%).

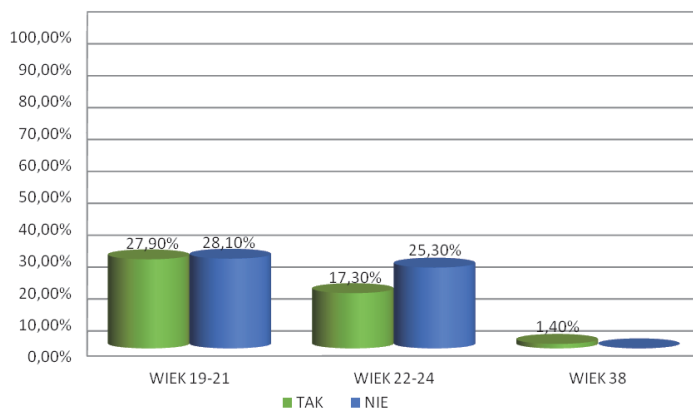
Pracownikowi zależy na poczuciu wyjątkowości i potwierdzeniu znaczenia jego umiejętności w organizacji. Pracodawcy muszą pamiętać, że pracownicy nie rezygnują z pracy, lecz odchodzą od swoich przełożonych. Wyniki badań przedstawione na ryc. 13 wskazują na zależność między stażem pracownika a poczuciem jego ważności w danej pracy.

Rycina 13. Poczucie ważności w pracy

Źródło: opracowanie własne.

Młodszy pracownicy, którzy jeszcze nie mają wielkiego doświadczenia, mają duże poczucie ważności w pracy. Być może jest tak, ponieważ pracowników z mniejszym doświadczeniem o wiele łatwiej szkolić i dostosować do potrzeb danej organizacji. Kierownik i pracownicy powinni budować relacje na zaufaniu. Wyniki zaprezentowane na ryc. 14 wskazują na zależność wieku pracownika a istotnością jego zdania w organizacji.

Rycina 14. Istotność zdania pracownika w pracy
Źródło: opracowanie własne.

Większa połowa (53%) pracowników uważa, że ich zdanie nie liczy się w pracy (ryc. 14). Jednak autorzy niniejszej pracy chcą zauważyć, że 27,9% osób w wieku 19-21 lat deklarowało, że ich zdanie brane jest pod uwagę, co oznacza, że przełożeni biorą pod uwagę zdanie pracownika w tej grupie wiekowej.

Przeprowadzone w pracy badania pozwalają na stwierdzenie, że menadżerowie w wybranych obiektach gastronomicznych wybierają odpowiednie narzędzia dla efektywnego funkcjonowania organizacji, przy czym coraz więcej starają się motywować swoich pracowników do dalszego rozwoju.

Wnioski

Niezależnie od tego, jaką strukturę organizacyjną wykorzystuje organizacja oraz jaki styl zarządzania preferuje, każdy menedżer powinien pamiętać, że pracownicy to specyficzny zasób, który trzeba szanować, doceniać i współpracować. Zatem każda organizacja, która chce przekształcić się w organizację turkusową, powinna pamiętać o wartości, jaką stanowi człowiek.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że wraz ze stażem pracy respondentów maleje poczucie docenienia w pracy, co być może jest związane z dostrzeganiem negatywnych zjawisk w rzeczywistości organizacyjnej.

Większy bagaż doświadczeń, zarówno negatywnych, jak i pozytywnych, sprzyja raczej negatywnemu postrzeganiu otaczającej pracowników rzeczywistości organizacyjnej. Czynniki wieki powinien być rozpatrywany jako bardzo istotna determinanta percepcji bądź zaistnienia analizowanych zjawisk niepożądanych (Kunasz 2017, s. 99-114).

Ponadto osoby ze średnim i wyższym (pierwszego stopnia) wykształceniem należą do grupy najczęściej motywowanych do dalszego rozwoju pracowników.

Z przeprowadzonych badań wynika również, że pracodawcom na rynku gastronomicznym bardziej zależy na młodych pracownikach z mniejszym doświadczeniem, aby mieć możliwość przeszkolenia pracownika pod kątem potrzeb własnej organizacji.

Bibliografia

Blikle A.J., 2014, *Doktryna jakości: rzecz o skutecznym zarządzaniu*, Wydawnictwo Helion, Warszawa.

Borkowska, S., 2006, *Motywowanie i motywacje*, [w:] H. Król, A. Ludwiczynski (red.), *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Tworzenie kapitału ludzkiego organizacji*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 336-342.

Cascio W.F., 2001, *Kalkulacja kosztów zasobów ludzkich*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków, s. 327-330.

Deci E.L., Vansteenkiste M., 2004, *Self-determination theory and basic need satisfaction: understanding human development in positive psychology*, „Ricerche di Psicologia”, nr 27 (1)/2004, s. 33.

Grzeganeck-Więcek B., 2017, *Czynniki stymulujące przetrwanie i rozwój przedsiębiorstwa w turbulentnym otoczeniu*, „Rynek – Społeczeństwo – Kultura”, nr 1 (22), s. 85-90.

Juchnowicz M. (red.), 2007, *Elastyczne zarządzanie kapitałem ludzkim w organizacji wiedzy*, Difin, Warszawa, s. 13.

Kopertyńska, M., 2008, *Motywowanie pracowników. Teoria i praktyka*, Placet, Warszawa, s. 18.

Kunasz M., 2007, *Wpływ funkcji personalnej na efektywność funkcjonowania podmiotu i kształtowanie kapitału intelektualnego*, [w:] D. Kopycińska (red.), *Zarządzanie kapitałem ludzkim w gospodarce*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, s. 75.

Kunasz M., 2017, *Czynniki determinujące prawdopodobieństwo ujawnienia się wybranych dysfunkcji w zarządzaniu personelem*, Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, nr 4 (964), s. 99-114.

Laloux F., 2015, *Pracować inaczej. Nowatorski model organizacji inspirowany kolejnym etapem rozwoju ludzkiej świadomości*, Wyd. Studio Emka, Warszawa (wznowienie).

Probst G., Raub S., Romhardt K., 2002, *Zarządzanie wiedzą w organizacji*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.

Ryan R.M. Deci E.L., 2001, *On happiness and human potentials: A Review of research on Hedonic and Eudaimonic Well-Being*, „Annual Review of Psychology”, nr 52, s. 141-166.

Senge P., 2006, *Piąta dyscyplina*, Oficyna Ekonomiczna, Wolters Kluwers Polska, Kraków.

Świgoń M., 2012, *Zarządzanie wiedzą i informacją*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, s. 29.

Wieczorkowska G., 2007, *Kierowanie motywacją. Rola myśli i emocji*, Uniwersytet Warszawski, Wydawnictwo Instytutu Studiów Społecznych, Warszawa, s. 3.

Agnieszka Danielewicz
Wyższa Szkoła Gospodarki

Turystyczny transport wodny śródlądowy

Zarys treści: W przeszłości transport żeglugą śródlądową obejmował głównie przewozy towarowe, a większość miast budowana była nad rzekami lub ujściami rzek, gdyż dostęp do tej drogi transportu był bardzo istotny. Dziś większość przewozów odbywa się innymi drogami transportu, m.in. drogowego, lotniczego i kolejowego, które często w znaczny sposób ograniczają czas przewozu. Mimo to żegluga śródlądowa wciąż pozostaje najbezpieczniejszym środkiem transportu, a w gospodarce turystycznej zajmuje znaczącą pozycję i od lat dynamicznie się rozwija w związku ze wzrostem zapotrzebowania na usługi turystyczne pozwalające na bezpośredni kontakt z naturą, w tym ze środowiskiem wodnym. W Polsce turystyka wodna, ze względu na posiadane przyrodnicze walory turystyczne, ma szansę na rozwój i uzyskanie znaczącej pozycji wśród innych dziedzin gospodarczych kraju. Turystyczny transport śródlądowy w Polsce ma ogromne perspektywy rozwoju, które w dużym stopniu uzależnione są od polityki państwa w zakresie transportu wodnego i turystyki wodnej. Wzrost znaczenia żeglugi śródlądowej w transporcie krajowym oraz modernizacja i dostosowywanie dróg wodnych do spełniania kryteriów odpowiednich klas wpływie pozytywnie na rozwój gospodarczy kraju.

Słowa kluczowe: transport, transport wodny, transport śródlądowy, żegluga, turystyka.

Wprowadzenie

Celem artykułu jest przedstawianie podstawowych informacji związanych z transportem śródlądowym w Polsce oraz przedstawienie jego obecnego stanu w aspekcie turystycznym oraz wskazanie jego wpływu na rozwój gospodarczy kraju. Artykuł został napisany na podstawie aktualnych pozycji książkowych, publikacji naukowych oraz opracowań i analiz przygotowywanych na zlecenie Ministerstwa Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej oraz Ministerstwa Infrastruktury, a także opracowań Głównego Urzędu Statystycznego.

Transport wodny śródlądowy, z punktu widzenia przyjętej jako kierunek rozwoju polityki transportowej w Europie zasady zrównoważonego rozwoju, jest istotną gałęzią całego systemu transportowego. W Polsce gałąź ta ma niewielkie znaczenie, a infrastruktura związana z transportem wodnym wciąż w dużym stopniu jest zaniedbana i niedofinansowana, mimo że Polska jest krajem o jednym z najwyższych wskaźników zasobów wodnych w Europie, co oznacza, że istotnego znaczenia nabierać będzie w najbliższych latach właściwa gospodarka właśnie tymi zasobami (Montwiłł 2008, s. 295).

1. Transport wodny śródlądowy w Polsce

Pojęcie transportu wodnego, stosowane zamiennie z określeniem „żegluga”, oznacza w szczególności przewóz statkami, w celach zarobkowych, pasażerów i ładunków, przez wody morskie lub śródlądowe¹. Transport wodny dzieli się na: żeglugę morską, żeglugę przybrzeżną oraz żeglugę śródlądową. Z punktu widzenia turystyki najważniejszymi formami organizacyjnymi transportu wodnego są: żegluga wycieczkowa, żegluga promowa i żegluga realizowana za pomocą indywidualnych środków transportu wodnego, np. jachtów, łodzi (Kurek 2007, s. 176).

Żegluga śródlądowa należy do najstarszych gałęzi transportu, pierwotnie służyła głównie do przewozu ładunków, aktualnie najistotniejszym elementem jej działalności są przewozy pasażerskie.

Długość polskich śródlądowych dróg wodnych w 2015 r. wynosiła 3655 km, z czego 2417 km stanowiły uregulowane rzeki żeglowne, 644 km skanalizowane odcinki rzek, 336 km kanały, 259 km jeziora żeglowne. Faktycznie eksploatowanych było około 92% całkowitych ich długości (3365 km)². Śródlądowe drogi wodne dzieli się na klasy ze względu na wielkość statków, które mogą po nich żeglować oraz minimalny prześwit pod mostami i innymi urządzeniami krzyżującymi się z drogami wodnymi³. Szczegółowy sposób klasyfikacji dróg wodnych śródlądowych przedstawia tab. 1.

1 <http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,%C5%BBegluga> dostęp z dnia 16.10.2016 r.

2 Główny Urząd Statystyczny, 2016, *Opracowanie sygnałne. Transport wodny śródlądowy w Polsce w 2015 r.*, Warszawa.

3 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 maja 2002 r. w sprawie klasyfikacji śródlądowych dróg wodnych, Dz. U. 2002 r., nr 77, poz. 695.

Tabela 1. Klasyfikacja śródlądowych dróg wodnych

Droga wodna	Klasa drogi wodnej	Statki z napędem i barki				Zestawy pchane				Minimalny prześwit ²⁾ pod mostami ponad WwZ ³⁾	Symbol graficzny na mapie
		charakterystyki ogólne				charakterystyki ogólne					
		długość maks.	szerokość maks.	zanurzenie maks. ¹⁾	ładowność	długość	szerokość	zanurzenie ¹⁾	ładowność		
L(m)	B(m)	d(m)	T(t)	L(m)	B(m)	d(m)	T(t)	H(m)			
o znaczeniu regionalnym	Ia	24	3,5	1,0						3,00	—(a)
	Ib	41	4,7	1,4	180					3,00	—
	II	57	7,5-9,0	1,6	500					3,00	==
	III	67-70	8,2-9,0	1,6-2,0	700	118 - 132	8,2-9,0	1,6-2,0	1000 - 1200	4,00	===
o znaczeniu międzynarodowym	IV	80-85	9,5	2,5	1000 - 1500	85	9,5 ⁴⁾	2,5-2,8	1250 - 1450	5,25 lub 7,00 ³⁾	—
	Va	95-110	11,4	2,5-2,8	1500 - 3000	95-110 ³⁾	11,4	2,5-3,0	1600 - 3000	5,25 lub 7,00 ³⁾	===
	Vb					172-185 ³⁾	11,4	2,5-3,0	3200 - 4000		===

Źródło: Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 maja 2002 r. w sprawie klasyfikacji śródlądowych dróg wodnych, Dz. U. 2002 r., nr 77, poz. 695.

Śródlądowe drogi wodne Ia, Ib, II i III są drogami o znaczeniu regionalnym a klasy IV, Va, Vb o znaczeniu międzynarodowym. Wymagania stawiane drogom o znaczeniu międzynarodowym w 2015 r. spełniło w Polsce 5,9% długości dróg wodnych (214 km), pozostała sieć dróg wodnych tworzą drogi o znaczeniu regionalnym, których łączna długość wynosiła 3441 km (94,1%)⁴.

W 1996 r. w porozumieniu AGN (European Agreement in Main Inland Waterway of International Importance) ustalono sieć europejskiego systemu dróg wodnych. Głównym celem porozumienia jest tworzenie warunków sprzyjających współpracy przy promowaniu, planowaniu i finansowaniu rozwoju śródlądowego transportu wodnego. Umowa AGN zakłada budowę dróg wodnych, które będą jednorodne, zintegrowane pomiędzy różnymi dorzeczami oraz zdolne do przyjęcia najważniejszych strumieni ładunków (Łepek 2008, s. 275). Przez terytorium Polski przebiegają trzy międzynarodowe śródlądowe szlaki żeglugowe kategorii E: droga wodna E30, E40, E70.

Dynamiczny rozwój żeglugi turystycznej i rekreacyjnej spowodował, że wiele dróg wodnych lokalnych niespełniających wymagań żeglugi międzynarodowej oraz regionalnej, może być coraz częściej wykorzystywana do żeglugi

4 Główny Urząd Statystyczny, op. cit.

rekreacyjnej. Drogi wodne o znaczeniu rekreacyjnym zostały sklasyfikowane w 2004 r. Klasyfikacja przewiduje 4 klasy:

- RA – dla małych statków (dla otwartych łodzi do 5,5 m długości);
- RB – dla małych i średnich jachtów kabinowych do 9,5 m długości);
- RC – dla dużych jachtów motorowych do 15 m długości;
- RD – dla żaglowców, w których trudno jest złożyć maszt lub jest to niemożliwe (Wojewódzka-Król, Rolbiecki 2008).

Tabela 2. Klasyfikacja dróg wodnych o znaczeniu rekreacyjnym

Droga wodna	Klasa Drogi wodnej	Typ statku				Zestaw pchany						Minim. Wysokość pod mostami 2/	Symbol na mapie
		Przenaczenie	Max. długość	Max. Szerokość	Zanurzenie	Tonaż		Max. szerokość		Zanurzenie			
			L(m)	B(m)	d (m)/Z/	T (t)	L (m)	B (m)	D (m) Z/	T (t)	H (m)		
Do żeglugi rekreacyjnej	RA	Otwarta łódka Open boat 1/	5.50	2.00	0.50							2.00	
	RB	Jacht kabinowy Cabin cruiser 2/	9.50	3.00	1.00							3.25	
	RC	Jacht motorowy Motor yacht 3/	15.00	4.00	1.50							4.00	
	RD	Żaglowiec Sailing boat 4/	15.00	4.00	2.10							30.00	

Źródło: K. Wojewódzka-Król, R. Rolbiecki, 2008, *Mapa śródlądowych dróg wodnych. Diagnoza stanu i możliwości wykorzystania śródlądowego transportu wodnego w Polsce* (Online), Protokół dostępu: http://mdwe70.pl/uploads/article/files/3.2.2.%20Mapa%20srodsladowych%20drog%20wodnych.%20cz.%202_27189.pdf (20.10.2016 r.).

1.1.Kierunki rozwoju transportu wodnego

Transport wodny śródlądowy jest jednym z najtańszych i najbardziej przyjaznych dla środowiska gałęzi ze względu na niższe niż w transporcie drogowym koszty zewnętrzne, relatywnie niewielkie zanieczyszczenie powietrza, relatywnie małe zużycie energii oraz niską emisyjność zanieczyszczeń powietrza.

W związku z powyższym rozwój tej właśnie formy transportu jest jak najbardziej wskazany i opłacalny. Znaczenie zrównoważonego rozwoju transportu podkreśla biała księga z 2001 r., która przedstawia najważniejsze wytyczne wspólnej polityki transportowej Unii Europejskiej, według której należy powiązać ze sobą transport morski bliskiego zasięgu, transport kolejowy i żeglugę śródlądową poprzez inicjatywy zmierzające do upowszechnienia praktycznych usług intermodalnych. Współpraca różnych środków transportu powinna polegać na takiej koegzystencji różnych form transportu, która zapewni wydaj-

ność i trwałość rozwoju europejskiego systemu komunikacyjnego. Biała księga podkreśla, że potencjał żeglugi śródlądowej jest niewykorzystany, a jej kondycja powinna ulec poprawie poprzez:

- prace w zakresie infrastruktury obejmujące m.in. eliminację „wąskich gardeł”, ujednoczenie wymiarów mostów, śluz, budowę brakujących połączeń;
- wdrożenie efektywnych systemów nawigacyjnych i komunikacyjnych na drogach wodnych śródlądowych;
- ujednoczenie przepisów technicznych, harmonizację certyfikatów prowadzenia statków, regulację w zakresie pracy marynarzy i załóg;
- spójność sieci transportowych i warunków technicznych dla współpracy gałęzi transportu alternatywnych wobec transportu drogowego;
- ograniczenie kosztów zewnętrznych transportu (Łepek 2008, s. 281).

Strategia Rozwoju Transportu do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.) wskazuje, że transport ładunków ma szansę dynamicznie rozwijać się jedynie na Odrzańskiej Drodze Wodnej, w dłuższej perspektywie możliwe jest transportowe wykorzystanie Wisły. Odra jeszcze przez długie lata będzie jedyną drogą wodną w Polsce, która ma znaczenie transportowe. Stan taki spowodowany jest tym, że Odra ma bezpośrednie połączenie z systemem dróg wodnych Europy, wzdłuż regionów o dużej podaży ładunków, stanowi ona integralną część środkowoeuropejskiego korytarza transportowego, który zapewnia najkorzystniejsze połączenie krajów skandynawskich z Europą Środkową, Półwyspem Apenińskim i Bałkanami, a także z Odrą, z którą związane są regiony Polski mające znaczący udział w wymianie zagranicznej⁵.

Kierunki rozwoju śródlądowego transportu wodnego realizowane będą poprzez działania realizowane w odniesieniu do infrastruktury i modelu finansowania dróg wodnych:

- osiągnięcie i utrzymanie określonych w europejskiej klasyfikacji śródlądowych dróg wodnych warunków nawigacyjnych na drogach wodnych;
- poprawę warunków żeglugowych i nawigacyjnych oraz modernizację infrastruktury
- na drogach wodnych o znaczeniu turystycznym;

5 Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, 2013, Strategia rozwoju transportu do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.), Warszawa, s. 55.

- rozbudowę infrastruktury śródlądowych dróg wodnych, wraz z poprawą ich parametrów eksploatacyjnych w ramach poprawy dostępu do portów morskich;
- stworzenie nowoczesnej infrastruktury śródlądowych dróg wodnych o stabilnych warunkach dla przewozów lokalnych i regionalnych;
- dostosowanie infrastruktury polskich śródlądowych dróg wodnych lub ich odcinków do wymagań europejskiej sieci dróg wodnych;
- dążenie do stworzenia warunków sprzyjających korzystaniu z ekologicznych rodzajów transportu towarowego na odległości powyżej 300 km;
- możliwość przekazywania (np. w formie umów) zainteresowanym samorządom terytorialnym i podmiotom gospodarczym w zarządzanie i eksploatację niektórych odcinków dróg⁶.

Porównując dokumenty operacyjne Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju „Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2007–2013” oraz „Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2014–2020” zauważa się zmianę podejścia do rozwoju transportu wodnego. W latach 2007–2013 zakładano jako główny cel powstrzymanie regresu żeglugi śródlądowej, taka polityka zmierzała do utrwalenia nieprawidłowości, nie stwarzała szans na nadrobienie inwestycyjnych zaległości w tej gałęzi oraz kształtowanie przyjaznej dla środowiska struktury gałęziowej systemów transportowych⁷. Program operacyjny na lata 2014–2020 zakłada rozwój i usprawnienie przyjaznych środowisku i niskoemisyjnych systemów transportu, w tym śródlądowych dróg wodnych poprzez:

- większe wykorzystanie bardziej energooszczędnych środków transportu i tworzenie warunków do przeniesienia drogowego transportu towarów na inne środki transportu, w tym na transport wodny;
- realizację wytycznych UE w sprawie rozwoju sieci TEN-T (Trans-europejska Sieć Transportowa – jest instrumentem służącym koordynacji oraz zapewnieniu spójności i komplementarności inwestycji infrastrukturalnych. na drogach wodnych śródlądowych, portów morskich i terminali przeładunkowych⁸);

6 Ibidem, s. 55-56.

7 Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2007, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2017–2013, Warszawa.

8 <http://mib.gov.pl/2-TENT.htm> dostęp z dnia 20.10.2016 r.

- tworzenia tzw. zielonych korytarzy transportowych wykorzystujących współmodalność, która zakłada wzajemne uzupełnianie się środków przewozu dla umożliwienia wyboru transportu⁹.

Wskazując kierunki rozwoju transportu, warto również wskazać na główne bariery rozwoju transportu wodnego śródlądowego w Polsce, które wynikają głównie:

- ze stanu infrastruktury dróg wodnych;
- z niejasnego podziału kompetencji w zakresie dróg wodnych;
- z trudnej sytuacji finansowej armatorów ograniczającej odnowienia floty rzecznej,
- z braków kadrowych.

2. Turystyczny transport wodny śródlądowy

Przewozy pasażerskie żeglugą śródlądową mogą mieć charakter przewozów turystycznych lub komunikacyjnych. Przewozy o charakterze turystyczno-wypoczynkowym znane są od dawna, nowym zjawiskiem jest zróżnicowanie oferty poprzez pojawienie się wielu nowych form transportu wodnego, dostosowanych do współczesnych oczekiwań, oraz umiejętności zaproponowania nowoczesnej kompleksowej usługi łączącej wiele tradycyjnych form wypoczynku i turystyki (Kaup, Chmielewska-Przybysz 2011, s. 47). Proces przemieszczania się drogami wodnymi sam w sobie może być produktem turystycznym ze względu na atrakcyjność turystyczną dróg wodnych, która wynika z walorów krajoznawczych terenów położonych w sąsiedztwie drogi wodnej oraz w dużym stopniu z zażytkowego charakteru rozwiązań hydrotechnicznych stosowanych na drogach wodnych (śluzy, mosty kanałowe, pochylnie, windy dla statków). W procesie realizacji przewozów pasażerskich drogami wodnymi jakościowe cechy usługi przewozowej, takie jak czas i terminowość przewozu, często nie mają znaczenia, ważna jest jednak potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa oraz komfortu podróży. Transport śródlądowy pozostaje jedną z najbezpieczniejszych gałęzi transportu, głównie poprzez niemal całkowite oddzielenie przewozów towarowych od pasażerskich. W 2015 r. w rejestrach wypadków żeglugowych, prowadzonych przez właściwe urzędy żeglugi śródlądowej, odnotowano 8 wypadków (żaden nie dotyczył przewozu ładunków niebezpiecznych)¹⁰.

9 Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2014–2020, Warszawa.

10 Główny Urząd Statystyczny, op. cit.

Rynek przewozów turystycznych śródlądowymi drogami wodnymi składa się z trzech segmentów:

- przewozów wycieczkowych (turysta jest pasażerem, czas rejsu nie przekracza jednego dnia);
- przewozów wycieczkowych ze znajdującymi się na statku miejscami hotelowymi;
- przewozów rekreacyjnych (spływy kajakowe, rejsy motorowodne, spływy tratwami, żeglarstwo, wioślarstwo) (Łuczak 2005, s. 145).

W krajach Europy Zachodniej segment rynku przewozów turystycznych, podczas których turysta jest tylko pasażerem, a czas rejsu nie przekracza jednego dnia, należy aktualnie do najbardziej znaczących i jednocześnie do relatywnie stabilnych (Wojewódzka-Król, Rolbiecki, Gus-Puszczewicz 2011).

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2015 r. w ruchu turystycznym 101 statków pasażerskich żeglugi śródlądowej przewiozło łącznie 1097 tys. pasażerów, tj. o 5,7% więcej niż w roku poprzednim¹¹.

Tabela 3. Przewozy pasażerów żegluga śródlądową

Wyszczególnienie	2014	2015
Liczba miejsc pasażerskich	8434	8698
Liczba pasażerów w tys.	1038,2	1097,0
Liczba pasażerokilometrów w tys.	12936,8	14161,0
Średnia odległość przewozu 1 pasażera w km	12	13

Źródło: Główny Urząd Statystyczny, 2016, Opracowanie sygnałne. Transport wodny śródlądowy w Polsce w 2015 r., Warszawa.

Długość śródlądowych szlaków wodnych nadających się do uprawiania turystyki w Polsce jest znacznie dłuższa niż długość dróg wodnych nadających się do uprawiania żeglugi śródlądowej, spowodowane jest to często mniejszymi wymaganiami związanymi z uprawianiem turystyki wodnej. Stan i sprawność śródlądowych wodnych szlaków turystycznych w Polsce ulega stopniowej degradacji. Do niedawna dwie największe rzeki w Polsce: Wisła i Odra spełniały warunki stawiane żegludze pasażerskiej (głębokość tranzytowa powyżej 1 m), dziś na części odcinków straciły stałą w ciągu sezonu nawigacyjnego żeglowność. Obecnie zarówno Wisła, jak i Odra częściowo spełniają warunki stawiane szlakom żeglugi pasażerskiej, zapewniając III lub IV i V klasę międzynarodową.

¹¹ Ibidem.

Na Odrze (na odcinku od Brzegu Dolnego do ujścia Nysy Łużyckiej) głębokość na rzece spada lokalnie poniżej 1 m, co uniemożliwia kontynuowanie żeglugi przez statki pasażerskie, a ruch turystyczny mogą uprawiać jedynie jednostki o zanurzeniu mniejszym niż ww. statki pasażerskie¹².

2.1. Rola rzeki w lokalizacji obiektów turystycznych

Woda to jeden z najbardziej atrakcyjnych i popularnych walorów turystycznych (Kožuchowski 2005, s. 32). Rzeki w turystyce wykorzystywane są przede wszystkim jako szlaki wodne, na których rozwój wpływa to co znajduje się w jej otoczeniu. Szlakiem wodnym jest więc nie tylko sama rzeka, ale również strefa znajdująca się wokół niej.

Do infrastruktury technicznej niezbędnej do funkcjonowania turystyki wodnej śródlądowej zaliczamy: oznakowanie szlaków wodnych, sieć przystani wodnych z zapleczem turystycznym, ośrodki szkoleniowe i wypożyczalnie sprzętu z punktami informacji turystycznej, zabezpieczenie warsztatowe i techniczne do slipowania łodzi i kajaków oraz napraw sprzętu pływającego, miejsca do dłuższego postoju i zimowania jednostek, obiekty rekreacyjno-sportowe, pola namiotowe i campingowe, drogi dojazdowe do nabrzeży, parkingi, służy z zapleczem turystyczno-sanitarnym¹³.

Lokalizacja wymienionych wyżej elementów infrastruktury turystycznej wzdłuż atrakcyjnych turystycznie rzek wpływa na ich większe wykorzystanie i co za tym idzie – rentowność ich funkcjonowania.

Zaletą wielofunkcyjnego wykorzystania dróg wodnych jest to, że w związku z zapotrzebowaniem na wodę wielu dziedzin gospodarki, można przyspieszyć ich zagospodarowanie w sytuacji, gdy względy transportowe nie są wystarczającym argumentem, uzasadniającym konieczność podjęcia takich inwestycji. Korzystne jest również partycypowanie w kosztach budowy i eksploatacji infrastruktury, obok innych konsumentów i użytkowników wody, którzy powinni współfinansować rozwój i utrzymanie drogi wodnej (Woś 2010).

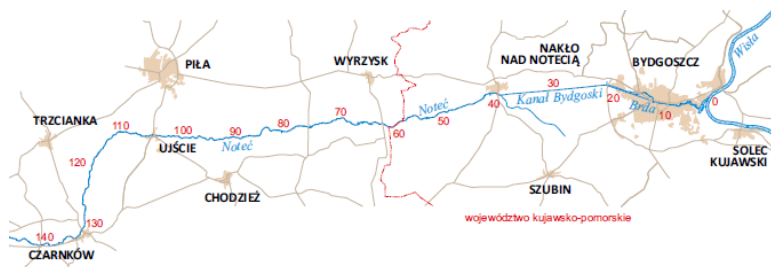
Rolę rzeki w lokalizacji obiektów turystycznych można przedstawić na przykładzie odcinka międzynarodowej drogi wodnej E70 „Brda”. Odcinek drogi wodnej „Brda” przebiega przez województwo kujawsko-pomorskie i jego największe miasto Bydgoszcz. Brda jest lewobrzeżnym dopływem Wisły. Wypływa z Jeziora Smołowego w okolicach Miastka, 238 km od ujścia w Bydgoszczy.

12 Ministerstwo Infrastruktury, 2011, Program rozwoju infrastruktury transportu wodnego śródlądowego w Polsce, Ecorys, Warszawa, s. 161.

13 Ministerstwo Infrastruktury, 2011, Program rozwoju infrastruktury transportu wodnego śródlądowego w Polsce, Ecorys, Warszawa, s. 159.

Podzielić ją można na dwa odcinki:

- pierwszy (niezaliczany do śródlądowych dróg wodnych) idealny do uprawiania turystyki wodnej;
- drugi skanalizowany odcinek zaliczany do żeglownych dróg wodnych II klasy¹⁴.

Rysunek 1. Odcinek drogi wodnej E70 obejmujący odcinek rzeki Brdy

Źródło: Międzynarodowa droga wodna E70 – przewodnik dla wodniaków (Online), Protokół dostępu: http://mdwe70.pl/web/aplikacja/image/plik_p/20.pdf (24.10.2016)

Rzeka w okolicach Bydgoszczy zachwyca przyrodą, natomiast na odcinku skanalizowanym znajduje się szereg śluz i jazów oraz zabytkowa Wyspa Młyńska i tzw. Wenecja Bydgoska. W związku z faktem, że droga wodna przebiega przez centrum miasta, wybetonowane brzegi wyposażone są w infrastrukturę pozwalającą swobodnie zacumować łódź. Przystań „Bydgoszcz” jest bardzo reprezentacyjnym budynkiem zlokalizowanym w centrum miasta na Wyspie Młyńskiej, nagrodzonym kilkoma prestiżowymi nagrodami w konkursach architektonicznych, m.in. Bryła Roku – „Gazeta Wyborcza” 2012, Tytuł najlepszy budynek zbudowany w Polsce 2014 – skyscrapercity.com, Nagroda architektoniczna „Polityki” 2013. Tworząc Przystań „Bydgoszcz”, wykorzystano istniejącą zatoczkę umożliwiającą cumowanie przy pomostach zaadaptowanego obiektu starego młyna Rothera. Obiekt spełnia funkcje hotelową, gastronomiczną i użytkową związaną z przystanią.

W okolicy drogi wodnej poza Wyspą Młyńską znajdują się m.in. takie obiekty turystyczne, jak zabytkowe spichrze zbudowane w XVIII i XIX w. obecnie siedziba Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego, hotel Słoneczny Młyn z pomostem cumowniczym, tramwaj wodny, hala sportowo-widowiskowa „Łuczniczka”, barka motorowa Molly – pełniąca funkcję pubu, kluby

¹⁴ Międzynarodowa droga wodna E70 – przewodnik dla wodniaków (Online), Protokół dostępu: http://mdwe70.pl/web/aplikacja/image/plik_p/20.pdf (24.10.2016).

wioślarskie i kajakowe, Karczma Młyńska. W Bydgoszczy kursuje również pierwszy w Europie statek pasażerski napędzany energią słoneczną „Słonecznik”¹⁵. Część obiektów związanych typowo z obsługą „wodniaków” lokalizowana jest przy zbiorniku wodnym w celu spełniania swoich funkcji, pozostałe tego typu hotele, muzea, restauracje podnoszą swoją atrakcyjność dzięki bliskiej lokalizacji wody, jednak ich głównym rynkiem zbytu nie są turyści uprawiający turystykę wodną, chociaż umożliwienie np. cumowania łodzi przy hotelu, restauracji umożliwia dostęp do obiektu również dla tej grupy.

2.2. Wpływ śródlądowego transportu turystycznego na rozwój gospodarczy kraju

Gospodarka turystyczna od lat wskazuje dynamiczny rozwój i wzrost zapotrzebowania na usługi turystyczne zapewniające bezpośredni kontakt z przyrodą. Turystyka wodna zajmuje znaczącą pozycję w światowej gospodarce wodnej.

Biorąc pod uwagę zasoby turystyczne Polski, turystyka wodna ma szanse rozwoju i uzyskania znaczącej pozycji wśród innych dziedzin gospodarki kraju. Dobrze rozwinięta infrastruktura zapewniająca bezpieczne i właściwe funkcjonowanie szlaku wodnego ma wpływ na rozwój gospodarczy regionu, a co za tym idzie – kraju. Wpływ ten widać przede wszystkim w następujących kwestiach:

- efektach ekonomicznych związanych z zasilaniem lokalnych budżetów:
 - nowe miejsca pracy,
 - rozbudowa infrastruktury turystycznej z ofertą rekreacji i wypoczynku na rzece i nad rzeką, podnosząca jakość życia mieszkańców,
 - wzrost atrakcyjności miejscowości,
 - uaktywnienie działań prywatnych inwestorów,
 - napływ nowych technologii;
- dochodach z turystyki wodnej dla właścicieli przystani i portów wodnych, ośrodków rekreacji i sportów wodnych, firm wynajmujących jednostki pływające, ośrodków szkoleniowych, producentów łodzi, stoczni budujących i remontujących statki turystyczne, firm świadczących usługi turystyczne i rekreacji wodnej;
- pośrednio z turystyki wodnej korzystać będą handlowcy detaliczni, gastronomia oraz baza noclegowa¹⁶.

15 Międzynarodowa droga wodna E70..., op. cit.

16 Ministerstwo Infrastruktury, 2011, Program rozwoju infrastruktury transportu wodnego śródlądowego w Polsce, Ecorys, Warszawa, s. 160.

Podsumowanie

Idea rozwoju turystyki wodnej w Polsce zaczyna ożywać w coraz większej części regionów Polski posiadających predyspozycje i warunki do jej uprawiania. Wykorzystanie śródlądowych dróg wodnych w obsłudze ruchu turystycznego stanowi istotny instrument wzrostu gospodarczego regionów położonych w sąsiedztwie dróg wodnych. Wpływ na to mają zarówno inicjatywy lokalne, jak i te rozlewane na skalę krajową czy międzynarodową.

Rozbudowując infrastrukturę turystyczną i paraturystyczną w obrębie szlaków wodnych, należy pamiętać o rewitalizacji szlaków żeglugowych, a także podnoszeniu jakości i czystości wód. Ważnym elementem wpływającym na rozwój transportu wodnego śródlądowego jest podniesienie problematyki gospodarki wodnej do poziomu ważnych spraw społecznych i gospodarczych kraju. Wskazuje się na brak wspólnych strategii rozwoju turystyki wodnej opracowanych przez resorty, w których zadaniach jest jej funkcjonowanie. Widać ogromną zależność pomiędzy rozwojem śródlądowej turystyki wodnej w Polsce a rozwojem infrastruktury transportu wodnego. Szlaki wodne wykorzystywane na potrzeby transportu mogą być również wykorzystywane przez turystykę pasażerską.

Bibliografia

Kaup M., Chmielewska-Przybysz M., 2011, *Analiza funkcjonowania śródlądowych jednostek pasażerskich obsługiwanych w porcie Szczecin*, „Logistyka”, nr 6, s. 47.

Kożuchowski K., 2005, *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Kurpisz, Poznań, s. 32.

Kurek W. (red.), 2007, *Turystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 164, 175, 176.

Łepek H.M., 2008, *Żegluga śródlądowa w Unii Europejskiej*, [w:] J. Łacny (red.), *Infrastruktura transportowa szansą i barierą rozwoju regionalnego*, WSG, Bydgoszcz, s. 275, 278, 281.

Łuczak B., 2005, *Możliwości wykorzystania dróg wodnych śródlądowych dla turystyki*, I Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Inland Shipping 2005”, Akademia Morska w Szczecinie, Szczecin, s. 145.

Montwiłł A., 2008, *Ekologiczne walory żeglugi śródlądowej*, [w:] J. Łacny (red.), *Infrastruktura transportowa szansą i barierą rozwoju regionalnego*, WSG, Bydgoszcz, s. 295.

Wojewódzka-Król K., Rolbiecki R., 2008, *Mapa śródlądowych dróg wodnych. Diagnoza stanu i możliwości wykorzystania śródlądowego transportu wodnego w Polsce* (Online), Protokół dostępu: http://mdwe70.pl/uploads/article/files/3.2.2.%20Mapa%20srodsladowych%20drog%20wodnych.%20cz.%202_27189.pdf (20.10.2016 r.)

Wojewódzka-Król K., Rolbiecki R., Gus-Puszczewicz A., 2011, *Analiza popytu na przewozy ładunków i pasażerów drogą wodną E70, Sopot* (Online), Protokół dostępu: http://mdwe70.pl/uploads/article/files/1.4.%20MDW%20E70%20-%20Analiza%20popytu%20na%20przewozy_76678.pdf (21.10.2016 r.)

Woś K., 2010, *Żegluga śródlądowa – szanse rozwoju*, Szczecin, (Online), Protokół dostępu: http://www.am.szczecin.pl/userfiles/File/aktualnosci/news_2010_03_02/KW-zegluga_srodsladowa-szanse_rozwoju.pdf (23.10.2016 r.)

Główny Urząd Statystyczny, 2016, *Opracowanie sygnałne. Transport wodny śródlądowy w Polsce w 2015 r.*, Warszawa.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 maja 2002 r. w sprawie klasyfikacji śródlądowych dróg wodnych.

Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, 2013, *Strategia rozwoju transportu do 2020 r. (z perspektywą do 2030 r.)*, Warszawa, s. 15, 55-56.

Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2007, *Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2017–2013*, Warszawa.

Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2014, *Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2014–2020*, Warszawa.

Ministerstwo Infrastruktury, 2011, *Program rozwoju infrastruktury transportu wodnego śródlądowego w Polsce*, Ecorys, Warszawa, s. 157, 159, 161, 162.

Międzynarodowa droga wodna E70 – przewodnik dla wodniaków (Online), Protokół dostępu: http://mdwe70.pl/web/aplikacja/image/plik_p/20.pdf (24.10.2016)

<http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,%C5%BBegluga>

<http://mib.gov.pl/2-TENT.htm> dostęp z dnia 20.10.2016 r.

Tourist inland waterway transport

Abstract: In the past, inland shipping mainly covered freight and most of the cities were built on rivers or estuaries due to the fact that access to this means of transport was very important. These days carriage is mostly carried out by other means of transport: road, airplane and railway which often reduce the time of carriage significantly. However, inland waterway transport remains the safest means of transport and is in a crucial position in the tourism economy. It has also been developing rapidly over the years because of the increasing demand for tourist services allowing direct contact with nature in the water environment. Water tourism in Poland owing to its natural touristic values has the potential to develop and gain a significant position among other economic areas in the country. Inland waterway transport in Poland has great development prospects, which to the large extent are dependent on water and water tourism policy of the country. Increasing the importance of inland waterway transport as well as modernizing and adapting waterways to meet the criteria of the relevant classes will positively influence the economic development of the country..

Keywords: transport, waterway transport, inland transport, shipping, tourism.